

GÜNDOĞAN ÖLKƏDƏN MÜHACİR

**Kuniko Yamamuranın (Səba Babayi)
xatirələri**

**İranda yeganə yaponiyalı şəhidin
anası**

Həmid Hisam, Məsud Əmirxani

**Kitabın adı:.....Gündoğın ölkədən mühacir
Qələmə alan: Həmid Hisam, Məsud Əmirxani
Tərcümə edən:.....Arzu Eyvazov
Çap tarixi:.....2020
Çap növbəsi:.....Birinci
Tiraj:.....1000**

«Издательство Полипресс»
Тверь, Комсомольский проспект, дом 19.
Тел.: (4822) 58-19-78, 500-250,

ISBN 129-24-024519-28

*Təqdim edilir həyat yoldaşımın asimani
ruhuna! Məni İslamla o tanış etdi...*

*Təqdim edilir İmam Xomeyninin (r)
xatirəsinə! Mənə necə yaşamağı o öyrətdi...*

*Təqdim edilir övladıma! Mənə hörmət və
başucalığımı o hədiyyə etdi...*

MÜQƏDDİMƏ

يَا نُورًا لَيْسَ كَمِثْلِهِ نُورٌ

Ey nur ki, onun kimi nur yoxdur!

2014-cü il avqust ayında kimyəvi hücumda zəhərlənmiş 9 müharibə əlilindən ibarət qrupla Hiroşimaya atom bombası atılmasının ildönümü mərasimində iştirak üçün Yaponiyaya dəvət edildik. Hava limanında tərcüməçi kimi hicablı, şərqə məxsus simalı bir xanım təqdim olundu.

Bu səfər Kuniko Yamamura ilə tanışlığımın başlanğıcı idi. O uzun Dubay-Tokio uçuşu zamanı daha çox Quran oxuyur, arabir sadə, bir qədər qeyri-səlis dildə mənə xatirələrini danışdı.

Yaponiyada, kimyəvi zəhərlənən əlillər və Hiroşima atom bombardmanından sağ çıxanların görüşündə qulağım əlillərin öskürəyində, gözüm iki qrupun sözlərini bir-birinə tərcümə edən Kuniko Yamamura idi. Arabir gözlərindən damlalar süzülür, onun həyat hekayəsini dinləməyə eşqimi şölələndirirdi. O vaxta qədər bilmirdim ki, bu xanım İranda yeganə yaponiyalı şəhidin anasıdır.

Həmin vaxtdan yaponiyalı xanımın həyat tarixçəsini yazmaq fikri zəhnimi məşğul etmişdi. Buna görə də öz qaydam əsasında müsahibədən qabaq həmsöhbətimlə yoldaşlıq üsulunu seçdim. Yeddi il boyu bir bəhanə ilə hər görüşdə iç dünyasına baş vurdum ki, sadəcə hadisələrdə ilişib qalmayım. Nəhayət, qəbul etdi ki, həyatının dilə gətirilməmiş sirlərindən danışsın.

Müsahibə üçün ilk addımı yol yoldaşım, adətən yanımda olan Məsud Əmirxani atdı. Müsahibimlə, ailəsi ilə, qonşularla, məscid əhli ilə 52 saatlıq müsahibə apardı. Tərtib və qələmə almaq mənim öhdəmə düşdü. İkimiz də çalışdıq ki, müsahibin aram tərzdə sadə sözlərindən ibarət mətn ingilis və yapon dillərinə tərcümə üçün bir milli əsər xüsusiyyətlərinə malik olsun.

Bir il fasiləsiz iş və müsahibimizin həqiqətlərin bəyanında heyrətamiz səmimiyyət və diqqəti, təfərrüatların nəqlində çox güclü yaddaşı, onun xatirələrinin münasib rəvayətlərlə müqayisəsi, ustad Mürtəza Sərhənginin təsdiqi ilə “Gündoğan ölkədən mühacir” kitabının qovluğu Həzrət Zəhranın (s.ə) şəhadət günü bağlandı.

Həmid Hisam
2020-ci ilin qışı, Həmədan

1

Mən Şova¹ imperatorluğu dövründə anadan olmuşam. Təvəllüdümdən bir həftə sonra atam Aşiya² bələdiyyəsində Doğum Qeydiyyatı İdarəsinə³ gedib, şəxsiyyət vəsiqəsi kimi işlənən xüsusi vərəqlərdə adımlı belə qeyd etdirib:

Ad: Kuniko

Familiya: Yamamura

Ata adı: Cuçiro

Ana adı: Ai

---

¹ Şova dövrü İmperator Hirohitonun 26 dekabr 1926-cı ildən 7 yanvar 1989-cu ilə qədər davam etmiş hakimiyyəti dövrüdür.

² Yaponiyanın Hyöqo prefekturasında yerləşən şəhər.

³ Vətəndaşlıq vəziyyəti aktlarının qeydiyyatı şöbəsi.

Şova imperatorluğu dövründə 13-cü il, 1-ci ay, 20-ci gündə ailənin ikinci qızı olaraq dünyaya gəlib (təvəllüdüm miladi təqvimlə 1939-cu il 10 yanvar, şəmsi təqvimlə 1317-ci il 20 deyə təsadüf edir).

Atam Cuçiro (Juchiro) Aşiya bələdiyyəsində işləyirdi. O sadə qulluqçu idi. Samuray qanunlarına görə imperatoru tanrının nümayəndəsi mərtəbəsində qəbul edirdi. Təəssübkeş, sərt, patriarxal, vətənpərəst idi. Olsun ki, vətənpərəstliyi səbəbindən mənə Kuniko – vətən övladı adını seçmişdi.¹

Öz adımlı sevirdim. Elə ailəmi də, vətənim də, hətta son səhifəsinə “ləğv oldu” möhürü vurulan Yaponiya pasportumu da! Ölüm, ya vətəni tərək etmək əlaməti olan çarpaz xətlər! Nə biləydim ki, tale məni Yaponiyanın Hyōqo quberniyasında Kobe tabeçiliyində olan Aşiya şəhərindən tanımadığım bir ölkəyə aparacaq, başqa bir pasportla başqa bir ad və şəxsiyyətə sahib olacağam!

Bu gün yaşım səksəni keçən vaxtda Aşiya bələdiyyəsinin Kanji xətti ilə yazılmış, ləğv olmuş vərəqinə baxıram; gözüm “ləğv oldu” əlamətinə zillənir. Atam, anam, qardaş və

---

¹ Yapon dilində “ku” şəkilçisi qız övlad mənasını bildirir.

bacılarım üçün darıxıram. Xatirələr bağına qədəm qoyuram. Hər il yolunu gözlədiyimiz gilə çiçəkləri bayramı... Bu baharın gəlişi idi... O ağ çiçəklər altında şadlanar, uşaq dünyamızda əylənərdik. Gözəl günlərin həzzini birnəfəsə başa çəkərdik. Nənəm Matsunun mehriban çöhrəsini xatırlayıram. Onu dəlicəsinə sevirdim.

Anamın mehriban səsi! Yada salıram, onun sözləri ilk xatirələrim idi. Dünyaya gəlməyimi belə nəql edirdi: “Kuniko, sənın təvəllüdündən on gün qabaq yeni il başlamışdı. Yanvar ayı idi, hava çox soyuqdu. Biz adət-ənənəyə uyğun olaraq hər il ilin ilk günü dağın ətəyində Şinto məbədinə (VIII əsrdə Budda məktəbinə qoşulub) getməli idik. Atan soyuqdan titrəyən Etsuko və Hideakinin əlindən tutmuşdu.¹ Mən hamilə idim. Evdən məbədə qədər yolu çətinliklə getdim. Məbəddə ud çubuğunun qoxusu mənə əziyyət verirdi. Amma dözürdüm ki, sən sağlam doğulasan, il xoş keçsin. Bunun üçün dua edirdim. Həmin gecə yeni ilin gəlişi münasibətilə toşikoşi soba² yedik. Ötən ili sağ-salamat başa vurduğumuz üçün məmnun idik. On gün sonra sən dünyaya gəldin. Hələ hori-

---

¹ Etsuko altı yaş, Hideaki beş yaş məndən böyük idilər. Bacım Suako məndən beş il sonra dünyaya gəlmişdi.

² Bayramlarda hazırlanan düyü supu.

qotatsunu¹ yığışdırmasaq da, sənin gəlişinlə isindik, imisti!”

Bu ana pıçılıtlarından başqa uşaqlıqdan yadımda qalan şey Şəhərim Aşiyanın solğun təsviri idi. Sakit, böyük şəhərlərin hay-küyündən uzaq bir şəhər... Pullu insanların yaşadığı, bir, ya iki mərtəbəli, maili damı gillə örtülmüş taxta evləri olan şəhər... Aşiya dağla dəniz arasında idi. Buradan üç dəmir yolu keçirdi: dənizin sahilindən, şəhərin ortasından, dağın ətəyindən. Bizim ikimərtəbəli taxta evimiz üçüncü dəmir yoluna yaxın idi. Şəhərin yuxarı Rokko dağı ətəyində şam ağacları massivi, Şinto məbədinə çatan hissəsində yerləşirdi. Əvvəllər elə bilirdim ki, bütün şəhər ağaclarla əhatə olunub. Bir gün yuyulmuş paltarları sərmək üçün evin ikinci mərtəbəsinə qalxan anamın arxasınca getdim və oradan gördüm ki, dağ və ağac olmayan yer göz işlədikcə sudur. Yapon dənizi bu sülardan başlayıb Sakit okeana qədər uzanırdı. Mən o zaman məktəbə getmədim. Bilmirdim ki, Sakit okean bəzən təlatümə gəlir, zəlzələ yaradır, taxta evləri burulğan kimi fırladır, hətta bəzən alışdırır. Bu zəlzələlər şimalda Hokkaydodan mərkəzdə Tokio, cənubda Aşiyadan Hiroşimaya

---

¹ Qızınmaq üçün evin ortasında kömür yandırılan çala.

qədər ərazini silkələyirdi. Aşiyada zəlzələ yavaş olurdu. Zəlzələyə adət etmişdik. Sanki kimsə arabir ayaqlarımızın altını qıdıqlayırdı. Miz-stul silkələnəndə anam məni qucaqlayıb bir o qədər də möhkəm olmayan taxta sütunun kənarında əyləşdirirdi. Etsuko və Hideaki də əllərini başlarına tutub zəlzələ dayanana qədər dizi üstə oturardılar. Zəlzələ bəzi evləri uçurardı. Camaat evi uçanların köməyinə gələrdi. Meşədə ağac çox olduğundan uçan evlər qısa müddətdə bərpa olunardı.¹

Enerjili, qaynar uşaq idim. Bir yerdə tikiş tutmurdum. Şuluqluqlarıma görə atam evdə olanda evdən çıxmağa icazə verməzdi.

Atamdan fərqli olaraq anam sərt deyildi. Atam gün batana qədər işdə olurdu. Anam icazə verirdi ki, bizdən uzaq olmayan bibimgilə gedib, mənimlə yaşlı qızı Yoşiko ilə oynayım. Başımız oyuna elə qarışırdı ki, bilmirdik vaxt necə keçir. Atam işdən gəlib görəndə ki, evdə yoxam, bibimgilə gəlir, hirsli halda məni evə aparırdı.²

---

¹ Hyōqada – Aşiya, Kube, Osaka şəhərlərində ən güclü zəlzələ 1995-ci ildə olmuşdu. 6434 nəfər həlak olmuşdu, keyli dağıntı vardı. Mən o zaman Yaponiyada deyildim.

² Başqa bir bibim Kubedə yaşayırdı, oğlu ikinci dünya müharibəsində amerikalılarla döyüşdə həlak olmuşdu.

Anam qeyd-şərtsiz atama tabe olurdu. Atam narazılıq edəndə anam söz verirdi ki, evdə başımı qatacaq, çölə buraxmayacaq. Kiçik torbanı mərci, ya noxudla doldurub ağzını möhkəm bağlayırdı. Bu mənim ənənəvi oyuncağım idi. Amma bu oyun məni qane etmirdi. Bacım Etsuko ilə otedama, ya kakurembo – top-top, ya gizlinqaç oynayırdıq. Bəzən də kağızlarla - oriqami oynayırdıq. Amma bu oyunların heç biri bibim qızı ilə oyunun ləzzətini vermirdi.

Yeddi yaşım olanda ürəyimdən keçdi ki, yuxarı mərtəbədən seyr etdiyim dənizi yaxından görüm. O zaman qardaşım Hideaki on üç yaşında idi. Onun velosipedi vardı. Bir gün Hideaki atamdan gizli məni tərkinə alıb sahilə apardı. Yoşiko da bizimlə idi. Əvvəlcə uzaqdan hücum çəkən dalğaları görüb yerimdə donmuşdum. Sonra Yoşiko ilə birlikdə dalğa ilə sahilə qaçıb, dalğa ilə geri qayıdırdıq. Yorulanda gözlərimi dənizə zilləyib düşünürdüm ki, dənizdən sonra nə var? Evə qayıdanda Etsukonun yanında uzanar, dəniz barədə düşünürdim...

Xəyal quşum dəniz, dağlar üzərindən aşdı, uzaq bir ölkəyə çatdım. O qədər dərin fikrə getmişdim ki, özümlə danışdığımı hiss

etmirdim. Etsuko əlini çiynimə qoyub dedi: “Qalx ayağa, xanımqız, fantaziyalar yetər!” Yayda atam sevərdi ki, kimono geyim, mənə bazara aparsın. Həmin bazar xüsusi günlərdə küçə alverçiləri tərəfindən açıldı. Qırmızı rəngi sevdiyim üçün atam mənə qırmızı balıq alırdı. Əkinçilik məhsullarına görə şükür bayramı günü ümumi tətil olardı.¹ Narıncı, qırmızı güllü parçadan kimono geyinmişdim. Nənəm, digər ailə üzvləri ilə bu bayram mərasiminə getdik. Orada da məhsullar arasında qırmızı meyvələrdən daha çox xoşum gəlirdi.

Nənəm Matsu etiqadlı buddist idi. O birinci oğlu olan atamla yaşayırdı. Mənim bu səksən yaşlı qadınla ünsiyyətim çox olurdu. O da mənə çox sevirdi. Çalışırdı ki, Budda təlimləri əsasında dini və əxlaqi rəngi olan ayınlərdə mən də iştirak edim. O hər gün sübh səhər yeməyindən qabaq Budda kitabı əlində, ölümlər üçün ayrılmış otağa daxil olur, dua oxuyurdu. Mənə də deyirdi

---

¹ Yaponiyada təqvimdə rəsmi tətillər: yeni il günü, yetkinlik günü, ölkənin banisi günü, bahar bayramı, təbiətə sitayiş günü, Şova günü, taxta çıxma günü, konstitusiyaya günü, yaşıl gün – təbiətə təşəkkür günü, uşaq günü, dəniz günü, qocalar günü, payızın gəlişi günü, idman günü, yeni imperator günü, mədəniyyət günü, fəhlə günü.

ki, onun kimi dua qaydalarına əməl edim. Özü doğruçu, əməlləri düzgün bir insan idi. Mənə deyirdi: “Kuniko, çalış heç vaxt, heç kimə yalan demə. Yalan danışsan, səni cəhənnəmə aparacaqlar. Orada əjdaha, ilan, əqrəb kimi qorxulu canlılar var. Yalan danışsan, orada dilini ağzından çəkib çıxararlar.” Nənəmin xəbərdarlıqları mənə təsir edirdi, çalışırdım ki, heç vaxt yalan danışmayım.

Ata-anam çalışırdılar ki, məni və digər ailə üzvlərini milli və dini rəngə malik yapon ənənələrilə tanış etsinlər. Mən bütün bayramları sevirdim. Yapon mədəniyyəti böyüklü-küçüklü bayramlarla zəngin idi. Bayram mərasimlərində oynayıb şıltaqlıq etməklə yanaşı zehnimdə suallar yaranırdı. Bayramlardan biri yayda 15 avqustda keçirilirdi. Buddistlər inanırdılar ki, həmin gün ölümlər evə qayıdır. Evin taxçalarını növbənöv meyvələrlə doldurardılar ki, ölümlər gələndə yesin. Ölümlərə hörmət olaraq meyvələr üç gün taxçada qalardı. Bayram üç gün çəkərdi. Bayramın sonunda bütün meyvələri dənizə tökərdilər. Mən ata-anamdan soruşmağa cürət etmirdim ki, əgər ölümlər gəlsə, nə üçün meyvələr toxunulmamış qalır?

Görmüşdüm ki, ölünün cəsədini Budda dəfn ayinlərinə uyğun olaraq nəzərdə tutulmuş yerdə

yandırılar. Saçı dibdən vurulmuş rahib (souryo) geniş, uzun, narıncı rəngli libasda gələr, dua oxuyardı. Cəsəd tam yandıqdan sonra külü kuzəyə tökər, bir gecə saxlayardılar ki, yaxınlar gəlib vidalaşsın. Sonra qəbrə qoyar, qəbir daşına ölünün adını yazardılar. Beləcə, 15 avqustda ölü üçün taxçaları meyvələrlə doldurar, 3 gün bayram edib ölünün yolunu gözləyərdilər. Mən öz uşaq aləmində taxçaya qoyulmuş küllə dolu kuzədən qorxmaqda haqlı idim. Bayramın sonunda üç gün saxlanılmış düyünü, noxudu, meyvələri dənizə tökməkdə böyüklərə kömək edirdim. Mənə həzz verən isə Şinto məbədində yandırılan ud çubuğunun ətri və dua arasında oxunan nəğmələr idi.

2

Vətənpərəstlik Şinto məktəbinin dini ayinlərindəndir. Yurda eşqdən uca, anaya eşq kimi bir eşq! Artıq böyüyüb birinci sinfə gedir, adım çəkiləndə onun mənasından ləzzət alırdım: Kuniko - vətən övladı!

Sınıf yoldaşlarım "Kuniko" deyə çağıranda qürur qatqılı bir şirinlik hiss edirdim. Sanki yalnız mən və adı Kuniko olan qızlar vətən övladı idik, başqaları yox!

Ölkəmin bayrağını adım kimi sevirdim. Hər sinifdə taxta stolun üstünə bir bayraq qoyulmuşdu. Birinci sinif müəllimi deyirdi: "Yer üzündə günəşin ilk doğduğu və insanları salamladığı yer bizim ölkəmizdir." Gündoğan

ölkə və qırmızı balığı, qırmızı kimononu, qırmızı çiçəkləri sevən mən! Bayrağın üzərində günəş simvolu olan qırmızı dairəni görəndə rıqqətə gəlirdim...¹

Aşiyada həyatımız sakit və problemsiz idi. Birinci sinifdə hiraqana, kanji, katakana adlanan üç yapon əlifbasını öyrənməyə başladığım zaman həyəcanlı müharibə sözü ilə də tanış oldum.

O gün qulaqbatıran bir səs qəlbimi silkələdi, dəhşətə gəlmiş şagirdlərin baxışları səmaya dikildi. Bir neçə böyük və qara təyyarə şəhərimiz üzərindən, buludların arasından ötüb keçdi. Bizim kimi qorxuya düşmüş müəllimimiz cənab İto dedi: "Allah dadımıza yetsin, deyəsən İkinci Dünya Müharibəsi Avropadan bizim ölkəmizə də gəlib çatdı..."

Həmin gün evə həmişəkindən tez qayıtdıq. Radioda dedilər ki, Kube bombalanıb. Kube şəhəri Aşiyaya yaxın idi. Şəhərimizin taxta və gözəl evləri də amerikalıların ilk hücumunda yanıb külə dönə bilərdi. Həmin gün küçələrə su çənləri qoydular. Əhaliyə təlim keçdilər ki, şəhər bombalansa və evlər yansa, yangını necə söndürmək lazımdır.

---

¹ Yaponlar öz bayraqlarına "günəşli bayraq" deyirlər.

Viranedici müharibə alovu ölkəmizə gəlib çatsa da, dəfələrlə hava həyəcanı signalı eşitsək də, belə bir müharibə şəraitində məktəbdə dərslər davam edirdi. Məktəbdə hava həyəcanı signalı eşidilən kimi böyük papaqları başımıza qoyub dərhal sinifdən çıxmalı idik. Belə də edir, başqa yerlərdən nisbətən alçaqda olan su arxının kənarında yerə otururduq. Kimi susur, kimi ağlayırdı. Amma hamı qorxurdu. Parçadan papaqları başımıza bərk-bərk sıxırıdım. Papaqların içi pambıqdan idi. Partlayış baş versəydi bu papaq başımızı, üzümüzü taxta, daş, başqa qırıntılardan qorumalı idi.

Təhsil ilinin ortalarında xəstələndim, skarlatinaya yoluxmuşdum. Hərərətim o qədər yüksək idi ki, od tutub yanırdım. Dərim qızarmışdı, bədənim sızlaqla dolu idi. Müəllimlər deyirdilər ki, bu xəstəlik keçicidir, o biri uşaqlar da xəstələnə bilər. Məni xəstəxanaya yerləşdirdilər. Məktəb və uşaqlarsız darıxırdım. Bir gün birinci sinif müəllimim cənab İto mənə dəyməyə gəldi. Bəlkə özü də bilmirdi ki, onun gəlişi, hal-əhval tutması məni nə qədər yüngülləşdirdi, qəm-qüssəmi dağıtdı.

Bir neçə gün sonra xəstəxanadan evə buraxıldım. Aşiyada hər ailədə həkim vardı. Müharibə olsa da, şəhərdə dava-dərman

çatışmazlığı hiss edilmirdi. Şimaldan gəlmiş bir nəfər müalicəvi otlar satırdı. Dərmanları qutuda olurdu, ev-ev gəzib ehtiyacı olanlara dərman verirdi. Evlərdə mənim kimi kiçik uşaq görəndə ona şar bağışlayırdı. Həmişə bu dərmonsatan adamın yolunu gözləyirdim. Amma müharibəyə görə az-az görünməyə başladı, sonda birdəfəlik yoxa çıxdı.

Bombardman bütün ailəni qorxudurdu. Qorxmayan təkə atam idi. Gecələr təyyarələr şəhərimizin üzərindən keçəndə bir yerə toplaşardıq. Anam lampaların üstünə parça atardı ki, çölə işıq düşməsin. Lampanın zəif işığında anam, bacılarım, hətta qardaşlarımın üzündə qorxudan yaranan dəhşəti görürdüm. Təyyarələr uzaqlaşar, uzaqdan bomba partlayışlarının səsi eşidilərdi. Atam deyirdi: “Yenə Kubeni bombaladılar”.

Zaman keçdikcə bombardman güclənirdi. Şimaldan cənuba qədər bütün böyük şəhərləri bombalayırdılar. Ən çox bombalanan paytaxt Tokio idi. Bu şəhəri bir gecədə 325 təyyarə üç saat ardıcıl bombalamışdı. Yüz min insan həlak olmuşdu.¹ Bombardman zamanı şəhərdəki taxta

---

¹ Hazırda Tokionun mərkəzində Şinamaci məntəqəsindəki Xalq Muzeyi 1945-ci il 10 martda baş vermiş bombardmanın dəhşətini nümayiş etdirir. Muzeyin

evlər yanıb, paytaxt kül təpəsinə çevrilib. Dövlət məcbur qalıb böyük şəhərlərdəki uşaqları və qadınları dəstə-dəstə kiçik şəhərlərə, kəndlərə köçürüb. Aşiya hələ ki bombardman olunmasa da, Kubeyə yaxın olduğu üçün təhlükəli idi. Mən bacım, anam, nənəmlə birlikdə Sandaya, kəndə, dayımgilə getdik. Atam və qardaşım Aşiyada qalmışdılar ki, şəhər bombardmandan od tutsa, küçələrdəki su çənləri ilə yanğını söndürsünlər.

Kənddə təhlükə az hiss edilirdi. Yalnız Kube bombalananda dağların arxasında qırmızı səmanı görərdik.

İkinci sinifə kənddə getməli oldum. Orada şəhər uşaqları kənd uşaqlarından fərqlənirdi. Mənə pullu şəhər uşağı kimi baxırdılar. Çünki rəftarım və geyimim fərqli, üstün idi. Gözəl rəsm çəkirdim. Yapon qızlarının şəklini kimonoda çəkmişdim. Müəllim işimi tərifləyirdi (72 il ötsə də, həmin şəkillərdən biri qalır). Amma özümü kimsədən ayırmırdım. Yeni dostlar tapmışdım. Tilov götürüb balıq tutmağa gedirdik. Bir mərasimimiz vardı, hər şagird öz məharətini göstərməli idi. Kimi şeir oxuyur, kimi tamaşa göstərirdi. Bununla belə müəllim Aşiyadan

---

qarşısındakı tabloda “tarixin ən dağıdıcı bombardmanı” yazılıb.

gələnlərə daha çox diqqət yetirirdi. Bizə yapon rəqsi öyrədirdi. Bir müddət sonra xalamın təkidi ilə dayımgildən xalamgilə köçdük.

Xalam ailə qurmamışdı, tənha yaşayırdı. Məni çox sevirdi. Amma yenə də birinci sinif müəllimim cənab İto, sinif yoldaşlarım, məktəb, 80 kvadrat metrlik ikimərtəbəli taxta evimiz üçün darıxırdım. Tək olanda gözlərimi yumur, xəyalən Aşiyaya gedirdim. Evə daxil olur, otaqları gəzir, mətbəxdə dövrə vururdum. Otağa döşənmiş tatami üzərinə çıxırdım.¹ Taxta pillələrlə ikinci mərtəbəyə qalxar, Yoşiko və mənim uşaqlıq xatirələrimizlə dolu yataq otağına daxil olardım. Otağın pəncərəsindən dənizə baxardım, evimizin yanından keçən qatarın fitinə qulaq asardım.

Xalam çöhrəmdəki ayrılıq həsrətini hiss edərdi. Çalışardı ki, öz mehribanlığı ilə mən və ailəmiz üçün isti, şad fəza yaratsın. Deyirdi ki, müharibənin sonuna qədər bir yerdə qalacağıq. Xalam anam kimi mehriban idi. Bilmədiyim işləri öyrədirdi. İlk dəfə piano çalması ondan

---

¹ Tatami bir metr eni, bir metr uzunluq olan, içi düyü samanı ilə doldurulmuş həsir idi; əksər evlərin döşəməsi rütubətli olduğundan yerə tatami döşənərdi; tatami həm də otağın ölçü vahidi olmuşdu: deyərdilər ki, məsələn bu ev dörd tatamidir.

öyrənmişəm. O məharətli idi, çox iş bacarırdı. Gül düzməyi, yaşıl çay ənənəsini gözəl bacarırdı. Qədim ənənələrə görə hər evinə köçən gəlin bu iki işi bacarmalı idi. Sənətsevənlər gələndə mən də onlar kimi kimono geyirdim, dizi üstə tatamidə otururdum. Xalamın üç üslubda gül düzməsinə heyrətlə tamaşa edirdim. O təbii gülləri çox gözəl çeşidlərdə seçər, şəffaf şüşə qaba qoyardı. Gül-çiçək həyat, tərəvət nişanəsidir. Xalam güllərin fəlsəfəsindən, öz seçiminin dəlillərindən danışırdı, gənc sənətkarlar razılıq və təşəkkür əlaməti olaraq əllərini tatamiyə qoyub üzləri yerə çatana qədər təzim edərdilər.

Amma keçmişin yaşıl çay ənənəsi görüşə gələnləri gül düzümündən daha çox maraqlandırır. Qonaqlar əvvəlcə alçaq qapılı otağa dəvət edilərdi. Qapıdan keçəndə əyilməyə məcbur idin. Bu əyilmək təvazökarlıq nişanəsi sayılırdı. Otaqda dövrə vurub dizi üstə oturardılar. Əvvəlcə şirniyyat yeyərdilər. Sonra xalam bambuk ağacından qaşıqla kasalara yaşıl çay tozu tökərdi. Kasalar imperatorlar, şöngünlər, samuraylar, təbiət, dənizə aid qədim şəkillərlə bəzənmişdi. Çay suda qaynayar, taxta qaşıqla qarışdırılardı ki, dibə çöksün. Xalam hər qonağa bir qaşıq çay içirər, sonra qonaqlar özü

kasadan içərdi. Yaşıl çay içməyin xüsusi qaydası vardı. Qonaqlar kasanı ikiəlli götürər, sonra azca sağa fırladıb üç nöqtəsindən üç dəfə içərdilər. Sonda ağızlarının yerini iki barmaqla silərdilər. Kasanı sola, əvvəlki yerinə çevirərdilər.

Mən də gənc qızlar kimi gül düzməyi, yaşıl çay qaydasını öyrəndim. Amma müharibə bütün həyatımızı qara rəngə boyadı. Müharibə xəbəri gələn kimi bütün əyləncələr qısa müddətdə yaddan çıxdı. Müharibəyə nifrət edirdim. Müharibə ailəmizi pərən-pərən salmışdı. Nəhayət, atam və qardaşım bizi yoxlamağa gəldilər. Çox istəyirdim ki, yanımızda qalsınlar. Onlar isə Aşiyadakı vəziyyətə görə narahat idilər...

Atam düşünürdü ki, bombardman növbəsi bir gün Aşiyaya da çatacaq və yanğını söndürmək üçün orada olmaq lazımdır. O vaxta qədər bütün böyük şəhərlər, Tokio, Kioto, Osaka, Kube dəfələrlə bombalanmışdı. Ölkənin su sərhədlərinin o biri tərəfində quruda və suda döyüşlər gedirdi. Yapon imperatoru və onun tabeçiliyində olanların apardığı müharibə Koreya və Sinqapurun tutulması ilə davam edirdi. Gənclər məcburi şəkildə cəbhəyə aparılırdı. İmperatorun fəthlik istəklərinə görə

taxta evləri bombalanan sadə xalq bədəl ödəyirdi.

Yaşımız az olduğundan, ya da ölkədəki vəziyyətə görə müəllimlər bizə hakimlərin zülmündən, zorakılığından danışmırdı. Biz yalnız şəhərlərimizin bombalanması haqqında xəbərlər eşidirdik. Arabir əsgərlərin, hərbiçilərin, hətta sadə xalqın cəbhəyə göndərilməsinə şahid olurduq. Cəbhəyə yola salmaq xalq üçün tamaşaya çevrilmişdi. Yaddaşımda belə ezamlardan birindən dumanlı, amma qürurverici bir təsvir var: Həmin gün camaat sağda və solda iki sıra düzülüb hərbiçiləri cəbhəyə yola salırdı. Ön sırada təbilçilər, onların ardınca ağ və uca bayraq tutmuş hərbiçilər nizamla hərəkət edirdi. Bu dəstədən sonra milli samuray geyimində süvarilər gəldi. Onlar cərgələr arasından keçəndə ağaclardan asılmış hədəflərə ox atdılar. Bu səhnə xalqı çox həyəcanlandırırdı. Qürur duyan insanlar yapon adətincə əyilib təzim etdilər. Növbə oxşar libas geymiş hərbiçi kişi və qadınlara çatdı. Mənim dayım oğlu da bu dəstədə idi. Onun belində uzun qılınc vardı. Dayım oğlu və əksəri kamikaze¹ olan hərbiçilər qarşımızdan paraddakı

---

¹ Tanrının tufanı – ölümə hazır könüllülər.

kimi keçdilər. Onlar imperatora sədaqət nişanəsi və döyüşə hazırlığı bildirən nəğmə oxuyurdular:

*Biz imperatorlayıq,
biz dənizdə ölərək,
biz dağlarda ölərək
heç vaxt geri dönmərik...*

Bu nəğmə sədaları altında xalq çəpik çalmaqla hərbciləri alqışlayır, onlara ruhiyyə verirdi. Qadınlar arasında ağlayanlar vardı. Dayım oğlu da daxil olmaqla könüllülərin bir hissəsi dua etmək üçün məbədə getdilər. Duadan sonra cəbhəyə yola düşdülər.

Xalq müharibəyə nifrət edirdi. Amma milli qürurun təsiri altında kamikazelərə sitayiş edənlər vardı. Mənim uşaq dünyam üçün kamikaze adı aydın deyildi. Böyüklər danışirdilər ki, kamikazelər təyyarəni dəniz və okeandakı Amerika gəmilərinə çırpan pilotlardır.

Hərə bir şəkildə cəbhəyə kömək etməli idi. Bir qrup qadın saçlarını kəsib bir-birinə düyünlədi, 30 sm qalınlıqda ip kimi hördü. Bu ipin uzunluğu 70 metrə çatırdı. Bu ipdən gəmiçilər gəmiləri sahilə bağlamaq üçün istifadə

edəcəkdi.¹ İbtidai sinif şagirdləri də cəbhəyə kömək edirdi. Bizi çəyirtkələrin hücumuna məruz qalmış əkin sahələrinə aparırdılar. Uşaqlar çəyirtkələri tutub diri-diri kisələrə yığırdı. İstər oğlanlar, istər qızlar bu işi könüllü görmürdü. Çəyirtkələri nə üçün topladığımızı bilmirdik. Sinif yoldaşlarımdan biri atasından eşitmişdi ki, bu çəyirtkələri qurudub un çəkir, cəbhə üçün çörəyə bənzər bir şey bişirirlər. Müharibənin hərbi, qeyri-hərbi qurbanları çox oldu. Dayıoğlum, bibioğlum da müharibədə həlak oldular.

Aşıya hələ ki bombalanmamışdı. Atam və qardaşım bizə baş çəksə də, öz şəhərimizə qayıtmaq istəyirdik. İbtidai ikinci, üçüncü sinifləri də kənddə oxudum. Qorxu və həsrət dolu günlərdə bəzən nəhəng təyyarələr başımız üzərindən yaxınlıqdakı Osaka, Kube, Hiroşimaya tərəf uçurdular. Əkin sahələri, taxta evlər, limanlar bombalanır, od tutub yanır.

Şəhərlərdə ərzaq, düyü çatışmırdı. Çoxları qida məhsulları, o cümlədən düyü üçün kəndə gəlirdi.

Günlər çətinliklə ötüşürdü. 1946-cı ilin qaynar yayı gəldi. Rəfiqələrimlə çay sahilinə balıq

---

¹ Bu ip hazırda Tokionun Yuşukan muzeyində saxlanılır.

tutmağa getmişdik. Evə qayıdanda hamı fikirli, qəmgin idi. Radio xəbər vermişdi ki, Hiroşima bir dəqiqədən az vaxtda yanıb kül olub. O zaman atom bombasının nə olduğunu heç kim bilmirdi. Hiroşimadan kilometrərlə uzaq olanlar həmin gün günəşin doğduğunu iki dəfə görmüşdülər.¹

Dörd gün sonra başqa bir oxşar xəbər yayıldı. Naqasaki də Hiroşima kimi nüvə hücumuna məruz qalıb, yanıb külə dönüb.

Hiroşima və Naqasakidə partlayışdan sonra hamının vücudunu dəhşət və qorxu bürüdü. Hiroşima bizdən uzaqda deyildi. Artıq ya biz Aşiyaya getməli idik, ya da atam və qardaşım kəndə gəlməli idi. Düşünürdük ki, ölməliyiksə, bir yerdə ölək!

Anam və bacılarım kənddə qalmaq, ya Aşiyaya qayıtmaq seçimləri arasında tərəddüddə idilər. Nənəm hamını bir yerə

---

¹ Hiroşimada bomba partlayışı günəşdən on qat işıqlı olmuşdu. Amerikalılar 1945-ci il 6 avqustda Hiroşimaya atılan bombanı Little boy – kiçik oğlan, Naqasakiyə atılan bombanı Fat man – kök kişi adlandırdılar. Kiçik oğlanın uzunluğu 3 metr, ağırlığı 4 ton olub. Bomba B29 bombardmançı təyyarədən atılıb. Bombada 60 kq uran-235 olub. Partlayışda 80 min nəfər həlak olub, 100 min nəfər radiasiyaya məruz qalıb. Şüalanmaya məruz qalanların çoxu 1951-ci ilə qədər dünyasını dəyişib.

topladı. İmperator radiodan mühüm xəbər çatdırmalı idi. Radionun başına toplaşmışdıq. O vaxta qədər səsini eşitmədiyimiz Hirohitonu dinlədik. İmperator rəsmi, klassik yapon dilində danışırdı. O, Yaponiyanın İkinci Dünya Müharibəsində iştirakının başa çatdığını elan etdi. Bu bəyanat Hiroşima və Naqasakinin bombalanmasından sonra imperatorun Amerika və müttəfiqlərinə təslim olması demək idi. Bu sözlər təəssübkeş, imperatoru Tanrının nümayəndəsi sayan bir çox yaponlar üçün üzücü və dözülməz idi. Bəziləri imperatora sədaqət nişanəsi olaraq qədim harakiri adətincə qılıncları ilə qarınlarını doğrayırdılar. Eşitmişdim ki, bir qrup gənc qadın və qız amerikalıların əlinə düşməmək üçün dağdakı mağarada özlərini öldürüblər.¹

Hiroşima və Naqasakinin məhvindən sonra yaponların çöhrəsindəki dərin nifrətlə qarşılaşan amerikalılar ictimai fikri dəyişmək üçün hiyləgərcəsinə müharibənin başa çatmasından danışırdılar. Onlar nüvə bombalarının yaratdığı faciəni sülhün şirinliyi altında pərdələməyə çalışırdılar. ABŞ faciəli hadisəyə görə Yaponiya

---

¹ Hadisə Yaponiyanın ən cənub adası Okinavada baş verib. Orada intihar edən qadın və qızların xatirəsinə abidə var. Hazırda bu adada ABŞ hərbiçiləri yerləşir.

imperatoru Hirohitonu təqsirləndirirdi. Elan etdilər ki, atom bombaları atılmasaydı imperator təslim olmayacaqdı və İkinci Dünya Müharibəsi başa çatmayacaqdı. Xalq bu bəyanata əhəmiyyət verməsə də, insanlar müharibə başa çatdığı üçün sevinirdilər. Hamı yurduna qayıdıb dağılmış evini yenidən tikə bilərdi.

Ailəmizin də nə edəcəyi məlum idi. Artıq Kubedən bir qədər az dağılmış Aşiyaya qayıda bilərdik. Amma mənə çox adət etmiş xalam israr göstərirdi ki, mən onunla qalım. Nəhayət, anam razılaşdı, mən qaldım. Anam, nənəm, bacılarım Aşiyaya qayıtdılar. Mən yeni dərs ili başlayana qədər xalamın yanında qaldım.

3

Müharibə başa çatmışdı. Müharibəyə görə kənd və qəsəbələrə üz tutanlar böyük şəhərlərə qayıdırdı. Bir müddət sonra mən də Aşiyaya, ailəmizin yanına qayıtdım. Şəhərimizdəki məktəbdə dördüncü sinifdə dərsə başladım. Şəhərdə dərslər kənddəkindən çətin idi. Mən iki il kənd məktəbində şəhər uşağı kimi qürrələnmişdim. İndi pərt olmaq istəmirdim. Dördüncü sinif müəlliməsi xanım Kimuranın heybəti və gəncliyi qəlbimdəki qorxunu gücləndirirdi. Ondan çox qorxurdum. Qaydaya görə hər şagird gələn dərs üçün sual hazırlamalı idi. Bu qayda bir canlanma yaratmışdı, hamı araşdırma aparır, sual hazırlayırdı. Xanım

Kimura sual hazırlamayan şagirdi sinifdən çıxarır, dəhlizdə saxlayırdı ki, hamı görsün.

Bəxtimdən növbəti dərsdə mənə dedi: "Kuniko, nə sual hazırlamısan?" Mən isə hələ də kənd havasında idim. Birdən zehnimdən keçən sual dilimə gəldi: "Nə üçün xoruz yumurtamır?" Həmişə qaşqabaqlı xanım Kimuranın üzündə təbəssüm göründü və məni dəhlizdə saxlamaqla tənbeh etmək fikrindən daşındı.

Dördüncü sinifdə müharibə haqqında daha çox eşidirdik. Əvvəllər yalnız B29 təyyarəsindən başımıza bomba yağdıran təcavüzkarlar kimi təsəvvür etdiyimiz amerikalılar artıq vaqonlarda, tramvayda yaponlarla yanaşı oturur, qürurla siqar çəkir, fatehlər kimi küçələrdə hərbi maşınlarla dolaşırdılar. Amerikalıların ilk işi Hiroşima və Naqasakidə yanıb kömürə dönmüş cəsədləri, dağlımış evləri məğlub yapon əsgərlərinin köməyi ilə aradan çıxarmaq, tarixi cinayəti ört-basdır etmək idi. Ordunun buraxıldığını elan etdilər. Yapon gənclərin çoxu sevinirdi ki, daha əsgərliyə getməyəcək. Amerika hərbciləri harada bir dəstə uşaq görürdülərsə, yaxınlaşıb təbəssüm göstərir, konfet və saqqız paylayırdılar.

Uşaqlar bir-birlərinin başı üzərindən atılıb konfet və saqqızları havada qarırıdılar. Bu

hədiyyə o zamana qədər konfet və saqqız dadmamış biz yapon qızlarının ağzını şirinlədirdi.

Amerikalılar fahişəlik edən qızlara pul verirdilər. Fahişəlik o zamandan qızlar arasında peşəyə çevrildi. Bu peşə ənənəvi əxlaqı, ailə paklağını məhv etdi. Avropanın ərməğanı olan fahişəlik şəhərlərimizdə adiləşdi. Fahişələr qırmızı köynək geyərdilər – mənim uşaqlıqda sevdiyim rəng! Bu rəng fahişə rəngi kimi tanınandan sonra atam qırmızı köynək geyməyə icazə vermədi. Hətta sevdiyim qırmızı kimonolar da həmişəlik sandığa getdi. Amma əvvəlkindən fərqli olaraq, atam icazə verdi ki, mənim qızı Yoşiko, 4-cü sinif yoldaşlarım Siqemi və Sana ilə daha tez-tez görüşüm.¹ Atam hətta inandığı gənc müəllimlə dağ gəzintisində getməyə icazə verirdi. Amma möhkəm tapşırırdı ki, Amerika hərbiçiləri görsəniz uzaqlaşın.

---

¹ Siqemi xatirələrində deyir: Kuniko uşaqlıq dostum olub. Evdə, məktəbdə, dağda Kuniko və Sana ilə birlikdə olardıq. Kuniko az danışardı. O iradəli qız idi. Altıncı sinifdə biz Aşiyadan Osakaya getdik. Yalnız 14 sinif yoldaşı ilə qeyd etdiyimiz 70 illik yubileydə dedilər ki, Kunikonu tale İrana aparıb. Bu barədə bir jurnalda yazılmışdı.

Siqemi və Sana şən, təbiəti, dağları sevən qızlar idi. Fürsət tapan kimi meşəli dağa, şəhərin ovuc içində göründüyü yüksəkliyə qalxardıq. Oradan şəhərə, dənizə tamaşa edərdik. Ağacların arasından, daşların üstündən ceyran kimi qaçar, yadigar şəkillər çəkərdik. Suyu düşmüş kimi tərleyər, dağdan enərdik. Növbə divar üstündə oyuna çatardı. Kəndirbazlar kimi tarazlığı qorumaq üçün qollarımızı açıb eni 10 santimetr olan 1,5 metrlik maili divarın üstü ilə yeriyərdik. Bu hərəkətlə dağdakı yorğunluq canımızdan çıxardı. Şad, qıvraq vəziyyətdə evə qayıdardıq. Sanagilə getməyi xoşlayırdıq. Onun böyük bacısının aktyor rəfiqəsi vardı. Mən də gələcəkdə aktyor olmaq istəyirdim. Gənc aktyor mənim aktyorluğa həvəsimi görüb alovumu daha da şölələndirirdi. Deyirdi ki, sən başla, mən kömək edəcəyəm.¹

Beş və altıncı siniflərdə müəllimimiz cənab Tuçio oldu. O round – girdə formalı, qalın şüşəli göz eynəyi ilə mənə baxanda gözlərini iki dəfə böyük görür, qorxurdum. Eynəyinə pəncərədən düşən işıq bərq vuranda daha çox qorxurdum. Eynək və qiyafəsi qorxu yaratsa da, özü şagirdlərlə mehriban idi. Dərslərimi yaxşı

---

¹ Həmin aktyoru 60 il sonra televizorda bir serialda gördüm. “Uşın” rolunda çəkilməmişdi.

oxuyurdum. Məktəbimiz böyük idi. Məktəbin geniş həyətində gimnastika, alpinizm, yüngül atletika üzrə istedadlar yetişirdi. Mən də daxil olmaqla bir neçə nəfər bütün idman növlərində birinci idik. Amma yüngül atletikada mən hamıdan sürətli idim. Məktəbdə başımız elə qarışırdı ki, vaxtın necə keçdiyini hiss etmirdik. Hər gün səhər və günortadan sonra məktəbdə olurduq. Günorta yeməyini məktəb verirdi. Günortadan sonra dərslər saat 3-ə qədər davam edirdi. Bəzən valideynləri məktəbə dəvət edirdilər, onlar da günortanı uşaqlarla birlikdə nahar edirdilər. Sonra idman yarışlarını izləyirdilər.

Məktəbdə boş vaxtımız olmurdu. Dərslər qurtarandan sonra sinifləri, həyəti təmizləyərdik. Yuxarı sinif şagirdlərindən biri işimizə qiymət verirdi. Uşaqlar yarışdı, demək olar ki, hamı yaxşı qiymət alırdı.

Altıncı sinfi bitirdik, ibtidai təhsil mərhələsi başa çatdı. Üç il orta təhsil mərhələsini oxumalı idik. Altıncı sinfin son günü sevinc və göz yaş günü idi. Şagirdlər müəllimlərin qarşısında nizamla düzülüb nəğmə oxuyurdular:

*Müəllimlərə zəhmətlərinə görə təşəkkür edirik
Məktəbə gəldiyimiz vaxtdan illər ötüb
Amma günlər sürətlə keçdi
Bu gün vida günüdür, xudahafiz...
Səmimi dostları məktəbdən sonra da
unutmayacağıq
Biz böyüdük, cəmiyyətin üzvü olduq
Uğur qazanmağa çalışacağıq,
Bu gün vida günüdür, xudahafiz...*

Aşiyada dörd orta məktəb vardı. Atam mənim adımla evimizə yaxın olan məktəbə yazdırdı.

Siqemi və Sana ailələri ilə birlikdə başqa şəhərə köçmüşdülər. Onlarsız darıxırdım, özümü tənha hiss edirdim. Amma yeni məktəbdə tezliklə yeni dostlar tapdım. Dərsdən, müəllimlərdən ləzzət alırdım. Bu vaxta qədər dərslərimiz riyaziyyat, rəsm, musiqi, idman, ictimaiyyət idi. İndi əvvəlki dərslərə tarix, coğrafiya, fizika, kimya, həndəsə əlavə olunmuşdu. Tarix məni çox maraqlandırır. Yaşım artdıqca müharibə, Hiroşima və Naqasakinin bombalanması barədə daha çox eşidirdim. Eşitdiklərimdən biri Sadakonun qəmli əhvalatı idi. Sadakonun xatirəsini yaşatmaq

üçün sinif yoldaşlarımla birlikdə kağız durnalar düzəldirdik. Sadako Hiroşimadan olan gənc qız idi. O bir çox hiroşimalılar kimi şüalanmaya məruz qalmış, xərcəng xəstəliyinə yoluxmuşdu. Rəfiqələri Sadakonun sağalması üçün min kağız durna düzəltmək qərarına gəlmişdilər. Qədim inanclara əsasən, bir xəstənin sağalması və uzun yaşaması üçün min kağız durna düzəldilsə, o sağ qalar və uzun ömür sürər. Sadakonun sinif yoldaşları cəmi 675 durna düzəltmişdilər ki, Sadako dünyasını dəyişdi.¹

Hiroşima və Naqasakinin bombalanması faciəsinin dərinliyini hiss edəndən sonra amerikalıların şokoladları şirinliyini itirmişdi. Onlar yapon xalqını küt, yoxsulluğa məhkum xalq sayırdılar. Bu təhqirlər mən Kunikonu – Vətən Övladını eynən “Kiçik oğlan” və “Kök kişinin” alovunda yanan qızcığazlar kimi yandırırdı. Amerikalılar məni yaşda qızlar üçün beysbol oyunu gətirmişdilər. Amma mən də, bir çox yapon qızları da qədim hanetsuki - yapon badmintonu oynayırdıq. Amerikalılar

---

¹ Qədim Yapon mədəniyyətində durna və tısbağa uzun ömür nişanəsidir. Hiroşima və Naqasaki bombalanandan sonra kağızdan durna düzəltmək uşaqlar üçün sülh və dostluq simvoluna çevrilmişdi. Bu ənənə hətta İrana gəlib çatmışdı.

çalışırdılar ki, konstitusiyaya, ordu, hətta təhsilə - məsələn tarixə əl gəzdirsinlər. Biz isə məktəb nəğmələrində Hiroşima haqqında o qədər oxuyurduq ki, 80 min insanın faciəsi heç vaxt unudulmasın:

*Dünya hələ də onu xatırlayır,
Xatırlayır ki, orada Hiroşima olub.
Dəmir quşu Hiroşimaya uçur,
Get Kiçik oğlan yükünü oraya boşalt
Və Heroşimaya sehrli sözünü de!*

Orta məktəb mərhələsində bəzi müəllimlərin millətçilik, vətənpərvərlik ruhiyyəsi çox güclü idi. Onlar dərs kənarında şeir, musiqi, teatr vasitəsilə etiqlərini uşaqlara ötürürdülər. Müəllimimiz cənab Kanbara təəssübkeş və duyğusuz hərbiçi idi. O qeyri-yaponlara, amerikalılara, çinlilərə, koreyalılara nifrət edirdi. O, məni və daha beş şagirdi tamaşa hazırlamaq üçün seçdi. Biz Çin imperatorunun xidmətçiləri rolunu oynayırdıq. Amma tamaşadan çox pərdə arxasında deyib-gülməklə məşğul idik. Səhnədə işimiz imperatorun qarşısından keçmək və çinlilər kimi təzim etmək idi. Sonra əllərimizi üzümüz qarşısında qoşalaşdırıb dal-dalı səhnədən çıxırdıq. Tamaşa qədim Çin rəvayətindən götürülsə də, müəllimimiz bir

yolla yapon ənənələrinin Çin ənənələrindən üstün olduğunu qabartmaq istəyirdi. Biz bilirdik ki, yapon ordusu çinlilərlə qəddar rəftar edib, qarşılıqlarına çıxanın başını kəsiblər. Çinlilər yaponların bu rəftarına görə narazı idilər. Amma bir müddət Çində yaşamış hərbiçi müəllimimiz çinlilərə nifrət edirdi. Cənab Kanbaranın uşaq döyməyi də vardı. Dərsə hazır olmayan oğlanları sillələyirdi. Qızları vürməyə da, biz ondan qorxurduq. Teatr qrupundakı qızlarla mehriban idi. Onun mehribanlığından istifadə edib oğlanları incidirdik. Mən başqa qızlardan daha çox şıltaqlıq edirdim. Müəllim olmayanda silgini qapının başına qoyardıq. Silgi otağa ilk girən oğlanın başına düşər, biz gülməkdən uğunardıq.

Bizim orta məktəb dəmir yolunun kənarında idi. Yoldan ötən qatarların səsi şagirdlərin də, müəllimin də diqqətini yayındırırdı. Nəhayət, məktəbi köçürdülər. Maraqlı idi ki, hər şagird öz stolunu və stulunu təzə məktəbə özü aparmalı idi. Yeni məktəb dəmir yolundan uzaqda idi. Bu cəza yox, kollektiv iş idi. Uşaqlar asanlıqla bu işin öhdəsindən gəldilər. Beləcə, evimizdən uzaq olan yeni məktəbə köçdük.

Orta məktəbin son ilində yetkinlik yaşına çatmışdım. Sınıf yoldaşım olan oğlanlardan biri

məni sevirdi. Mənim ona qarşı xüsusi hissim yox idi. Amma biganə də deyildim. Nəhayət, bir gün poçtla bayram münasibətilə təbrik açıqçası gəldi. Atam açıqcanı gördü. O bilirdi ki, belə açıqca göndərmək əvvəlcə dostluq, sonra evlənmək təklifidir. Mən bu işdən xəbərsiz olsam da, atamın əsəbləşdiyi hiss olunurdu. Atam kiminləsə əlaqəmin olmasına müxalif idi. Açıqcanı göstərib soruşdu ki, bu nədir? Dedim ki, xəbərsizəm, amma oğlanlar qızlara belə açıqca çox göndərir.

Atam inandı ki, mən xəbərsizəm, sakitləşdi. Mən məktəbi bitirənə qədər oğlana cavab vermədim. Dərslər bitdi. Bir yerə toplanıb nostalji yaradan vida nəğməsini oxuduq.

Tətil günlərində qonşuluqda bir qoca qadın dünyasını dəyişdi. Onun heç kimi yox idi, icarə evdə qalırdı. Ailəmiz onu dəfn etdi. Budda ayinlərinə uyğun olaraq onu yandırmaq üçün sobaya qoydular. Sobanın qapısını bağlasalar da mən sobaya baxmaq üçün bir yer tapdım. Alov cəsədi bir anda külə döndərdi. Özümü pis hiss etdim. Arzuladım ki, bir də kiminsə yandırılmasını görməyim və məni də yandırmasınlar.

Bir müddət sonra yaşı keçmiş nənəm Matsu dünyasını dəyişdi. Çox qəmlənsəm də, onun

dəfninə getmədim. İstəyirdim ki, yaddaşında mehriban və səmimi simasında qalsın.

İbtidai təhsili başa vurduqdan sonra orta təhsil dövrü başqa aləm idi. Şəhərimizdə cəmi bir orta məktəb vardı. Ken Risto Aşiya Kotoqakko adına məktəb dəmir yolunun yaxınlığında idi. Məktəb evimizdən uzaq idi. Məktəbə piyada gedirdim. Özümü məktəbdə evdəkindən azad hiss edirdim. Demək olar ki, bütün qızlar və oğlanlar orta təhsili bu məktəbdə alırdılar və bu məktəbdə təhsil bölməsi seçməli idilər. Riyaziyyatı yaxşı oxuduğum üçün riyaziyyat bölməsini seçdim.

Dərslərimizə kimya və ingilis dili əlavə olunmuşdu. Günortadan sonra 15:30-a qədər məktəbdəydik. Günortadan sonra axşama qədər bir idman, ya sənət növü ilə məşğul olmalı idik. Məktəbimizdə oğlanlar futbol, qızlar yapon tennisində usta idilər. Ölkə çempionatına hazırlaşırıdık. Mən yemək bişirmək üçün bir qrup qızla axşama qədər məktəbdə qaldım. Məktəbin mətbəxi vardı. Yeməyi bişirib, şamdan sonra evə qayıdırdıq. Atam bu şəraitlə razılaşmırdı. Deyirdi ki, evə bu qədər gec gəlmək olmaz. Amma çıxış yolu yox idi, atam məktəb proqramını qəbul etməyə məcbur idi. Dərslərim əvvəlki illərlə müqayisədə

yaxşılaşmışdı, oxumaqdan həzz alırdım. Tarix dərində yapon kamikazelər yada salınırdı. Deyirdilər ki, kamikazelər imperatorun yolunda könüllü ölümə gedənlərdir. Atam onları qürurla yad edirdi. Atam millətçi idi, qeyri-yaponlara nifrət edirdi. İş elə gətirdi ki, məktəbin məharətli futbolçularından olan koreyalı Rey mənə aşıq oldu. Bu sevgi qarşılıqlı idi. Amma atamın məktəb dövründəki baxışları, bu məsələyə münasibəti mənim üçün əhəmiyyətli idi. Mən atamın mövqeyinə hörmətlə yanaşırdım. Koreyalı oğlan yapon adətləri ilə tanış idi, bildirdi ki, bizə bayram açıqcası göndərməlidir. Belə də etdi, açıqca göndərdi. Açıqcanı atam gördü. Mən artıq böyümüşdüm. Dedim ki, Reyin mənə sevgisindən xəbərsizəm. Atam bu dəfə əsəbləşmədi, qışqır-bağır salmadı. Amma qədimki sözlərini təkrar etdi: “Mənim koreyalılar, çinlilər, amerikalılar, bütün xaricilərdən zəhləm gedir!” İşimi bilib, geri çəkildim. Rey də mənim izahatlarımı təmkinlə dinləyib, israr göstərmədi.

Orta məktəbin acılı-şirinli günləri başa çatdı. Son gün şagirdlər ibtidai məktəbdə olduğu kimi bir yerə toplandılar. Qızlar və oğlanlar, müəllimlər, məsullar həsrətlə, xatirə dolu

nəğməni birlikdə oxudu. Bu bir təşəkkür,
müəllimlər və şagirdlərlə vidalaşma nəğməsi idi.

4

Hər il 1 yanvar yeni il sayılırdı. Yeni ilə hazırlaşmalı idik. Bu hazırlıq evin daxildən və bayırdan təmizlənməsi ilə başlayardı. Böyük bacım Etsuko və kiçik bacım Suiko ilə qalın həsirləri çölə çıxarıb çubuqla çırpırdıq ki, toz-torpağı təmizlənsin. Qapı və pəncərələrin kağızlarını dəyişərdik. İş başa çatdırandan sonra ata-anam, qardaş-bacımla birlikdə Şinto məbədinə gedər, dua oxuyardıq. Həmişəki kimi məbəddə nadinclik edərdim. Ata-anamın salamatlığı, ölkəmin abadlığı, qardaş-bacılarımın xoşbəxtliyi üçün dua oxuyardım. On gün sonra ad günüm idi. 18 yaşım olurdu. Daha atam “otoşi dama” - zərfdə hədiyyə vermirdi.

Əvəzində “joya no kane” yeni il zənginin səsindən eynən uşaqlıqdakı kimi doymurdum. Bu zəng yeni ilin daxil olmasına bir neçə dəqiqə qalmış 108 dəfə çalınardı ki, insandan 108 bəlanı uzaqlaşdırırsın.

Qərara gəldim ki, istedad və bacarıqlarım üzərində işləyim. Yapon qızı ailə qurmamışdan qabaq müəyyən məharətlərə sahib olmalı idi. Aşpazlığım pis deyildi. Yaşıl çay adəti, gül düzməyi də bacarırdım. Dərziliyi də öyrənməli idim. Bu məharətlərə sahib olmaq ailə tərbiyəsinin düzgünlüyünü, ən əsası ananın öz qızına yapon ənənələrini sevdirdiyini göstərirdi. Bundan əlavə adət-ənənələri, düzgün oturmağ, kimono geyinməyi, dizi üstə oturmağ, təvazökarlıq göstəricisi olan böyüklərə hörmət göstərməyi anamdan öyrənmişdim. Qızların adət-ənənələri öyrənməsinə diqqət əhəmiyyətli sayılırdı. 3 martda qızlar üçün hinamatsuri bayramı keçirilirdi. Bu bayramda insanlar evdə qırmızı rəngdə bir neçə mərtəbəli yer hazırlayar, qızlarının gəlinciklərini pilləkənvari düzüb qızlarının sağlamlığı və xoşbəxtliyi üçün dua edərdilər. Uşaqlıqdan gənclik dövrünə qədər bu mərasimdən həzz almışam. Eynən giləs çiçəkləri bayramı kimi! Bu bayram ad günümdən iki ay keçmiş, gəlinciklər bayramından sonra olurdu.

Sanki bu çiçəklər mənim ad günümü qarşılamağa gəlirdi. Gilas ağaclarındaki ağ və narıncı çiçəklər başımızın üstünü örtür, məni və ailəmizi gözəlliyin seyrinə çağırırdı.

Müharibə illəri istisna olmaqla hər il xoş ab-havalı, gilas bağları olan yerlərə gedərdik. Çiçəklərin seyrindən məst olardıq. Ağacların altında bacılarımla yapon tenisi oynayırdıq.

Yayda təhsil şəhadətnaməsini alandan sonra ata-anama dedim ki, dərzi məkətinə getmək istəyirəm. Bu xəbər onları çox sevindirdi. Şəhərimizdəki böyük dərzi məkətinə getdim. Oranın müdiri Takanaçiyə idi. O, imperatorun xanımının dizaynerlərindən idi. Takanaçiyə o qədər məşhur idi ki, Yaponiyanın başqa şəhərlərindən oxumaq üçün bu məkətbə gəlirdilər. Düz bir il təhsildən sonra kəsım və tikiş işlərini yaxşı öyrəndim.

Dərzi məkəti alandan sonra ingilis dilini öyrənmək qərarına gəldim. Dərs oxumaq biliyimi artırmaqdan çox ruhumu aramlaşdırırdı. Aşiyaya yaxın Nişinomiya şəhərində yaxşı bir ingilis dili institutu vardı. İnstitutda daxil oldum, iki il iki şəhər arasında yolda oldum. İngilis dili öyrənməklə yanaşı ingiliscə tayp etməyi öyrəndim. Artıq 20 yaşda ali təhsil haqqında diplom aldım. Daha sevdiyim

iş ardınca gəzə bilərdim. Uşaqlıqda aktyor olmaq istəyirdim. Atam “aktyor gözəl olmalıdır”, deyib həvəsdən saldı. Bu sözlərdən sonra aktyorluq fikrindən daşındım və atamı razı salacaq bir peşə seçməyə çalışdım. Nişinomiya da aldığım bilikləri dərinləşdirmək üçün Kubedəki ingilis dili məktəbinə getdim. Orada qeyri-yapon qızlar və oğlanlar dil öyrənirdi.

Unudulmaz bir gündə həyatımı dəyişəcək hadisə baş verdi. Sınıfdən bayırda bir guşədə ucaboy, ağdərili, qıvrımsaç, qeyri-yapon simalı bir gənc qərribə hərəkətlər edirdi. Əllərini üzü qarşısında qoşalaşdırıb nəsə oxuyur, sonra əllərini dizlərinə qoyub əyilirdi. Daha sonra dizi üstə oturub alnını yerə qoyur, nəsə deyirdi. Qarşısında heç kim yox idi. O kiminlə danışırdı, kimin qarşısında dayanmışdı?!

Nəhayət, hərəkətləri başa çatdırıb, üzərində dayandığı parçanı yığırdı. Biz olduğumuz otağa gəldi. Otaqda baxışlarımız toqquşdu. Alicənab, isti baxışındakı qılgıcım qəlbimə düşdü. Tez başımı aşağı saldım. O da üzünü çevirib yapon həmkarı ilə ingiliscə söhbətə başladı.

Bir saat ötdü. Hələ də oğlanın baxışları təsəvvürümdə idi. Bilmirdim ki, o bu görüşdən

daha çox təsirlənib. Mən iş üçün gəlmişdim, o yapon dostu ilə yoldaşlıq üçün. Sanki ikimiz də nə üçün gəldiyimizi unutmuşduq. Onlar astadan söhbət edirdilər. Bir qədər sonra onun yapon dostu mənə yaxınlaşdı, ətrafdakıların eşitməyəcəyi səslə dedi: "Mənim dostum iranlı tacirdir. Əvvəllər Hindistanda işləyib. Bir müddətdir Kubedədir, İranla Yaponiya arasında çay, parça ticarəti ilə məşğuldur. Dostum sizinlə ailə qurmaq istəyir."

Bir baxış ardınca belə bir təklif mənə heyrtləndirməyə bilməzdi. Hər halda iranlı gənc, dostu vasitəsilə mənə evlənmək təklif edirdi. Onun qəlbimi isitmiş baxışı və gözlənilməz təklifi barədə düşündüm. Demək iki dost kənarda dayanıb mənim haqqımda danışmış. İranlı gənc yapon qızla evlənmək istəyirmiş və mənimlə görüş onun qəlbini yerindən oynadıb. Yapon dostu dayanıb məndən cavab gözləyirdi. Bilmirdim nə cavab verim. O mənə aşıq olmuşdu, mən də onun simasını, sadəliyini, nəzakətini bəyənmişdim. Mən yalnız bunu deyə bildim ki, atamla söhbət etmək lazımdır. Atamınsa cavabı əvvəlcədən məlum idi, o xariciləri bəyənmiirdi.

Yapon oğlan məndən aralandı, dostu ilə söhbətə başladı. Mənsə soruşmaq istəyirdim ki,

onun bayırda parça üzərində dayanıb etdiyi hərəkətlər, dediyi sözlər nə idi? Yapon oğlan qayıdıb ev ünvanımızı istədi. Mən ev ünvanımızı verdim. Özümü o qədər itirmişdim ki, sualım yadımdan çıxdı. Ayrılında növbəti dəfə baxışlarımız toqquşdu.

Qatarla evə qayıdanda iranlı oğlanın siması təsəvvürümdə idi. Düşünürdüm ki, o atamın möhkəm səddini aşma biləcəkmimi? Yoxsa o da bir açıqcaya mənfi cavabdan sonra birdəfəlik dönüb gedən koreyalı gənc kimi olacaq? Yaxşı olmazdımı ki, bu barədə əvvəlcə anamla, böyük bacımla danışım, bir hazırlıq olsun? Evdə məndən beş yaş böyük bacım olduğu halda mənim ailə qurmağım düzgün iş idimi?

Fikirlər ara vermirdi, zehnimdə dolaşlıq vardı. O vaxta qədər heç bir oğlana qarşı belə hisslərim olmamışdı. Bir baxış qəlbimdə, düşüncəmdə elə tufan qoparmışdı ki, qatarın nə vaxt çatdığını hiss etmədim. Bələdçi “xanım, düşün”, dedi.

Evə çatanda hiss etdim ki, çöhrəm istidən od tutub yanır, rəngim qızarıb. Kəlmə kəsmədən otağıma keçdim. Kitab şkafindan qlobusu götürdüm. Bu kağız kürə məktəb dövründən məndə idi. Əvvəllər heç vaxt Yaponiyadan kənara baxmazdım. Müharibə başlayandan

sonra maraqlandım ki, Amerika haradadır. Yaponiya ilə düşmənçilik edən avropa ölkələri ilə tanış oldum. İndi isə bu vaxta qədər adını belə eşitmədiyim ölkəni axtarırdım. Kürəni fırlatdım, nəhayət, baxışlarım İran adlı ölkənin üzərində dayandı.

Kağız kürə üzərində Yaponiya Asiyanın ən şərq nöqtəsində, İran ən qərb nöqtəsində idi. Amma mənim üçün bu mühüm deyildi. Qəlbimdəki təlatümə biganə qalmaq istəmirdim.

Növbəti dəfə iranlı gənci görmək ümidi ilə orta məktəb rəfiqələrimdən olan Adadçı ilə birlikdə məktəbə getdik. Günorta idi. Oğlan məktəbdə idi. Qonşu otaqda əvvəlki qərribə hərəkətləri edirdi. Məni görəndə üzündə sevinc hiss edildi. Təbəssümlə yaponca salam verdi: "Kun niçiva!". Yapon dostu da yanında idi. Rəfiqəmlə birlikdə onun salamını aldıq. İranlı oğlan əllərini ədəblə yanına saldı. Bilinirdi ki, bizimlə əl görüşmək istəmir. Bir söz deməyə utanırdım. Başımı aşağı salmışdım. Əvəzimdə rəfiqəm Adadçı söhbətə başladı: "Kunikonun sizə sualı var". İranlı oğlan "nə sualınız varsa buyurun", dedi. Güman ki, elə bildi onun elçiliyi barədə sualım var. Adadçı dedi: "Kunikonu sizin dünən və bugünkü hərəkətləriniz maraqlandırır." İranlı oğlan səlis ingilis dilində

izah etməyə başladı: “Mən müsəlmanam, gündə beş dəfə namaz qılıram. Namaz bir olan Allahla söhbətdir.” Bu, söhbətin başlanğıcı idi və davamını eşitmək maraqlı oldu. O özünü təqdim etdi: “Adım Əsədullah, familyam Babayidir. 1929-cu ildə İranda, Yəzd şəhərində doğulmuşam. Uşaq yaşda Hindistana getdim. Böyük qardaşım ilə birlikdə restoran işlədirdik. Orada ingilis dili öyrəndim, təhsil aldım. İngilis dilini yaxşı bilirdim. Ona görə də iqtisadi fəaliyyətlər üçün müxtəlif ölkələrə, o cümlədən Yaponiyaya göndərildim. Bir müddətdir ki, Kubədə bir Hindistan şirkətində işləyirəm. Atam-anam dünyalarını dəyişiblər. Biz üç bacı, altı qardaş. Atam həyat yoldaşları dünyasını dəyişdiyi üçün üç dəfə ailə qurub. Qərara gəlmişəm ki, yapon qızla ailə qurum, çünki...” Burada sözünü kəsdi, davam etmədi. Mən iranlı oğlan kimi rahat danışa bilmirdim. Təkrarladım ki, atamın razılığı olmalıdır. Biz evə qayıtdıq.

Səhəri gün cənab Babayinin vasitəçisi olan yapon gənc evimizə gəlmişdi. Mən evdə deyildim. O ata-anama, qardaş-bacılarıma İran mədəniyyəti, müsəlmanlıq, cənab Babayinin əxlaqı, düzgünlüyü, Yaponiyaya sevgisi barədə danışmışdı.

Atamın cavabı qısa olmuşdu. Əvvəldən gözlədiyim kimi demişdi ki, biz bilmirik İran haradadır və ümumiyyətlə xariciləri sevmirik. Yapon gənc əliboş, ümidi qırılmış vəziyyətdə geri dönmüşdü. Atamın mənfi cavabını cənab Babayiyə çatdırmışdı. Necə olmuşdusa iranlının elçilik məsələsi Osakada xarici biznes qurumunun xanım hesabdarına çatmışdı. Cənab Babayini yaxından tanıyan xanım qərara gəlmişdi ki, bu izdivacın baş tutması üçün əlindən gələni etsin.

Bir gün axşam evə qayıdanda evimizdən bir xanımın çıxdığını gördüm. Məni görüb özü söhbəti açdı. Mən onun bizim evə gələcəyindən xəbərsiz idim. Elə qapıdaca hər şeyi özü danışdı. Hiss olunurdu ki, ailəmizə iranlı cənabın necə yaxşı və bacarıqlı adam olması barədə danışib. Mənə cənab Babayinin etibarlı insan olduğunu dedi, xoşbəxtlik arzuladı.

Evə daxil olan kimi qardaşım Hideaki səsini qaldırıb başıma qışqırdı: “Heç bilirsən müsəlmanla yaşamaq necə çətindir?! Bilirsən ki, onlar hər ətdən yemir, şərab içmir?! İranın harada olduğunu bilirsən?! Ona görə ata-baba yurdunu atıb getmək istəyirsən?!” Hideakinin qardaşlıq qeyrəti cuşa gəlmişdi. Üzü köz kimi qızarmışdı. Kəsüb öz otağıma keçdim. Etsuko

otağında idi. Tərs-tərs baxmağa başladı. Ümitsizlik, qəm-qüссə içində boğulurdum. İstəyirdim evdən çıxıb iranlı oğlanı tapım, deyim ki, məni yaddan çıxarsın, bir də qapımıza gəlməsin.

Xəlvət bir yer tapıb doyunca ağlamaq istəyirdim. Böyük bacım bir qədər sükutdan sonra hirslə dedi: "Bizi hörmətdən salmaq istəyirsən?! Biz yaponuq və qeyri-yaponla ailə qura bilmərik." Onun hörmətini saxlayıb, cavab vermədim.

Səhəri gün ata-anam dedi ki, bir müddət gedim, xalamla yaşayım. Yenə cavab vermədim. Aydın görünürdü ki, bütün ailə məni sürgünə göndərib, iranlı gənci unutturmaq istəyir.

Onlara tabe olub Yamaquçiyə getdim. Xalam müharibədən sonra Sanda ətrafında Aşiyadan daha uzaq olan Yamaquçi kəndinə köçmüşdü. Məni görüb çox sevindi. Artıq ailə qurmuşdu. Əvvəlki kimi səmimi idik. Çalışırdım ki, eşqdən, aşıqlıkdən nəsə danışmayım. Amma hər gün dünənkindən daha artıq iranlı gənc haqqında düşünürdüm.

Ailəm ümid edirdi ki, bir ay uzaqda qalsam, ailə qurmaq fikri yaddan çıxacaq. Əslində zaman keçdikcə bu barədə daha çox fikirləşirdim. Ayın axırında ata-anam elə bu

ümidlə xalama xəbər göndərdilər ki, Kuniko evə qayıtsın.

Mehriban və qonaqpərvər xalamla sağollaşdım, dəmiryolu dayanacağına gəldim. Qatarda doluxsundum. Xalamdan uzaqlıq, ailə hörmətini ayaq altına atmaq istəyən qızı gözləyən ailə ilə görüş, iki görüşdən sonra uzun illər tanıdığım adam kimi təsəvvürümdə qalmış, inandığım bir şəxsi görməmək fikirləri məni sıxırdı. Artıq qatar Yamaquçi dayanacağından uzaqlaşdı. Yolüstü Kube şəhərində dayandıq. Kimlərsə düşdü, kimlərsə mindi. Başımı qaldıranda gözlənilməz səhnədən ürəyim silkələndi. Tam təsadüfi bir görüş! Cənab Babayi qatara minənlər arasında idi. O kupeyə daxil olub mənimlə üzbəüz oturdu. Salam verib təbəssümlə dedi: “Xanım Yamamura, qisməti görürsüz, biz yenə görüşdük. Zərrəcə şəkk etmirəm ki, bu gözlənilməz hadisənin bir hikməti var.”

O ingiliscə danışdı. Mən təklif etdim ki, atam yox desə də, bir dəfə özü elçiliyə gəlsin. Razılaşdı ki, bir neçə gün sonra özü evimizə gələcək.

Evə çatdım. İçəri daxil olanda özümü soyuq, biganə göstərdim. Anamla söhbətdə dedim ki, xalamgildə olduğum müddətdə çay ənənəsi, gül

düzmək işini təkrarlamışam. Anam şad oldu. Qardaşım Hideaki də razı qalmışdı ki, iranlı müsəlmanla ailə qurmamışam. Münasibətimi dəyişmək üçün dedi: “Mən araşdırmışam, müsəlmanlar dini qanunlarına əsasən dörd arvad ala bilərlər. Yaxşı oldu ki, ata yox dedi.”

Mən cənab Babayini tanımasam da əmin idim ki, subaydır və ailə qursa birdən artıq arvad almaz. Bunu danışığındakı səmimiyyətdən hiss edirdim.

Nəhayət iztirablı, həyəcanlı anlar gəlib çatdı. İranlı oğlan yapon həmkarı ilə evimizə gəldi. Mən evdə olsam da, atamın tünd xasiyyətinə görə öz otağıma keçdim. Qapını bağlayıb, qapı arxasından dinləməyə başladım. İranlı oğlan yaponca salam verdi. Yapon dostu onun sözlərini atama tərcümə edirdi. Atam və anam sakitcə qulaq asırdılar. Yapon qonaq iranlının dilindən deyirdi: “Mən sizin qızınızı sevirəm və söz verirəm ki, ona sadıq olacaq, onu xoşbəxt edəcəyəm... İşim Yaponiya ilə İran arasında ticarətdir. Amma evlənsəm, birinci uşaq dünyaya gələndə qədər burada qalacağam ki, siz də nəvənizlə bir yerdə olasınız. Sonradan qızınız istəsə, İrana köçəcəyik.”

Söhbət bu minvalla davam edirdi. Söhbəti eşidirdim. Atam həmişəkindən asta, yumşaq

danışırđı. Bu görüŖ, iranlının mätinliyi və sämimiyyəti atamı täslim etmişdi. Atam razılıq verdi. İranlı “bäli”ni alıb razılıqla sađollaŖdı. Amma mänim qarŖımda täsviŖ yaradan bir dünya saul dayanmışdı. Əvvəlkindən fərqli bir durumda idim. Bu vaxta qädər oxŖar hisslər yaŖamamışdım. Doğrudanmı, bir ildən sonra ailəməzdən, vətənimdən ayrılmalı, Qərbi Asiyada bir ölkəyə getməliyəm?! Fikirlər içində dolaŖdığım zaman atam çağırđı: “Kuniko, həyatın və gələcəyin öz əlindədir. Anan və mən bilirik ki, bu sevgi sənin gözüni tutub, sözüməzü eşitmirsən. Elə buna görə də razılıq verdim. Amma bil ki, bu Ŗəxsin evinə köçəndən sonra yeni Ŗəraitə dözməlisən. Düşünmə ki, təkrrar bu evə qayıda bilərsən. Bu Ŗəxslə ailə qurandan sonra ömrünün sonuna qädər onunla yaŖamalısən. Ondan ayrılсан, bu evə qayıtmağa haqqın yoxdur.” Bu sözlər qəlbimi qırdı. Qərara gəldim ki, iranlı ilə ailə qurum. Qəhər boğurdu, başımı aŖağı salıb, pəriŖanlığımı gizləməyə çalıŖırdım. Anamın mehriban baxıŖlarından hiss edilirdi ki, bu izdivaca razıdır. Amma bütün ailə bu izdivacı yapon ənənələrinə, mədəniyyətinə qarŖı qiyam kimi görürdü. Ailəm buddist, iranlı isə müsəlman idi. O bir il sonra İrana köçmək

istəyirdi. Bu artıq ailə, vətən, qohum-əqrəba ilə vidalaşmaq idi.

İranlıya eşqim və ailəm tərəfindən təhqir olunmağım vücuduma hakim olmuş iki qüvvə idi. Geriyə yol yox idi. Qərara gəlmişdim ki, vətənim, hətta yapon kimliyimi dəyişməli, İranda yaşamaq olsam da iranlı ilə ailə qurum. Cənab Babayi nikah üçün 10 yanvar tarixini seçdi. Bilmirəm təsadüfən seçmişdi, yoxsa bilərəkdən – 10 yanvar mənim təvəllüd günüm idi. İranın Tokiodoka səfirliyinə getməli, iki yoldan birini seçməli, ya İran, ya Yaponiya pasportu almalı idik. Cənab Babayi mənə “xanım” və “ağa” sözlərini öyrətmişdi. Məndən soruşdu ki, iranlı, yoxsa yapon kimliyini seçirsən? Dedim ki, siz necə istəyirsinizsə, elə olsun. Dedi ki, İran vətəndaşlığını seçsəniz Yaponiyaya gedib-gəlmək asan olar, bunun problemləri daha azdır. Razılaşdım.

1959-cu il 10 yanvarda İranın Tokiodakı səfirliyində İran vətəndaşlığını qəbul etdim. Oradan Kubeyə, cənab Babayinin qaldığı evə getdik. Orada ilk müsəlman məscidi 1935-ci ildə tikilmişdi. Bina o qədər möhkəm tikilmişdi ki, Kube bombalananda da dağılmamışdı. Həmin məsciddə kəbin oxutdurmaq, məhrəm olmaq qərarına gəldik. Cənab Babayinin yapon, hind,

türk, suriyalı dostları məscidə gəldilər. Müxtəlif ölkələrdən olan bu müsəlmanlar Kube məscidinə toplanırdılar. Cənab Babayi oxuyub əzbərləmək üçün bir mətn verdi. Dedi ki, nikah mərasimində bu sözləri ərəbcə demək lazımdır: “Əşhədu əlla ilahə illəllah, əşhədu ənnə mühəmmədən rəsulullah, əşhədu ənnə əliyyən vəliyullah.”

Nikah günü qırmızı güllü, narıncı kimono geyinmişdim. Cənab Babayi bu gözəl və milli libası çox bəyəndi. Gözünü məndən çəkmirdi. Məndən soruşdu: “Kimononun baş örtüyü yoxdur?” Dedim ki, yoxdur və soruşdum ki, necə baş örtüyü? Dedi elə bir örtük ki, saçlar görünməsin...

Mən bilmirdim ki, müsəlman qadın saçlarını yad kişilərdən, naməhrəmlərdən gizləməlidir. Məncə o baş örtüyü olan kimononu xoşlayırdı. Böyük bir problemi həll etmiş kimi sevinclə tsunokakuşini xatırladım. Tsunokakuşi yapon gəlinlərin dördkünc baş örtüyü idi. Əvvəlcə təəccübləndim ki, cənab Babayi qədim yapon mədəniyyəti ilə dərindən tanışdır. “Tsunokakuşi” yapon dilində buynuzu örtən mənasını bildirir. Heyrətdə idim ki, cənab Babayi nə üçün qədim adət əsasında tsunokakuşu örtürməklə gəlinin buynuzunu

sındırmaq, gələcək tüğyanlarının qarşısını almaq fikrinə düşüb? Bu ehtimallarla gülümsündüm, dedim: “Cənab Babayi, mən ki sizə itaət edirəm, tsunokakuşi papaq nəyə lazımdır?” Bu dəfə o təəccübləndi. Amma çox diqqətli, ayıq adam olduğu üçün başa düşdü ki, mən məsələni düzgün anlamamışam. Məni çaşqın vəziyyətdən çıxarmaq üçün dedi: “Elə bu sayaq çox yaxşıdır.”

Xahiş etdi ki, kağıza yazılmış ərəb sözlərini oxuyum. Mən kağıza baxıb yapon ləhcəsində, çətinliklə “kəlimeyi şəhadət”i oxudum.

Müsəlmanlar və iranlıların mehriyyə və başqa adət-ənənələrindən xəbərsiz idim. Cənab Babayinin dostunun həyat yoldaşı müsəlman hind xanımı dedi: “Adət budur ki, ər izdivacdan qabaq gəlinə bir üzük, ya cəvahirat verir. Mehriyyə hədiyyəsi kişinin qadına sevgisini göstərir. Qadın mehriyyə istəməlidir, cənab Babayidən bir şey istə.”

Dedim: “Bilmirəm nə istəyirəm. O özü nə qədər sevdini desin.” Cənab Babayi dedi: “Siz məndən helikopter də istəsəz, əgər qəbul etsəm almalıyam.”

Bu misala güldüm. Dedim ki, doğrudan alarsan? Dedi ki, əgər istəsən alaram.¹ Cənab Babayinin dostunun xanımı çıxış yolu göstərdi: “Xanım Yamamura, siz bir neçə, məsələn beş qızıl sikkə istəyin.” İran və İslam ənənələri əsasında əqd mərasimi mənim üçün maraqlı, cazibəli idi. Yeganə narahatlığım ailəmizdən heç kimin mərasimdə iştirak etməməsi idi. Buna görə qəribçilik hiss edirdim. Növbəti mərhələdə nikah bələdiyyə idarəsində qeydiyyatı götürülməli idi. Cənab Babayinin Kubedə seçdiyi restoranda qonaqlıq üçün münasib şərait vardı. Toy şənliyinə bütün ailəmiz gəlmişdi. Cənab Babayinin müsəlman dostları, şirkətdəki həmkarları az deyildi. Toy şənliyi əqd mərasimindən fərqli olaraq çox səs-küylü keçdi. Səhəri gün cənab Babayinin evinə köçdüm və müştərək həyata başladım. Babayinin kirayə evi Kube şəhərində bir bina mənzili idi: Yamamutoduri küçəsi, İkotako kvartalı, 77.

Müştərək həyatımızın başlanğıcında bəlkə də ən mühüm məsələ ünsiyyət, söhbət idi. Ərim yapon dili ilə məsələn qatar dayanacağında “əşyalarınızı yaddan çıxarmayın” sözlərini başa

---

¹ Sonralar cənab Babayinin səhhəti ağır olanda zarafat edər, deyərdim ki, bəs nə vaxt helikopter alacaqsan? Zarafatla deyərdi ki, axı helikopter üçün yerimiz yoxdur...

düşüb zarafatla təkrarlayacaq həddə tanış idi.¹ Qonşularla rastlaşanda cəmi üç sözdən istifadə edirdi: salam – kon niciva, xudahafiz – sayonora, təşəkkür edirəm – ariqato.

Mənim də fars dilindən bildiyim iki söz idi: ağa və xanım! İngilis dili məhz bu yerdə köməyimizə gəldi. O, ingilis dilini əla bilirdi. Mən də gündəlik söhbət, sadə ictimai əlaqələr səviyyəsində çətinlik çəkmirdim. Amma etiqadi və yaranış aləminə aid mövzularda söhbət gedəndə çətin olurdu. Cənab Babayi düşünürdü ki, çıxış yolu mənim fars dilini öyrənməyimdir. Mənim üçün ibtidai fars dili dərsləkləri almışdı. Amma dil öyrətmək üçün lazımınca boş vaxtı olmurdu. Sübh tezdən gedər, axşam qayıdardı. Mən də onunla ingilis dilində danışdığımından fars dilini öyrənmək yubanırdı.

Hər gün ona ötən gündəkindən çox bağlanırdım. Gözüm yoldaydı ki, nə vaxt işdən qayıdacaq, daha çox söhbət edəcəyik. Bir gün Kube limanı kənarında restoranda şam yeməyi zamanı müsafirləri sahilə düşürən gəmilərə, qayıqlara baxa-baxa dedi: “Xanım, buraya çatana qədər uzun və ağır bir yol keçmişəm. İstəyirsən sənə həyat hekayəmi danışım?”

---

¹ “Ovasure mono nai you”

Tələsik dedim: “Çox istəyirəm! İlk görüşdə demişdin ki, uşaq ikən Hindistana getmisən. Amma demədin ki, nə üçün getmisən, necə olub Yaponiyaya gəlmisən...”

Mənim dinləmək həvəsini görüb aram və diqqətlə öz həyat hekayəsini danışmağa başladı:

“Atam və qardaşlarım Hindistana getmək qərarına gələndə mənim 6 yaşım vardı. İranda yaşadığımız Yəzd şəhəri səhralıqda idi. Quraqlıq oldu. Rza şah hökuməti xalqı sıxırdı. Biz dindar ailə idik. Rejim müsəlman qadın və qızlara dini örtüyü – çadranı qadağan etmişdi. Biz 6 qardaş atamla birlikdə Bəndər-Abbasda Hindistanın Bombay limanına gedən gəmiyə mindik. Atam bizi azyaşlı göstərməyə çalışırdı ki, biletə az pul versin... Bir neçə gün sonra Bombayə çatdıq. Sevincimizdən aqlımızı itirmişdik. Şəxsiyyət vəsiqəsi, başqa nə sənədimiz vardısa atdıq dənizə. Çünki atam Hindistanda qalmaq qərarına gəlmişdi.¹ Biz limana düşəndə o qədər adam vardı ki, beş yaşlı qardaşım Nurməhəmmədi itirdik və bir daha tapa bilmədik! Qəm-qüssə içində şəhərə getdik. İki

---

¹ Salman Babayi - oğul Babayi: Sonradan atam və əmilərim İrana qayıdanda hərəsi bir fəmiyyə gətürmüşdü. Biri Babayi, o biri Çavuşpur, digəri Zahirzadə, başqa biri Pakdamən.

böyük qardaşım müəyyən müddət idi Hindistana gəlmişdilər və restoran işlədirdilər. Biz kiçik qardaşlar restoranda işləməyə başladıq. Birinci Dünya Müharibəsi ilə İkinci Dünya Müharibəsi arasındakı dövr idi. Hindistan əhalisi çətin dolanırdı. Amma evdən çöldə, restoranda yemək adət idi. Buna görə də işimiz alınmışdı. Sübh tezdən axşam saat 5-ə qədər fəhlə kimi işləyirdik. Yeddi yaşım olanda restoran sahibi olan böyük qardaşım adıma axşam məktəbinə yazdırdı. İş və dərstdən sonra o qədər yorğun olurdum ki, bəzən küçədə işıq dirəyi altında dərslərimi oxuyan vəziyyətdə yuxu aparırdı. Eynən yayın istisi, qışın soyuğunda küçə kənarında yatan yoxsul hindlilər kimi! On iki il bu vəziyyətdə ötübkəçdi, nəhayət diplom aldım. Amma zaman keçdikcə şəraitimiz yaxşılaşırdı. Mən ingiliscə farscadan yaxşı bilirdim. Altı ay Hindistanın Heydərabad şəhərindəki qohumlardan birinin sexində işlədim. Bir qədər pul toplayıb Tehrana qayıtdım. Qardaşlarımdan biri ilə Şri-Lankadan İrana çay gətirmək işini qurduq. İki il Şri-Lankanın paytaxtı Kolomboda oldum, sonra çay ticarəti üçün Çinin Şanxay şəhərinə getdim. Artıq çay taciri olmuşdum. Amma bu iş məni qane etmədi, parça alverinə keçdim. Tayvanda

işə başladım, sonra bir il Amerikada işlədim. Öyrəndim ki, İranda Yaponiya parçası yaxşı satılır. Beləcə Yaponiyaya gəldim. On ildir Kubedəyəm. İndi isə sizə qovuşdum!”

Cənab Babayi söhbətinə ara verdi. Xatırladım ki, ilk görüşdə tanışlıq zamanı da sözünü yarıda saxladı. O bilərəkdənmi belə edirdi? Nə üçün buddist yapon qızı seçməsinin səbəbini demirdi? Artıq səmimi idik, sualıma cavab istəyə bilərdim: “Başqa ölkələrdə də olmusunuz, nə üçün Yaponiyada evləndiniz? Nə üçün mənı seçdiniz?” Çöhrəsində mənəli təbəssüm yarandı. Dedi ki, sizcə nə üçün belə etmişəm? Dedim ki, siz seçim etmisiniz, mən necə cavab verim!” Dedi: “12 il qabaq bir çinli qızla tanış oldum. Qərara gəldik ki, evlənək. Amma o İslam dinini qəbul etmək istəmədi. Bu mənim üçün ciddi məsələ idi, bunsuz evlənə bilməzdim. Beləcə, izdivacımız baş tutmadı. Allahdan istədim ki, bir də belə hadisə ilə qarşılaşmayım. Əgər qarşılaşacağımsa, gələcək həyat yoldaşımın qəlbində əvvəlcə iman nuru, sonra mənə sevgi yaransın.”

Sözünə davam etdi: “Bizim dini təlimlərdə, məsumlardan nəql olunmuş hədislərdə yaxşı həyat yoldaşının xüsusiyyətləri sadalanır. Mən bu xüsusiyyətləri yapon qadınlarında daha çox

müşahidə etmişəm. Amma şəxsən sizi seçməyim şübhəsiz Allahın təqdiridir.”

Dedim: “Mən Allahın təqdirinin nə olduğunu anlamıram. Soruşuram ki, ötən illərdə gördüyün yapon qızları arasından nə üçün məni seçdin?” Dedi: “Gələcək göstərəcək ki, seçimimdə səhvə yol verməmişəm.”

Bu cavab məni qane etmədi. O gələcəkdən danışanda bir Amerika nəğməsini xatırladım. Bu nəğməni həmişə dodağımın altında zümzümə edərdim. Mahnıdan bir cümlə oxudum: “Gələcək havadadır...” O məndən belə söz gözləməirdi. Çöhrəsi ciddiləşdi, sanki sözümdən narahat olmuşdu. Mən anlaşılmazlıq olmasın deyə mahnını tam oxudum: “Kiçik qız olanda anamdan soruşdum ki, gələcəkdə necə olacam, gözəl olacam, pullu olacam? Anam cavab verdi ki, gələcək havadadır, nə olmalıdırsa, o da olacaq...”¹

Bu mahnını oxuyandan sonra üzündəki qırıqlar açıldı, təbəssümlə dedi: “Cavab bu deyil, ümumiyyətlə gələcək havada deyil. Gələcək bu gündür ki, səni qəlbən sevirəm, xanımım!”

Onun bu sözlərindən sonra heç vaxt yaşamadığım hissləri yaşadım. Biz ana dilimiz

---

¹ Que Sera, Sera... Jay Livingston, Ray Evans.

olmayan bir dildə söhbət edirdik. Amma bu sadə sözlər arxasında onun dərin sədaqətini hiss edirdim. Mənim öz həyat yoldaşımdan gözlədiyim də elə bu idi!

Ərim səbirli idi, bir şey öyrədəndə qətiyyətlə tələsməzdi. İslam qaydalarını, ibadətlərini öyrədəndə də belə idi. Çalışdı ki, məni İslamla səbrlə, tədricən tanış etsin. Mənim üçün onun özü, əməlləri, davranışları əqidəsindən daha mühüm idi. Əslində İslam dinini qəbul etməyim ona sevgimlə bağlı idi. Zaman keçdikcə ona daha çox aşıq olurdum. Onun mehribanlığı, ədəbi, təvazökarlığı, həyat yoldaşına hörməti və eşqi misilsiz idi. Bütün bu fəzilətlərin onda cəmlənməsini İslamla əlaqələndirir, İslamı daha dərinləndirən öyrənməyə eşqim artırdı.

Bir dəfə ondan namazın fəlsəfəsi barədə soruşdum. Allahla söhbət, varlıq aləminin yaradıcısı ilə raz-niyazdan danışmağa başladı: "Namaz məxluqun bir olan Xalqlə söhbətidir." Bu Şinto ayinində olan, tanrılara inanan Kuniko üçün yeni söz idi. Biz bir insana hörmətimizi bildirmək üçün ona təzim edirdik. Cənab Babayi isə belə deyirdi: "Rüku və səcdə Allahın bizə verdiyi sonsuz nemətlərə görə təşəkkürdür. Biz özümüz kimi bəndələrə təzim etməməliyik. Allaha təzim, Onun hüzurunda əyilmək insanı

təkəbbürdən uzaqlaşdırar, ona sadəlik gətirər, insan özünü sonsuz varlıq aləmi okeanı qarşısında damladan da kiçik görər.”

O deyirdi: “Biz yaradılmışıq ki, dinə əməl etməklə pak həyata çataq, doğru yolu tanıyaq, dünya və axirət səadətində çatmaq üçün Quranda göstərilən şəkildə Allahın əmrlərinə tabe olaq. Cəbrail mələk vasitəsilə İslam peyğəmbəri həzrət Məhəmmədə (s) vəhy olunan ilahi əmrlərlə tanış olub, onlara əməl etməliyik. Namaz bu aydın, işıqlı yola qədəm qoymaqdır.”

Artıq bilirdim ki, namaz cənab Babayinin ilk görüş ərəfində İngilis dili Məktəbində icra etdiyi dini ayındır. Məni həyat yoldaşımın aramılığına heyran qoyan, bir zaman sual yaratmış namaz! Namaz haqqında daha ətraflı öyrənmək, əslində namaz qılmaq istəyirdim. Namaz vaxtı çatanda ərim dəstəmaz alar, mən də ona tamaşa edərdim. Üzü qibləyə dayananda mənə deyərdi: “Əziz xanımım, ehtiyac yoxdur ki, özünü yorub namazı əziyyətlə öyrənəsən. Mən namaz qılanda arxamda dayan, mən nə edirəmsə təkrarla. Belə etsən tədricən öyrənəcəksən.” Doğrudan da, namazı öyrənməyimin başqa yolu yox idi. Axı ərəb sözlərini tələffüz edər, başa düşsə bilmirdim.

Onun təklifini qəbul edib təqlid şəklində də olsa qunut, rüku, səcdəni, namazın hərəkətlərini, sözlərini təkrarlamağa başladım. Əvvəlcə tələffüzü öyrəndim, sonra mənalarla tanış oldum, daha sonra təvazökarlıq, mütilik halları yarandı.

İzdivacımızdan bir ay sonra ərim dedi: “Xanımım, bizdə adətdir ki, ailə qurandan sonra bal ayı deyilən səfərə çıxmaq.” Soruşdum ki, haraya? Dedi ki, Kyuşu adası, Naqasaki şəhərinə gedək.

Müharibədən sonra Naqasaki sözü hər bir yaponu atom bombası, xarabalığı xatırladırdı. Soruşdum ki, Naqasakidən görməli nə qalıb ki? Dedi: “Mən demirəm, özün görərsən.” Babayinin dəniz səfərindən xoşu gəlirdi. Gəmi ilə Kubedən Naqasakiyə turist səfərinə ad yazdırdı.

Kyuşu adası və Naqasaki vulkan və qeyzerlərin¹ yaxınlığında idi. Bu mənzərələr təsəvvür etdiyimdən çox gözəl idi. Bizim kimi bal ayında olan gənc cütlük üçün bu yerlər turizmin cənnəti idi. Cənab Babayi deyirdi ki, ispaniyalı keşiş və rahiblərin təbliğatı ilə xristianlığı qəbul edənlər çox olub. Ona görə

---

¹ Qaynar bulaqlar.

Naqasakidə məsihilər və kilsələr çox idi. Amma mən Naqasakinin bombalanmasını, orada baş verən faciələri unuda bilmirdim.

Mən uşaqlıqda Aşiyada bir kilsə görmüşdüm. Babayiə danışdım ki, bizim evin pəncərəsi kilsəyə gedən küçəyə açılırdı. Uşaq idim, məsihiliyin nə olduğunu anlamırdım. Amma hər bazar günü bir məsihi qadının bu küçədən keçib kilsəyə getdiyini görürdüm. Onun qızı rəfiqəm idi. Evlərində İncil görmüşdüm. Çox mehriban qadın idi. Arabir bizə İncil oxuyur, tərcümə edirdi.

Mən bu xatirələri danışandan sonra ərim Quranın xüsusiyyətlərindən, Quranda Məsih haqqında ayələrdən danışdı. Həzrət Məsih (ə) deyib ki, məndən sonra Məhəmməd (Əhməd) adlı peyğəmbər gələcək, o son peyğəmbərdir.

Xatirə dolu bal ayı səfərindən sonra Babayi şirkətin işləri ilə əlaqədar Honkonqa getdi. Honkonqda Babayinin hind dostunun qardaşının şirkəti vardı. Mənə mehriyyə məsələsini öyrədən xanım həmin müsəlman hindin xanımı idi.

Babayi səfərdən qabaq dedi: "Honkonqda yaxşı cəvahirat, qızıl əşyaları olur. İstəsən sənin üçün alaram." Mənim qızıl-gümüşə marağım yox idi, heç indi də yoxdur. Hindli rəfiqəm demişdi

ki, cəvahirat dəsti almaq adətdir, cənab Babayidən istə!

Babayi də mərəkə yaratdı. Çində çox məşhur olan yaşıl yəşəm daşıyla işlənmiş, boyunbağı, sırğa, bilərzikdən ibarət cəvahirat dəsti aldı. Bu cəvahirat səbəb oldu ki, ərimlə Honkonqa gedim. Honkonq liman formasında idi. Sahilində saysız-hesabsız qayıqlar sıralanmış şəhər!

Babayinin şəhərdən mənim üçün aldığı çantadan xoşum gəlmirdi. Dolayı yolla ona anlatdım ki, çanta mənim zövqümcə deyil. Limanda qayığa minən zaman pilləkanla qalxanda Babayi mənim ardımca gəlirdi. Necə oldusa çanta əlimdən sürüşüb suya düşdü. Cənab Babayi gülə-gülə dedi: "Haqqın vardı ki, sevmədiyin çantanı suya atasan..." Dedim ki, sevməsəm də təsadüfən əlimdən düşdü. Dedi ki, elə yaxşı oldu, hər gün badamı gözlərin çantaya dikilir, sevmədiyin üçün əzab çəkirdin. "Badamgöz" sözünü eşitməmişdim. Ehtimal etdim ki, İranda yaxşı mənada işlənir. Mənasını soruşdum. Cənab Babayi ucadan və uzun-uzadı güldü. Dedi: "İranlılar yaponlara badamgöz deyir. Yaponlar ilk baxışda bir-birlərinə oxşayırlar. Amma sizin gözləriniz mənim üçün bütün gözlərdən fərqlənir, xanımım!" Soruşdum

ki, fərqi nədir? Səsimdəki həyəcanı hiss etdi, dedi: “Gözlərin də badamlar kimi dadı fərqlidir. Badam bəzən şirin, bəzən acı olur. Göz bəzən şor da olur. Sizin gözlərinizsə, nə acıdır, nə şor. Xanımcan, sənin gözlərinin başqa gözlərdən fərqi budur.”

Babayi bu aşiqanə sözləri ingiliscə, aram-aram deyirdi. Söhbətində farsca yeganə söz “xanımcan” idi. “Xanım” sözünü bilirdim, “can” sözünü birinci dəfə eşidirdim. Mənasını soruşdum. Aşiqanə söhbətini bu sözlə tamamlamaq istəyirmiş kimi dedi: “Can, yəni mənim bütün sevincim, varlığım, həyatım!” Bu sözlərdən sonra qızardım, daha bir söz demədim. Eşq dolu günlərdə, arada on yaş fasilə olsa da, ata-anam, qardaş-bacılarıma görə çox da darıxmırdım. Anam bizə baş çəkirdi. Əvvəldən bu izdivaca müxalif olan atam isə bir dəfə də qarımızı döyməmişdi. Cənab Babayi deyirdi ki, ata-ananın haqqına görə onlara baş çəkmək vəzifəmizdir. Arabir Aşiyaya gedirdik. Bacılarım Etsuko və Suiko qardaşım Hideakidən daha soyuq görünürdülər. Onlar hələ də müsəlman xarici ilə ailə qurmağımı qəbul edə bilmirdilər.

Amma ailəmizin soyuqluğu müqabilində Babayi ilə isti münasibət qəlbimdəki qəm-qüssəni qar kimi əridirdi. Onunla söhbət şirin,

ümidverici idi. O ilk görüş, ilk tanışlıq, həyat yolunun dəyişməsi barədə həvəslə danışdı. Mənim üçün İran adı da seçmişdi: Səba! Çox xoş səslənirdi.

Deyirdi: "Səba Quran, İncil, Tövratda bir tayfanın adıdır. Onlar günəşpərəst olublar. Onlara Bilqeys adlı qadın padşahlıq edirmiş. Həzrət Süleyman Bilqeysi bir olan Allaha itaət çağırır. Bilqeys itaət edir və onlar ailə qururlar. İndi mən Süleymanam, sən də Səba padşahı. Allah bizə qız övlad versə adını Bilqeys qoyarıq." Soruşdum ki, oğlan olsa necə? Dedi ki, Süleyman! Bu sözlər mənə tanış deyildi. Salman, Süleyman - öz-özümə təkrarlayırdım. Bu iki söz arasında fərqi hiss etmirdim. Cənab Babayi deyirdi: "Salman İslam dinini qəbul etmiş ilk iranlıdır."

Bu söhbət məni yeni və cazibəli bir aləmə aparırdı. İran mədəniyyəti, İslam ayinləri ilə tanış olmağa tələsirdim. O isə tələsmirdi. Onun tədricən öyrətmək üsulu səbəb olurdu ki, dilindən çıxan sözlər barədə daha çox düşünüm.

Onun şirin, yerində zarafatları düşüncələrinin qəbul olunmasına çox təsir edirdi. O ustalılıqla, zarafatla danışır, amma heç vaxt öz baxışlarını qəbul etdirmək üçün zor göstərmirdi. Hələ də gəlinlik vaxtı tsunokakuşi papağı məsələsi

yadından çıxmırdı. Söz atırdı, onun baş örtüyü istəyini səhv anlamağımı, gəlinin buynuzu ilə əlaqələndirməyimi yada salıb gülürdük. Mən də çalışırdım ki, zarafat həyatımızın duzu, şirinliyi olsun. Hədd gözləməklə bir-birimizi dolayırdıq. O yapon qadınlarının itaətcilliyini yada salır, mənimlə ailə qurduğuna görə xoşbəxt olduğunu deyirdi. Mən zarafatla deyirdim: “Yuxu görmüsən, xeyir olsun.¹ Mən müsəlman olmuşam və yalnız şəriksiz Allaha təzim edirəm!”

Müştərək həyatımızda gündə rastlaşdığımız məsələlərdən biri fərqli qidalanma zövqü idi. Biz yaponlar dəniz xörəklərinə, göy-göyərtyə adət etmişik. Cənab Babayinin yemək zövqü isə çox rəngarəng idi. Məni tədricən İran mətbəxi ilə tanış edirdi. Deyirdi ki, tədricən adət etməsən, İrana gedəndə çətinlik yaranar. Buna görə də işdən gələndən sonra mətbəxə keçib işə başlayar, mənə deyirdi ki, xanım, siz ancaq mənim əlimə baxın. Əsas xörək də ətdən hazırlanan xuruş və düyü olardı. Xörəklər çox dadlı alınardı, sanki uzun illər mahir aşpazla işləmişdi.

Soruşdum ki, siz belə aşpazlığı harada öyrənmişiz? Dedi: “Hindistanda işləyəndə tək

---

¹ “Yuxuda görərsən” məsələnin farsca deyimini.

idim, məcbur oldum yemək bişirim. Hind xörəkləri çox istiotlu olurdu.” Yavaş-yavaş meyllərim dəyişirdi. Çalışırdım ki, atamgildən başqa heç yerdə yapon xörəkləri yeməyim. Cənab Babayinin Tokioda Nakata adlı həmkarı vardı. Yaponlar arasında ən çox münasibət saxladığı adam Nakata idi. Nakatanın ixracidxal şirkəti vardı. Bu varlı insan ərimə çox bağlı idi. Yaponlar nadir hallarda evə qonaq apararlar. Qonağı daha çox restorana dəvət edərlər. Amma Babayinin mehribanlığı, səbəb olmuşdu ki, Nakata da iranlılar kimi qonağı evə dəvət etsin.

Hindistanlı dostlar arasında müsəlman Barma ailəsi ilə daha çox ünsiyyətdə olurduq. Xanım Barmanın təklifi ilə bir müddət hind libası saridən istifadə etdim. Babayi də sarinin mənə yaraşdığını deyirdi. Bəzən böyük qonaqlıqlara gedirdik. Babayi spirtli içki verilən məclislərdə stolumuzu ayırırdı. Səbəbi soruşulanda deyirdi ki, müsəlman şərab olan süfrədə əyləşə bilməz. Ərim öz etiqadında möhkəm idi və bu məsələdə güzəştə getməzdi. Namaz vaxtı çatanda namaz qılmağa otaq tapılmasaydı, bir kənarda, hətta küçədə səccadəsini yerə salıb namaza başlayardı. Onun ibadətdə ciddiliyi mənə baş örtüyünə əməl etməyimə səbəb oldu. Bir gün yaylıqla rəsmimi çəkdim və ona göstərdim. Çox

sevindi. Səhəri gün bir neçə yaylıq aldı. Həmin vaxtdan başlayaraq evdən yaylıqsız çıxmazdım. Məni məcbur etməzdi ki, dini ayinləri yerinə yetirim. Hər şeyi tədricən öyrənir, dərk edir, yerinə yetirirdim. Deyirdi ki, Peyğəmbər əxlaqi fəzilətləri təlim etmək üçün peyğəmbər seçilib. O özü də bu işdə bir nümunə idi. Onun mehribanlıığı, gülər üzü, eyni zamanda ciddiliyi ətrafdakıları maqnit kimi cəzb edirdi. Hətta Soada kimi yapon dostları üzərində təsir qoymuşdu.

Bir gün anam bizə gəlmişdi. Ona hörmət əlaməti olaraq yapon xörəyi bişirmişdim. Yeməyin qoxusundan halım pisləşdi. Anam dedi ki, Kuniko, sən ana olacaqsan, özünü və uşağını nəzərə al... Sevinc içində yola düşdü. Tələsirdi ki, ana olacağımı atam və ailə üzvlərinə çatdırsın.

Axşam ərim evə gəldi. Müqəddiməsiz soruşdum: "Salman, ya Bilqeys?" Əvvəl yerində donub qaldı. Məsələni başa düşəndə sevincinin həddi-hüdudu olmadı. Pərvanə kimi başıma dolanırdı. Deyirdi ki, Allah nə hədiyyə etsə, o da yaxşıdır!

Səhəri gündən başlayaraq işdən tez qayıdar, aşpazlıqdan əlavə bütün ev işlərini görürdü. Bir neçə dəfə atamgilə getdim, onlar da hamilə

olduğum üçün şad idilər. Amma başıma örpək bağlamağımdan məmnun deyildilər. Hətta bu görkəmdə qonşuların məni görməsini istəmirdilər. Narahat olduqlarını hiss edib bir də atamgilə getmədim. Xanım Barma mənə ana kimi baş çəkir, qayğıma qalırdı. Bəzən onlara qonaq gedirdim, başım qarışırdı. Xanım Barma ilə evimizə yaxın olan Pərmua xəstəxanasına getdik. Bütün imkanlara malik olan bu xəstəxana Kubedə xaricilər üçün nəzərdə tutulmuşdu.

Cənab Babayi ata-anama söz vermişdi ki, uşaq dünyaya gələnə qədər Yaponiyada qalacağıq. Əgər uşaqdan sonra İrana gədəcəkdiyə, özümü bu səfərə hazırlamalı idim. Olsun ki, bu səfər həmişəlik olacaqdı.

Uşaq dünyaya gələnə qədər oğlan, ya qız olduğunu bilmirdim. Amma Babayi deyirdi ki, mənə, ilk övladımız oğlan olacaq və adını Salman qoyacağıq!

Bir gün anam bizdə idi. Qəfildən doğuş sancısı tutdu. Anam, Babayi və xanım Barma məni xəstəxanaya apardılar. 1959-cu il dekabrın 25-də Həzrət Məsihin anadan olduğu gün oğlum dünyaya gəldi. Elə xəstəxanada şəklini çəktilər. Babayi uşağın adını məsul şəxsə dedi. Adı bir kağıza yazıb şəkillə birlikdə mənə verdilər. Babayi otaqda uşağı görəndə əvvəlcə anamı

qucaqladı. Anam belə adətlə tanış olmadığından özünü itirmişdi. Sonra mənim və körpənin alnımızdan öpdü. Salmanın sağ və sol qulağına nəşə oxudu. Sonradan bildik ki, azan və iqamə oxuyurmuş. Salmanın dünyaya gəlişi ailəmlə yenidən isti münasibətlərin yaranmasına səbəb oldu. Bacılarım Etsuko və Suiko, qardaşım Hideaki görüşə gəldilər, xala və dayı olduqları üçün çox sevinirdilər. Atam da nəvəsini görəndən sonra əmin olmuşdu ki, xoşbəxtəm. Daha əvvəlki kimi sərt deyildi. Darıxanda Salmanı hazırlayırdım, qatarla Aşiyaya gedirdik. Ailəm Salmanı qucaqlayır, sevinir, üzünə, boyuna baxırdılar. Salmanın göz-qaşından yaponlara oxşaması ailə üzvlərini məmnun edirdi. Evə qayıdanda Babayi ilə bu barədə danışardıq. O deyərdi ki, Salman oğlandır və atasına oxşayır. Mən deyirdim ki, Salmanın adı İran adıdır, üzünə baxan kimi bilinir ki, yaponundur! Uşağın görkəmi, yaponu oxşaması barədə qonşular da rəy bildirirdi. Yaşadığımız bina evində qonşular gələr, Salmanı qucaqlarına alıb deyərdilər ki, göz-qaşından bizə oxşayır, burnundan iranlılara.

Məncə, düz deyirdilər. Yaponların burnu enli olur, Salmanın burnu başqa formada idi.

Mən 23 yaşlı ana idim və uşaq saxlamaq üçün heç bir hazırlığım yox idi. Babayi uşağın əskilərini yuyur, sonra bir qazanda qaynadırdı. Mən Salmana ancaq süd verirdim. Vaxtı çatanda xanım Barma ilə xəstəxanaya gedib, körpəyə vaksin vurdururduq. Salman on aylıq olanda əvvəlcədən xəbərdarlıq etmiş Babayi ailəmə dedi ki, körpə həssas dövrü başa vurub, artıq İrana getmək vaxtıdır.

5

Mən namaz qılır, namazın sözlərini necə gəldi, baş-ayaq deyirdim. Ağa (Babayi) çox istəyirdi ki, çadra örtəm. Məktub vasitəsilə qardaşının xanımından çadra tikmək qaydasını soruşdum, o da cavab məktubunda izah etdi. Başa düşdüklərimin eskizini çəkdim. Ağanın aldığı parçadan həmin eskiz əsasında çadra tikdim. Çadranı tikib geyindim, güzgünün qabağına keçdim. Çox qəribə görünürdüm. Amma çadra ilə görkəməm ağanın gözündə və qəlbində gözəl idi. Bunu dodaqlarındakı təbəssümdən hiss edirdim.

Çadralı olanda Salmanı qucağıma götürmək əzab olurdu. Çadra tez-tez sürüşüb düşürdü.

Ağa qətiyyən narahat olmur, səbrlə çadranı yerdən qaldırırdı. Mehribanlıqla deyirdi ki, eybi yoxdur, adət edəcəksən. Amma çadranın sürüşüb düşməyi davam edirdi. Başdan, çiyindən düşməyəcək bir forma ağıma girdi. Çadranın baş hissəsinə üzümün çevrəsi uzunluqda lent tikdim. Lenti çənəmin altından bağlayanda çadra düşmürdü. Salmana çadranın altında, qucağımda süd verirdim.

Ağa ilə 20 aylıq müştərək həyat o qədər aşiqanə, məhəbbətlə dolu idi ki, qarşıdakı tarixi səfərə görə zərrəcə narahat deyildim. Ona deyirdim ki, haraya getsən sənənlə gedəcəm. Mən necə gedəcəyimiz barədə heç nə soruşmamışdım. Özü deyirdi: “Tokiodan Tehrana təyyarə ilə uça, qısa zamanda çata bilərik. Amma mənim arzum var idi ki, evlənəndən sonra uzun dəniz səfərinə çıxaq. Ölkədən ölkəyə səfər boyu sizi dostlarımla tanış etmək istəyirdim.”

Səfər günü gəlib çatdı. Payızdı, Kubedə xəzan yeli əsirdi. Yəqin ki, dəniz də tufanlı idi.

Həmin gün qəmgin idim. Amma bunu bildirmirdim, Salmanla məşğul idim. Ağa bütün ailə üzvlərimə səfər günü, saati, limanın adını elan etmişdi. Gözüm yoldaydı.

Anam, bacılarım və iki orta məktəb rəfiqəm limana bizi yola salmağa gəlmişdilər. Atam və qardaşımdan xəbər yox idi. Qəhər mənə boğurdu, amma bürüzə verməməyə cəhd edirdim. Özümü şad, səfərdən məmnun göstərməyə çalışırdım. Hətta anamdan soruşmadım ki, atam və qardaşım nə üçün gəlməyib? Anam da bu məsələni yada salmadı. Ağa anama söz verdi ki, fürsət tapan kimi Yaponiyaya, onlarla görüşə gələcəyik. Anam və bacılarımdan xahiş etdi ki, imkan olanda onlar da İrana gəlsinlər. Bəlkə də bütün ailə üzvləri və dostlarım belə bir günün həsrətini çəkirdi. Amma səfərdən qabaq mənə çadralı görəndə çaşıb qalmışdılar.

Sağollaşan zaman həm iranlılarsayaq ana və bacılarımla qucaqlayıb öpdüm, həm də yapon adətincə təzim etdim. Anam dolub qalmışdı, amma hiss elətdirməməyə çalışırdı. Mən də həmin vəziyyətdə idim. Amma bu gündən qəm-qüssəli xatirə qalması deyə özümüzü saxlayırdıq. Kubedən Honkonqa gedən gəmiyə süvar olduq. Gəmi limandan aralananda ağa fotoaparataın kamerasını anam, bacılarım, dostlarıma tərəf çevirdi və çox dəyərlə bir şəkildə çəkildi. Bu foto qəlbimə həkk oldu. Gəmi fit verdi, limandan uzaqlaşdı. Limandan bizə əl

edənlər gözdən itənə qədər baxdım. Artıq Yapon dənizinin qoynunda idik. Vücudumu ümid qarışıq bir qüssə bürümüşdü. Yalnız səbrlə qüssəni aşıb ümidə, arzulara çata bilərdim. Bu arzular uşaqlıqdan, mavi dəniz sahilində üfuku seyr etdiyim zamandan məni rüyalar aləminə aparardı. Artıq yuxularımı yaşamağa başlamışdım. Gündoğan ölkədən uzaqlaşırıdım. Artıq limandan heç nə görünmürdü. Başımızın üzərində yağış dolu buludlar hərəkətdə idi. Salmana baxanda, ağanın aram səsini eşidəndə qəm-qüssənin yerini ümid tuturdu. Bu ümid məni bir zaman ağa üçün oxuduğum ingilis şeirindən ayırır, gələcəyi havada yox, arzularımın kişisi, güldən zərif körpəmin yanında görürdüm.

Kubedən iki-üç saat olardı uzaqlaşmışdıq. Dəniz təlatümə gəldi, şimşək çaxmağa başladı. Dalğalar gəmiyə çırpılıb onu yellədirədi. Başım gicəlləndi, gözlərim qaraldı. Uşaqlıq zamanı Yuşiko ilə yelləncəkdə yellənəndə də başım gicəllənərdi. Ürəyim bulandı, qaytardım. Ağa uşağı məndən alıb, xəlvət bir guşədə oturdu. Bir qədər sakitləşdim. Ağa dedi: “Naqasakiyə gəmi ilə gedəndə belə olmadın, bal ayı səfəri rahat keçdi. Sənə söz verirəm ki, bu səfər bal

ayındakından da şirin səfər olacaq, sadəcə bir qədər səbr et, əziz Səba!”

Mənim üçün Səba adını çoxdan seçmişdi. Amma ilk dəfə idi bu adla çağırırdı – doğma torpaqlardan uzaqlaşandan sonra! Bəlkə də hiss edirdi ki, daxilimdə bir qovğa var. Reallıqla barışmalı, seçdiyim yola inanmalı idim. Qəbul etmək lazım idi ki, Kuniko Yamamura artıq şinto dinində deyil. Artıq Səba Babaiyəm, Əsədullah Babayinin həyat yoldaşiyam. Aşiq olduğum iranlı tacirə sevgi məni İslam dini ilə tanış etdi. Evləndik və 20 aydan sonra bir övladla vətəni tərk etmək qərarı çıxardım. Demək, ərim və körpəmə xatir həyat çətinlikləri ailəmdən uzaqlığı qəbul etməli idim. Qəlbi təlatümlü xanımından fərqli olaraq Babayi bir guşədə əyləşib şəxsi dəftərçəsinə gündəlik qeydlərini yazırdı. Sonra tam aram vəziyyətdə Quran oxumağa başladı. Bəzi ayələrin tərcüməsini sadə ingilis dilində mənə nəql edirdi. Deyirdi: “Həmişə səfərdə bu ayəni oxuyuram. Bizim kimi gəmidə olanlara aiddir. Quran deyir ki, bəziləri gəmiyə süvar olub tufana düşəndə hər şeyi unudur, yalnız Allahı çağırırlar. Amma Allah

onları xilas edib sahilə çatdıranda yenə Allahı unudurlar...”¹

Axşam oldu. Şamı başqa sərnəşinlərlə birlikdə restoranda yedik. Yağış kəsilməmişdi. Artıq göyərtəyə çıxıb gecəni, dənizi seyr edə bilərdik. Yer və göy tam qaranlıq idi. Yalnız gəmidən dənizə düşən işıqda nəhəng dalğalar görünürdü. İnsanın qəlbini qorxu bürüyürdü. Bir az əvvəl ağanın oxuduğu Quran ayəsi barədə düşünürdüm. Birinci gecə rahat yatdım. Səhər namazı və günəş doğandan sonra halım pisləşdi. Salmanın başı oyuncaqlarına qatışmışdı. Sərnəşinlərlə söhbət kömək edirdi ki, vaxtın necə keçdiyini hiss etməyim. İki gün Yapon dənizi və Şərqi Çin dənizi ilə hərəkətdən sonra Honkonq sahillərinə çatdıq. Ağa Honkonqu Kube kimi tanıyırdı. Bir gün Honkonqdakı dostlarından birinin qonağı olduq.

Üçüncü gün Kuin Elizabet gəmisi ilə Bombeyə doğru hərəkətə başladıq. Bu gəmi dəniz səyahətçilərinin yaxşı tanıdığı, dünya sularında hərəkət edən böyük gəmi idi. Əvvəlki gəmidən bir neçə restoran və kino zalı ilə fərqlənən Kuin Elizabet üç gün hərəkətdən sonra üç saat Sinqapur limanında dayandı. Yenidən

---

¹ Quran, Ənkəbut surəsi, ayə 65.

hərəkətə başlayıb Hind okeanına çatdıq. Okeandakı dalğalar gəminin polad meydançasına qalxa, gəmini tərpedə bilmirdi. Sanki qatarla Kubedən Aşiyaya gedirdik. Sərnişinlərin çoxu hind müsəlmanlar idi. Salman sakit idi, incitmirdi. Sərnişinlərlə söhbətə başım qatışmışdı, Hind okeanına necə çatdığımızı bilməmişdim. Bombeydə Babayinin neçə il orada yaşamış iki qardaşı, qohumları, dostları on gün səfərdən sonra bizim yolumuzu gözləyirdilər. Ağanın bir qardaşı ailəsi ilə limana gəlmişdi. Bizi qarşılayanlar çox mehriban, səmimi görünürdü. Ailələrinə daha bir müsəlman qadının əlavə olunmasından şad idilər. Pərvanə kimi başımıza dolanırdılar. İsrar göstərirdilər ki, bir müddət Bombeydə qalaq.

Babayinin bir qardaşının evi Bombeyin mərkəzində idi. Hind memarlıq üslubunda tikilmiş qədimi ikimərtəbə evin birinci mərtəbəsi restoran idi. Restoranda hind, Pakistan, İran xörəkləri verilirdi. Hindistan, istiqanlı camaat, izdihamlı küçələr, üçtəkərli “rişka” motosikletlərinin ziqzaqvari hərəkəti cazibəli idi. İki-üç gün sonra ağa bilet aldı, gəmi ilə Pakistanın Kəraçi limanına yola düşdük. Artıq gəmi ilə hərəkət, müxtəlif insanlarla bir yerdə olmaq, gəmi göyertəsində xörək yemək

adiləşmişdi. Kəraçinin çirkli havasında xəstələndim. Öskürürdüm, başım gicəllənirdi, ürəyim bulanırdı. İki gün Kəraçidə Babayinin dostlarından birinin evində qaldıq. Dərman qəbul etdiyim üçün Salmana süd verə bilmirdim. Salman da narahat idi. Yorğun və gic idim. 14 gün idi yolda dayanacaqlarla birlikdə dənizdə hərəkətdə idik. Bilmirdim növbəti şəhər hansıdır. Babayi dedi ki, İranın cənubuna az qalmışıq, səfərin sonlarıdır.

Orta ölçülü bir gəmi ilə Kəraçidən çıxıb, Hind okeanı, Oman dənizi, Hörmüz boğazı, Fars körfəzindən keçib Abadan limanına çatdıq. Abadanda sahilə çıxan kimi Babayi dedi: "Səba xanım, İrana xoş gəldiniz!"

Abadanda nə isti, nə soyuq payız havası vardı. Mötədil havası, sahiləki tikililəri ilə Aşiyaya bənzəyirdi. Zahirən varlı şəhər idi. Dənizə bitişən çayın sahilində idi. İki-üç mərtəbəli gözəl evlər diqqəti cəlb edirdi. Elə sahilədən Neftayırma zavodunu görmək olurdu. Xeyli xurma ağacı vardı. O vaxta qədər xurma ağacı görməmişdim. Ağa neft şirkətinə baş çəkdi. Orada işləyənlərin çoxu ingiliscə bilirdi. Gözəl, insanları güləruz, havası xoş Abadanda iki-üç gün qalmaq pis olmazdı. Amma ağa dedi ki, Əhvaza gedirik. Əhvaza qədər yol uzun

deyildi. Minik avtomobili ilə iki saata Əhvaza çatdıq. Uzun səfərimizdə Əhvaz ilk səhər idi ki, bizi qarşılayan olmadı. İstirahət üçün yerimiz yox idi. Karun çayı səhəri iki hissəyə bölmüşdü. Çay üzərində dəmir körpüdən keçib çaya yaxın bir yerdə oteldə yer götürdük. İki gecə Əhvazda qaldıq. Gözəl gecələri vardı. Yorğunluğumuz çıxdı, qatarla yola düşdük. Qatar Yaponiyadakı qatarlar səviyyəsində olmasa da, uzun dəniz səfərindən sonra rahatlıq hiss edirdik.

Tehrana yaxınlaşdıqca Babayinin enerjisi, şuxluğu artırdı. Növbəti gün səhər Tehrana çatdıq. Tehran ağanın təsvir etdiyi Tehran idi. İzdihamlı, gəliş-gedişli səhər! Tehrandə nəzm hiss olunmurdu, amma Bombay kimi deyildi. Dəmiryolu vağzalında çox qarışıqlıq idi. İnsanların geyimi rəngarəng idi. Həm çadralı, həm yaylıqlı, həm payız soyuğunda açıq-saçıq geyimli qadınlar vardı. Vağzaldan çöldə xeyli at arabası, küçələrdə meyvə yüklənmiş ulaqlar hərəkət edirdi. Bu səhnəni Yaponiyada görməmişdim, çox maraqlı idi. Babayinin qardaşı şəxsi avtomobili ilə yolumuzu gözləyirdi. Onun evi Tehranın şimal qərbində Şəhrara məntəqəsində idi. Yol boyu maşınlarla, motosikllərə, velosipedlərə, arabalara, insanlara maraqla tamaşa etdik. Səhər uca bir dağın

ətəyində idi. Mən bu şəhərdə yaşamalım idim. Sağ tərəfimizdə konus formalı, qarlı örtülmüş, buludlara qədər ucalan dağ görünürdü. Ağa dedi ki, bu Dəməvənd dağıdır, İrannın ən hündür, Asiyanın ən yüksək vulkanlı dağıdır. Mən dağ, səhra, təbiətin aşığı idim. Dəməvənd dağı təsəvvürümdə Yaponiyanın Fuciyama dağının təsvirini yenilədi.

Hələ ki ətrafdakılara xanım Yamamura kimi təqdim olunurdum. “Yama” dağ, “mura” kənd mənasını bildirir. Dağ və təbiət həmişə hər yerdə məni cəzb edirdi. Dəmir yolu vağzalından uzaqlaşdıqca daha müasir görkəmli binalar sıralanırdı. Nəhayət, Dəryanno adlanan prospektə çatdıq. Məndən yaşca böyük görünən qayınarvadı məni qucaqladı, farsca nəsə dedi. Əri ilə birlikdə bizim yol çantalarımızı evin ikinci mərtəbəsinə qaldırdılar. Müvəqqəti burada qalmalı idik. Aşağı mərtəbədə qaynım və xanımı üç övladı ilə birlikdə yaşayırdı. Elə gəldiyimiz gün Salmanla oynamağa başladılar. Mən qayınarvadı, övladları, yaxın qonşularla tanış olana qədər ərim yanımda qaldı.

Babayi Tehran bazarında “Serahe Hacı Həsən” adlanan yerdə ticarətlə məşğul idi. Yaponiyadan parça, qab-qacaq, Hindistandan çay və ədviyyat gətirirdilər. Qardaşı da onunla

birlikdə işləyirdi. Qardaşı həmin şəxs idi ki, Babayi mənimlə evlənəndə demişdi: "Əsədullah, Kermana zirə aparmısan?" Ərim bu sözün mənasını şərh edəndə bilmirdi ki, çox pis təsir edəcək, yoxsa deməzdi. Fars atalar sözlərindən baş açmasam da, bu söz mənə toxundu. Ağa bu sözün acısını unutturmaq üçün dedi ki, bu bir iranlı zarafatıdır, qardaşımın pis niyyəti yox idi. Mən dərinə getmədim. Məsəli bu mənada anladım ki, məndən xoşları gəlməyib. Amma onlar pərvanə kimi başıma fırlanır, çalışırdılar ki, qürbətdə həyat, başqa din seçdiyim üçün peşman olmayım. Mən aşıpazlıq etmədim, qayınarvadı xörək bişirir, üç vaxt süfrə açırdı. Səy göstərirdi ki, ondan razı qalım. İngiliscə bilmədiyindən işarələrlə danışırıdım. Hörmətli qonaq kimi süfrə başında əyləşsək də, istəyirdim özüm yemək hazırlayım. Amma hələ ki bu işi bacarmırdım. Yaponiyada olarkən xörək bişirən ərim isə daim işdə olurdu. Evdə qulluqçu kimi çalışan xanım köməyimə gəldi. O orta yaşlı, səliqəli bir xanım idi. Günorta və şam yeməklərini hazırlayır, növbənöv xuruşlar bişirirdi. Bu yeməklərin çoxunu ağa Yaponiyada bişirmişdi, dadına baxmışdım.

İlk dəfə bozbaş bişirəndə heyrətə gəldim. Xüsusilə noxud, ət, quyruq, pomidoru xüsusi

kiçik taxta parçası ilə döyüb əzməsi təəccüblü görünürdü. Özümü əvvəlcədən bütün növ İran xörəklərinə hazırlasam da, bu xörək həm hazırlanma qaydası, həm dadına görə o birilərindən seçilirdi. Qadının familiyası Fəthi idi. Ağa mənə xanım dediyi kimi, mən də ona xanım deyirdim.

Xanım Fəthi hiss etmişdi ki, mən hamiləyəm. Ağa da bu qadına aylıq əməkhaqqı verirdi. Ciddi tapşırmışdı ki, mən ağdan-qaraya heç nəyə əl vurmayım. Fəthi mənə Səba xanım deyirdi. Qalan söhbətlərimiz işarələrlə idi. Xanım Fəthidən başqa ağanın şirkətində işləyən gənc oğlan bizə kömək edir, bazarlıq işinə baxırdı. Bu iki nəfərin köməyi sayəsində şəhəri görmək üçün kifayət qədər vaxt olurdu. Ağa ilə bəzən məscid, bəzən bazara gedirdik.

Bir gün qayınarvadı mənə işarə etdi ki, İranda təzə gəlinləri gözəllik salonuna aparırlar. O vaxta qədər salona getməmişdim. Qayınarvadı ilə salona getdik. Görünməyən tükləri təmizləmək üçün üzümə sap atdılar. İlk dəfə rastlaşdığım bu iş çox qəribə göründü. Sonda güzgüyə baxdım, elə görünürdü ki, əvvəlkindən yaxşıyam. Salondakı iş mənim üçün əziyyətli olsa da qayınarvadı ilə çox məmnun ruhiyyədə evə qayıtdıq. Ağa işdən gəldi. Mən təzə gəlin

kimi bəzənmişdim. Gözləyirdim ki, ağa bəyənəcək. Amma onun bu işdən sevinmədiyini duydum. Soruşdum ki, sən bu işlərdən xoşun gəlmir? Dedi: “Səbacan, sən makiyajsız da gözəlsən. Mənim qadınların makiyaj etməsi ilə bir problemim yoxdur. Amma müsəlman qadın çalışmalıdır ki, öz əri üçün gözəl görünsün. Təəssüflər olsun ki, bir çox hallarda bu iş əksinə olur. Onlar öz ərləri qarşısında necə gəldi geyinir, özlərinə diqqət yetirmir, çölə-bayıra çıxdıqda isə bəzənib-düzənirlər.” Mən qane oldum və o zamandan bir yerə getmək istədikdə mümkün qədər sadə görkəmdə olmağa və heç kəsin diqqətini cəlb etməməyə çalışdım. Ağa və Salman mənim bütün həyatım idi. Razi deyildim ki, ağa məndən iynə ucu qədər incisin. Ailə üzvləri üçün o qədər də darıxmırdım. Amma bəzən qüribət qüssəsi vücudumu bürüyürdü. Ağaya heç nə hiss etdirmirdim. Bəlkə də bu mənim şərqli xarakterimdən doğurdu ki, hisslərimi biruzə verməyim. Bəzən keçmiş yada düşürdü. Nənəm Matsunu, uşaqlıq dostum Yoşiko ilə əylənməyimizi, müharibə dövründə iki il xalamın yanında qalmağımızı xatırlayırdım. Albomumdakı şəkillərə baxır, şəxsi sandıqçamı açıb əşyalara nəzər salır, kimonomu geyinib otaqda gəzirdim. Bircə

Tehranda qürub çağı uca və cılpaq dağların görünüşü ürəyimi sıxırdı. Aşiyada evimizdən yuxarıdakı dağlar sıx və yaşıl ağaclarla örtülmüşdü. İrana gələne qədər elə bilirdim ki, bütün dağlar belə olur. Amma Əlborz¹ dağları tam cılpaq idi. Bir neçə dəfə ağa ilə dağa getmişdik. Dağ aşiqi olsam da ürəyimə yatmırdı. Dağlardan fərqli olaraq dükan-bazarda gəzmək maraqlı idi. Yaponiyada Tehrandakı qəssabxanalara bənzər bir şey yox idi. Əvvəllər qəssabların görünüşündən qorxurdum. Amma sonradan qəssabxanada qarmaqdan asılmış qoyunlar, yaxalığı piyli qəssablar maraqlı görünməyə başladı. Meyvə-tərəvəz bazarı da Yaponiyadakından fərqlənirdi. Bir adamın bir neçə qarpız, yeşiklə meyvə, alma, portofal alması təəccüblü görünürdü. Meyvəni ulağa yükləyib küçə-küçə gəzdirenlərin səsi həmişə diqqətimi cəlb edirdi. Bir gün oxşar səsi eşitdim, pəncərədən baxdım, meyvə yükü görünürdü. Qonşumuz evinin qabağında yorğanları yerə sərmışdi. Qoca bir kişi kamana oxşar çubuqla yorğanın pambığını çubuqlayır, xırdalayır. O zaman Yaponiyada bu işi maşın görürdü. Qocanın yorğanı çubuqlaması bir film kimi

---

¹ Elburs.

maraqlı idi. İri pambıq topalarını xırdalayan kamandan musiqi alətini xatırladan qəribə səs qalxırdı.

İrana gəlməyimizdən bir neçə ay keçmişdi ki, ağa qərara gəldi ki, qardaşının evindən çıxacaq. Sadəcə qardaşı və ailəsinə yük olmaq istəmirdik. Hələ ki, Salman qucağımdaydı, süd verirdim.

Ağa Şəhrərə məntəqəsində bina evində mənzil aldı və bu müstəqillik səbəb oldu ki, bütün zəruri ev əşyalarını alağ. Artıq xidmətçiyə, qulluqçuya ehtiyac qalmamışdı. Qonşuluqda iranlı təyyarəçi amerikalı xanımı ilə yaşayırdı. Bir az aralıdakı mənzil alman xanımı olan iranlı ağanın idi. Alman xanım İslamı qəbul etmişdi, amma hicabı yox idi. Bu qonşularla ingiliscə söhbət edirdim, başım qarışırdı. Salman da böyümüşdü. Pəncərə, ya balkonun ağzında oturub çölə baxırdı. Bir dəfə Salman balkondan yığıldı, şükür salamatlıq oldu.¹

---

¹ Salman Babayi bir müsahibədə bu hadisəni xatırlayır: Evimiz birinci mərtəbədə idi, mən balkondan küçəyə baxardım. Küçənin başında hərbi hissə vardı. Bəzən atlı əsgərlər nizamlı şəkildə evimizin qabağından keçərdilər və mən çox həyəcanlanardım. Həyəcan öz işini gördü, 3 metr hündürlükdən həyəətə aşdım. Şükür salamatlıqla keçdi. Anam çox qorxmışdu...

Bir müddət sonra ağanın Yəzd şəhərindəki qohumlarına baş çəkdik. Bacıları çox şad oldu, mənə qucaqlayıb öpdülər. Mən də onların məhəbbətinə isti baxışlarla cavab verməyə çalışırdım. Ağa onların sözlərini tərcümə edirdi; deyirdi ki, müsəlman olduğun üçün çox şadırlar və təbrik edirlər. Bir neçə gün qonaq olduq, Yəzdin görməli yerlərini gəzdirdilər. Sözlərini başa düşməsəm də sevgilərini hər birinin gözündə oxuyurdum. Onların evləri, həyatlarında da bir sadəlik vardı. Bütün şəhər görməli idi. Məscidlər, muzeylər, buxarılar, kəhrizlər cazibədar idi. Hisslərimi ağa ilə bölüşürdüm: “Bu gündən kim soruşsa haralısan, deyəcəyəm yəzdli.” Ağa razılıqla baxıb dedi: “Biz də həmişə, hər yerdə yəzdli olmağımızla fəxr edirik.” Bir xatirə danışdı: “Səninlə tanış olmamışdan qabaq Yaponiyada İrənin səfiri iranlılara müraciət etdi ki, İran şahını qarşılamaq üçün Tokio hava limanına gəlsinlər. Mən də getdim. Hava limanında sıra ilə düzüldük. Şah gəldi, hamı ilə bir-bir əl görüşdü. Mənə çatanda dayandı, soruşdu ki, haralısınız? Dedim ki, yəzdliyəm. Şah dedi ki, maraqlıdır, haraya gediriksə, orada yəzdlilər var.” Dedim ki, yəzdlilər İrəni təmsil etmək üçün yaxşı səfirlərdir...”

Ağadan soruşdum ki, şahı necə seçirlər? Dedi ki, şahlıq irsidir, atadan oğula keçir. Bundan artıq danışmaq istəmədi. Amma danışığı tonundan acı bir həqiqət duyulurdu.

6

Yaponiyada eşitmişdim ki, Cənab Barma və xanımının məzhəbi yeddi imamçı şiiyədir. İndi ağa deyirdi ki, biz on iki imamçı şiiyəyik. Yeddi və on iki mənim üçün adi rəqəmlər idi. Ağa 12 imamın adını ingiliscə yazıb verdi və dedi ki, səkkizinci imamın ziyarətinə gedirik. Birinci imam Həzrət Əlidən on ikinci imam Həzrət Mehdiyə qədər imamları ləqəbləri ilə tanıtdırdı və dedi: “İmamların çoxu ədalətin bərpası, dinin müdafiəsi yolunda şəhid olub.” Ağaya dedim ki, mən təkcə İmam Hüseyin haqqında eşitmişəm. Çox təəccübləndi ki, harada eşitmişəm!

Dedim: “Məktəbdə oxuduğum zaman yapon dilində ensiklopediyanı vərəqləyirdim, Kərbəla

adına rast gəldim.¹ Tanış olmayan bu söz maraqlı göründü. Haradaydı Kərbəla? Kitabda yazılmışdı ki, Kərbəla İraqdadır. 1400 il qabaq orada qeyri-bərabər döyüş olub. Bir tərəfdə İmam Hüseyin kiçik dəstəsi ilə, o biri tərəfdə minlərlə döyüşçüdən ibarət qoşun dayanıb. Bu döyüş İmam Hüseyin, onun ailəsi və dostlarının şəhadəti ilə başa çatıb...”

İmam Hüseyinin adını çəkəndən, yapon mənbələrindən tarixçəni danışandan sonra ağa kövrəldi, gözləri doldu. Düzü 1400 il qabaq baş vermiş bir hadisəyə ağlamaq mənim üçün aydın deyildi.

Eşidəndə ki, İmam Riza İranda dəfn olunmuş yeganə imamdır, ziyarət həvəsim artdı. Ağanın hərəm haqqında danışdıqları təsəvvürümdə hər hansı təsviri canlandırmamışdı. İyirmi yaşa qədər yalnız Şinto məbədini görmüşdüm. Deyirdilər ki, tanrı Şinto məbədinin taxta qapısından daxil olur. Amma ağanın hərəm dediyi yer imamın ziyarətgahı idi və mən bu imamı tanımaqla Allahı tanıyacaqdım!

Bir uşaq qucağımda, o biri bətnimdə idi. Bu vəziyyətdə qızıl günbəzin qarşısında dayanmışdım. Hərəmə yaxınlaşanda ağa dedi ki,

---

¹ “Hyakka jiten, Karubara higeki no...”

daxil olmaq üçün icazə almaq lazımdır. Soruşdum ki, kimdən? Dedi Ağa İmam Rizadan!

Həmin günə qədər mənim üçün ağa tək cə həyat yoldaşım idi. Amma ərimin cavabından sonra ağa sözü yeni məna kəsb etdi.

Babayi duanı ərəbcə oxudu. Sonradan bidim ki, bu dua "Daxil olmaq üçün icazə"dir. Duadan bir şey anlamırdım. Ağa hovuz ətrafındakı saysız göyərçinə eynən mənim kimi təəccüblə baxan Salmanı məndən aldı ki, çadramı rahat saxlaya bilim. Qadınlarla kişilərin yolunun ayrıldığı yerə çatdıq. Ağa içəridəki zirehi göstərib dedi: "Keç içəri, sübh namazı kimi iki rəkət namaz qıl, həcətlərini İmamdan istə, ziyarət et, çıx."

Hərəmə daxil oldum. Bir güşədə iki rəkət namaz qıldım. Artıq namazı müstəqil qılırdım, kiməsə baxmağa ehtiyac yox idi. Zirkləri əzbərləmişdim, mənalarını müəyyən həddə bilirdim. Namazdan sonra zərihə yaxınlaşdım. Hərəmin fəzasından çox insanların simasına baxırdım. İnsanlar ətraflarına əhəmiyyət vermədən ibadət və dua edir, ağlayırdılar. Əllərini zirehə sürtüb üzlərinə çəkirdilər. Mən gözlərim heyrətdən bərəli vəziyyətdə zirehin daxilini görmək istəyirdim. Amma basabas idi, bətnimdəki uşağa görə irəli gedə bilmirdim.

Ziyarətdən sonra ağanın göstərdiyi yerə qayıtdım.

Ağa deyirdi ki, imamın cismi aramızda olmasa da, ruhu varlıq aləmini əhatə edir. İmam həyatımızın qaranlıqlarını işıqlandıran çırağ kimidir, Allah yolunu göstərir, ondan həcətlərini istə.

Mən Allah, İslam, imamı ərimə qəlbən inandığım üçün qəbul etmişdim. İranlılar kimi sağ əlimi ürəyimin üstünə qoyub zərihə baxır, imama salam verirdim. İmam Rizadan istədim ki, qəlbim iman nuru ilə işıqlansın.

Məşhəddən xoş hisslərlə qayıtdım. Bir yüngüllük, uçmaq hissi, səhrada, bərəhut çölündə susuzluqdan sonra çeşmə tapmaq hissi!

Bir müddət hərəmin fəzasında oldum. Hərəmdəki insanlar gözümün qabağından getmirdi. İranın tarixi və mədəniyyəti ilə dərindən tanış olmalı, fars dilində söz ehtiyatımı artırmalı idim ki, İran və İslam haqqında məlumatlarımı genişləndirim. Həmin günlərdə İranda doğuş və uşaq saxlamaq qaydalarını öyrənirdim. Orta və aşağı həyat səviyyəsinə malik anaların uşaqlarını “qabilə” adlanan qadınlar dünyaya gətirirdi. Belə doğuşlar nisbətən yoxsul və mühafizəkar ailələrin evində həyata keçirdi. Əvvəllər Yaponiyada da qabilələr

olub. Amma mən Salmanı xəstəxanada dünyaya gətirmişdim. Ərim Şəhrarada mənim üçün tam rahat şərait yaratmışdı. Yəqin ki, ikinci övladımı da xəstəxanada dünyaya gətirəcəkdim. Ağanın qazancı, maddi vəziyyətimiz yaxşı idi. Farsca bilmədiyim üçün birlikdə ayaqqabı almağa getdik. Bir qış ayaqqabısı aldım. Ağa dedi ki, bir cüt də yay ayaqqabısı al. Ayaqqabını seçdim. Ağa dedi ki, daha bir cüt ayaqqabı götür. Üç cüt ayaqqabı aldım! Ərim bu qədər əliaçıq olduğu üçün məmnun idim. Evə qayıtdıq. Dedim ki, Yaponiyada eyni vaxtda üç ayaqqabı almaq adəti yoxdur. Səmimi cavab verdi. Dedi ki, tez-tez bazara getmək istəmirəm, ona görə üç cüt aldım. Amma özü üçün üç cüt almazdı. O əliaçıq idi, amma israfçı deyildi. Bütün qazancının, xərcinin hesab-kitabı vardı. Olanlarını, gəlirini dəftərçəyə yazar, artıq qazancının beşdə birini xüms verərdi. Mən hələ ki xümsün fəlsəfəsini anlamırdım.

Ağa bir dostunun təklifi ilə doğuş vaxtı məni Təxtə Cəmşid prospektindəki (hazırda Taleqani prospekti) xəstəxanaya apardı. Səbh azanı vaxtı körpəmin səsini eşitdim. Dünyaya yenidən göz açan qızımız üçün artıq Bileys adı seçilmişdi. 1961-ci il fevral ayının 17-i idi. Ərim dedi ki, bundan sonra mənə ağa yox, sadəcə adımı,

Əsədullah de. Əsədullah deyə bilmirdim. Əsədullah deyəndə ərimi gülmək tuturdu. Nəhayət, dedi ki, ağa sözü imamların şənində olsa da, sənin üçün Əsədullah demək çətin sə, elə əvvəlki kimi ağa de.

Ərim sevinirdi ki, ikinci övladımız qızıdır. Övladımızın ramazan ayında sübh azanı vaxtı doğulması yaxşı əlamət idi, bu ərimi daha çox sevindirirdi.

Ardıcıl doğulan iki körpəyə qulluq etmək 23 yaşlı ana, mənim üçün asan deyildi. Körpələrin ikisinə də süd verirdim. İkisi də birdən ağlayır, ikisini də birdəfəyə qucağıma almalı olurdum. Bir dəfə ikisi də ağlamağa başladılar, sakitləşmədilər. Müvəqqəti xidmətçi qadın da getmişdi, tək idim. Uşaqlara qoşulub ağlamağa başladım. Ağanın ayaq səsini eşidib gözlərimi sildim. Onun gülər üzünü görəndə bütün çətinlikləri untdum. Uşaqlar da sakitləşdilər. Mən çətinliklərə görə deyindən, şikayətlənən adam deyildim. Özümə zor göstərüb güldüm də. Amma ağa sanki ürəyimdən keçənləri oxuyurdu. Dedi: “Mən sizin çəkdiyiniz əziyyətlərə görə xəcalət çəkirəm. Bilirəm ki, bu günlər çox çətin keçir. Amma uzun sürməyəcək, bu çətinliklərin ləzzətini dadacaqsan. Allah vəd verib ki, səbr edənlərə böyük mükafat verəcək.

Mən də çalışaram ki, bundan sonra işdən tez qayıdım.”

Zorla gülümsəyib dedim: “Bilqeyis mənə oxşayır, yoxsa sizə?” Təbəssümlə dedi: “Yüz faiz sizə!”

Gecə və gündüz sürətlə bir-birini əvəz edirdi. Mən ağanın səbirli olmaq tövsiyəsinə əməl etməklə uşaq saxlamağın çətinliklərinə dözürdüm. Zaman keçdikcə İranda həyat tərzinə alışırdım. Ağanın söhbətlərinin sayəsində etiqadi məsələləri daha dərindən öyrənirdim. Ağa mənim həyatımın kompası idi, doğru yolu göstərirdi. Ondan öyrəndiyim ən mühüm məsələ bu idi ki, həyat ölümə başa çatmır. Allah insanı yaradıb ki, sınaqlardan keçsin, kamilləşsin. Dünya imtahan səhnəsidir. Etiqadlı ya etiqadsız insanın muzdu ona axirətdə veriləcək. Ağa mənə bir neçə ayə oxudu və xahiş etdi ki, bu ayələri əzbərləyim. Bu ayələr idi: “Kim bir zərrə yaxşı iş görsə mükafatını alar, kim bir zərrə pis iş görsə nəticəsinə çatar; bizim yaranışımızda hikmət var, boş yerə yaradılmamışıq; biz müxtəlif sınaqlara çəkilirik, bu sınaqlarda səbirli olmalıyıq, qayıdışımız Allaha doğrudur...”¹

---

¹ Zilzal, 7; Muminin, 115; Bəqərə, 155-156

Ağanın dilindən bu ayələri öyrənəndən sonra Nəhcül-Bəlağənin hikmətləri, Həzrət Əlinin qısa kəlamları ilə tanış oldum. Şiələrin birinci imamının şəxsiyyəti hökumətçilikdə, ədalətin icrasında, sadə yaşayışda yeni bir dünya idi. Bəli, qarşımda yeni bir dünya açılmışdı. Həyat, ədalət, hakimiyyət barədə yeni mənalara tanış olurdum.

1963-cü il İranda təlatümlə dolu, şah rejimi ilə xalq mübarizəsi üçün uzun bir yolun açılış ili oldu. Ağa Nəhcül-Bəlağədən danışanda bəzən şah rejiminin ədalətsizliyinə, cinayətlərinə işarə edirdi. O, İmam Xomeyninin müqəllidi idi, ibadətlərini İmamın hökmləri, risaləsi (şəriət hökmlərindən ibarət kitab) əsasında yerinə yetirirdi. Evdə risalə vardı. Deyirdi ki, bu hökumət evdə İmamın risaləsini saxlamağı da cinayət sayır.

Siyasətin də bir çox başqa şeylər kimi mənasını dərk etmirdim, həzm etmək çətin gəlirdi. Amma istəmirdim ki, siyasi xəbərləri ağanın dilindən eşitməmiş olum.

1963-cü il iyun ayının 5-i idi. Axşam düşdü. Ağa evə qayıtmadı. O vaxta qədər görünməmişdi ki, evə xəbər etməmiş gecə gəlməsin. Narahat oldum. Çadramı başıma salıb Salmanla Bilqeysin əlindən tutdum ki, ağanın

qardaşığı ilə gedim. Bizdən bir neçə küçə aralıda olurdular. Elə evin qabağında xarici qonşumuz soruşdu ki, gecənin bu vaxtı hara gedirsən? Dedim ki, ərim qayıtmayıb, narahatam. Dedi ki, qayıt evə, çölə çıxma. Səbəbini soruşdum. Dedi ki, çöldə təhlükəlidir, vəssalam!

Bunu deyib getdi, narahatlığım birə beş artdı. Xəbər tutmaq üçün telefon da yox idi. İki uşaqla sakit oturduğum zaman qapının səsi eşidildi. Qapıya yaxınlaşdım, ağanın dostu idi. Dedi ki, bu gecə bazar camaatı etiraz aksiyası keçirib, bazar qarışıqlıqdır və ərim evə gələ bilməyəcək. O sözünü deyib getdi, mən narahatlıqdan səhərə qədər yata bilmədim.

Ağa sübh vaxtı qayıtdı. Dedi: “Dünən İranda şaha qarşı etiraz qıçılığını alovlandı. Rejim xalqı atəşə tutdu, bizi həbs etdilər. Amma bu zülm davam edə bilməz. İmam Xomeyni buyurub ki, mənim əsgərlərim beşikdədir.”¹

O təlatümlü günlərdə ağa qərara gəldi ki, Şəhraradan köçək. O dindar bir məhəllə

---

¹ Salman Babayi öz xatirələrində deyir: 1963-cü il hadisələri zamanı mənim 3 yaşım vardı. Atam deyirdi ki, həmin gün hökumət qüvvələrinin təzyiqi altında Came məscidinə sığındıq. Məmurular qapıları bağlayıb, xalqı atəşə tutdu. Hərə bir tərəfə qaçırdı, mən bir guşədə gizlənib sağ qaldım...

sorağındaydı. Buna görə də Tehranın şərqində Coca-Cola məntəqəsini seçdi. Dindar bir məhəllədə ev tikdi. Ev böyük, həyət gözəl, bağ-bağçalı idi. Həyətin ortasındakı hovuzda qırmızı balıqlar vardı. Bu balıqlar mənə uşaqlıq dövrünü xatırladırdı. Ağa hər şeyə diqqətli idi. Bilirdi ki, Yaponiyada darısqal evdən çıxmış xanımı üçün bu ev, bu həyət ürəkaçan, cazibədar olacaq.

Bir neçə ay sonra 1963-cü il fevral ayının 15-də Şimiran döngəsindəki xəstəxanada üçüncü övladım dünyaya gəldi. Aram, gözəl, sevməli bir oğlan uşağı idi. Ağa mənə təklif etdi ki, uşağa ad qoyum. Mən də İslam Peyğəmbərinə hörmət və sevgi əlaməti olaraq Məhəmməd adını seçdim. Məhəmmədin siması atası ilə anası arasında orta formada idi. Bəzən tam atasına oxşayar, bəzən şərqli gözlərində özümü görərdim. Ərim əvvəlki iki uşaqda çox maraq göstərirdi ki, uşaqlar kimə oxşayır. Amma Məhəmmədin kimə oxşaması ilə maraqlanmazdı. Bələkdə qucağına alıb, evi dolandırır, deyərdi: “Bu uşaq yeni təqlid mərcəmizin (İmam Xomeyninin) müjdə verdiyi bələkdəki əsgərlərdəndir.”

Məhəmməd soyuq dey ayında dünyaya gəlmişdi. Amma gəlişi ilə ailə ocağını isitmişdi, tərəvətləndirmişdi. Dörd yaşlı Salman, üç yaşlı Bilqeyis də onunla oynayırdılar. Ağa gördü ki, üç

uşağa qulluq etmək, eyni vaxtda ev işləri görmək, xörək hazırlamaq mənim üçün çətindir. Ona görə də orta yaşlı bir qadını işə götürdü. Çox rahatlaşdım.

Bir gün həyatdan razı, şad bir ruhiyyə ilə atanama, yenicə ailə qurmuş qardaşıma məktub yazdım. Yazdım ki, ərim yaxşı insandır, mən də həyatımdan razıyam. Üç uşaqla rahat, xoşbəxt yaşadığımızı yazdım. Söz verdim ki, fürsət olanda onlara baş çəkəcəyəm. Salman, Bilqeyş, Məhəmmədin fotolarını poçtla göndərdim.

Ağa inanırdı ki, evdən Quran səsi ucalsa, o evə aramlıq və mənəviyyat hakim olar. Özü ucadan Quran oxuyardı. Uşaqlarla birlikdə dövrə vurub əyləşər, Quran dinləyərdik. Qurandan heç vaxt duymadığım bir ləzzət duyurdum. Uşaqlar da qulaq asırdılar. Uşaqlar oxunan ayələrin mənasını qətiyyənlə dərk etməsələr də ağa onların qulağını Quran ahənginə, Quran musiqisinə öyrəşdirirdi. Uşaqlar Quran öyrənəndə onlara hədiyyə də verirdi.¹

---

¹ Bilqeyş Babayi xatırlayır: Atam bizi heç vaxt məcbur etməzdi. Amma fəzanı o qədər cazibədar edərdi ki, Quran oxuyanda yanında oturmaqdan ləzzət alardıq. Hətta əmiuşaqları Hindistandan qonaq gələndə atam Quran

Mənimsə mükafatım Quranla ünsiyyətin ləzzəti idi. Bir dəfə “Hucurat” surəsini oxuyanda bir ayədə dayandı. Ayədə buyurulurdu ki, ey iman sahibləri, Allahın Rəsulu ilə danışanda səsini onun səsindən yuxarı qaldırmayın.¹ Bilmirəm bu qədər ayə arasından nə üçün həmin ayəni şərh etdi. Hələ ki farsca bilməsəm də, o ayəni və şərhini əzbərləmişdim. Quran öyrənməyə həvəsimi görüb deyirdi: “Uşaqlıqdan gənclik dövrünə qədər mənə bədrəmədən qoruyan Bombeydə Bindi bazar məscidinin imamı Şeyx İsmaillə tanışlıq sayəsində Quran oxumağım olub. Yaşlı, mehriban bir insan idi. Mən Quran əhli olan bu şeyxin söhbətlərinin ləzzətini qürbətdə heç bir ləzzətə dəyişməzdim. O zaman dərk etmişdim ki, Quran mənalarını öyrənmək üçün ən yaxşı yer məsciddir.”

Müslim ibn Əqil məscidi bizdən o qədər də uzaqda deyildi. Məscidin imam-camaatının adı Məhəmmədəli Müvəhhidi Kermani idi. Namazqılanlara sıx dostluq əlaqəsi yaratmışdı. Ağanı imam-camaatla Lahuti adlı ruhani tanış etmişdi. Cənab Lahuti İmam Xomeyni ilə ağa arasında da vasitəçi idi. İmam-camaatla ağa

---

məclislərini təxirə salmazdı, təyin olunmuş hədiyyələri də verərdi.

¹ Hucurat surəsi, ayə 2.

arasında da səmimi dostluq münasibəti vardı. Onlar qardaşlıq əqdi oxutdurmuşdular, qardaşdan da yaxın münasibətdə idilər.

1966-cı ildə Salman, Ələvi məktəbinə birinci sinifə getdi. Bilqeys bir yaş kiçik olsa da, o da Salmanla eyni vaxtda dərslə başladı. Əslində mən də fars dilini öyrənmək üçün birinci sinif şagirdi sayıla bilərdim.¹

Beləcə hər axşam Salman və Bilqeyslə dərslərimizi hazırlayardıq.² Mən uşaqlar üçün əşyaların, heyvanların şəklini çəkirdim. Onların

---

¹ Ayətullah Müvəhhidi Kermani deyir: Mən 1969-cu ildə Şəhid Bahünərin dəvəti ilə Tehrana gəldim. Fəaliyyətlərimiz Müslim ibn Əqil məscidində mərkəzləşdi və bu məscid şah rejiminə qarşı mübarizə ocaqlarından biri oldu. Cənab Babayinin evi məscidə yaxın idi, özünü məscid əhli sayılırdı. Kim maddi kömək istəyirdisə, ona deyirdim, o da dərhal yardım göstərirdi. Bir nəfər mənə yardım üçün məktub yazmışdı, məktuba da “ya ğiyasələ-mustəğisin” – “ey kömək istəyənlərin köməyinə gələn” sözləri ilə başlamışdı. Cənab Babayi o şəxsə o zaman üçün çox böyük pul olan 300 min tükən kömək etdi. Mərhum Lahuti də Babayinin əliaçıqlığından danışardı.

² Bilqeys Babayi deyir: Biz uşaq olanda atamla anam ingiliscə danışardılar. Amma Salmanla mən ingiliscə rahat danışmırdıq. Atam bizimlə farsca söhbət edərdi. Biz ikidilli olmuşduq, hər iki dildə də zəif danışırıdık. Məktəbə gedəndə anam da bizimlə birlikdə fars dili öyrənirdi. “Gəvəzn” sözünü “gəv-zən” deyirdi, biz də gülürdük...

çox xoşu gəlirdi. Musiqisinə görə fars şeirini daha tez öyrəndim. Mən uşaq kimi oxuyar, Salmanla Bilqeys də mənə qoşulardılar:

*Ma qolhayə-xəndanim,
Fərzəndəne-İranim.
Ma sərzəmine-xodra,
Mənənde-can midanim.
Ma bayəd dana başım,
Huşyar o bina başım.
Əz bəhre-hefze-mihən
Bayəd tavana başım...*

Oxumaq ruhiyyəyimiz yüksələndə sözləri baş-ayaq deyib keçirdik. Fars dilini məndən yaxşı bilən Salman və Bilqeys mənə gülürdülər. Onlar güləndə bilirdim ki, dilim dolaşmış. Amma mən ana idim. Dili bilmədiyim halda onlar üçün farsca nağıllar oxuyurdum ki, yatsınlar.

Ələvi məktəbi tam dindar məhəllədə idi, əvvəlcədən uşaqların etiqadı üzərində çalışdılar. Mən Salmanla birlikdə eynən iki şagird kimi birinci sinifin kitablarını oxuduq. Farscam bir qədər düzəldi. Quran kursuna yazıldım. Ərim tapşırırmışdı ki, günortadan sonra uşaqlardan qabaq, yəni saat dördə qədər evdə olum. Mən bəzən Quran dərslərini yarımçıq qoyub

qalxardım. Xanım müəllim bilirdi ki, nə üçün gedirəm. O biri xanımlara üzünü tutub deyirdi: “Xanımlar, hamımız nizam-intizamı, ərə itaəti xanım Babayidən öyrənməliyik. Baxın, cənab Babayi ona tapşırıb ki, saat dördə qədər evdə olsun. O da ərinə itaət üçün hətta Quran dərslərini yarımçıq qoyub evə gedir.”

Ağa bütün işlərdə mənim və övladlarımızın müəllimi idi. Bizə halal-haramı öyrədər, şəriətlə tanış edərdi. Mən də peyğəmbər haqqında oxuduğum əhvalatları ona danışardım. Bu zaman o məni bu əhvalatlardakı yeni nöqtələrlə tanış edərdi. Mən Adəm və Həvvanın hekayətini, onların cənnətdən necə çıxarılması əhvalatını, Həzrət Məhəmmədin peyğəmbərliyə çatması, Həra mağarasında ayələri eşitməsi qissələrini, Quranın gözəl qissəsi olan həzrət Yusifin, onun quyuya düşməsi, Əzizi-Misir məqamına çatması əhvalatlarını çox sevirdim. Süleyman peyğəmbərin əhvalatı, Səba qövmü haqqında əvvəllər eşitmişdim. Artıq Quran ayələrinin şirinliyini daha çox dadırdım. O günlərdə ərimə dedim: “Süleyman və Səba qissəsi mənim həyat dastanıdır. Səba hakimi, Süleyman vasitəsilə haqqa qovuşduğu kimi, mən də sənə vasitənlə müsəlman oldum. İcazə versəz sizə ağa əvəzinə Süleyman deyərəm.”

Güldü, dedi ki, elə ağa yaxşıdır; çünki Əsədullah mövlamız Əlinin ləqəbidir.

Onun dini tərbiyə məharəti vardı. Mən Peyğəmbərin şəxsiyyətinə aşıq olanda dərhal həzrət Əlinin (ə) şəxsiyyətinə doğru yönəldərdi. Deyərdi: “Allahın Rəsulu buyurub ki, mən elmin şəhəriyəm, Əli bu şəhərin qapısı kimidir. Bu şəhərə daxil olmaq istəyən qapıdan daxil olmalıdır.”

أنا مدينة العلم و على بابها

Sonradan anladım ki, onun həyatda kamil nümunəsi Həzrət Əlinin (ə) təlimləridir. Ağa yalan və qeybətə nifrət edirdi. Kimdə bu sifətləri görsəydi nəsihət verərdi. Onun bu xasiyyəti səbəb olmuşdu ki, övladlarımız uşaqlıqdan düz, doğruçu olsunlar. Həyatımızdə növbənöv, xeyli ağac vardı. Yay idi, şaftalının xeyli meyvəsi vardı. Beş yaşlı Bilqeyns nadinclik edir, əlini uzadıb dırnaqları ilə şaftalıları zədələyirdi. Atası işdən qayıdıb, şaftalıları yaralı görəndə soruşdu ki, bu kimin işidir? Bilqeyns qorxub-çəkinmədən dedi ki, mən! Ağa əvvəlcə əsəbləşdi. Sonra dedi ki, doğru danışdığın üçün bu dəfə cəzalandırmıram. O zamandan Bilqeysin yanında qalmışdı ki, əgər doğru danışsa, güzəştə gediləcək.

Məhəmməd tamam başqa idi. İməkləməyə, yeriməyə başlayanda Salmanla Bilqeysin qədrini daha çox bildim. Bir yerdə dayanmırdı, qaynayırdı. Bilirdi ki, mən qurddan qorxuram. O vaxtlar üzüm ağaclarında barmaq boyda yaşıl qurd vardı. Məhəmməd qurdu tutur, boynuna sap bağlayıb, dalınca çəkirdi. Bir gün mənə dedi ki, gözünü yum, ovcunu aç, sənə hədiyyəm var. Mən də gözlərimi yumub əlimi açdım. Gözümü açanda ovcumda yaşıl qurdu görüb yerimdən sıçradım. Möhkəm qorxmışdım. Özünü elə göstərirdi ki, mənə ürəyi yanır. Həm də arxayın idi ki, onun bu işi barədə atasına heç nə deməyəcəyəm.

Məhəmməd də qardaşı Salman kimi Ələvi məktəbinə getdi. Dərslərini yaxşı oxuyurdu, ağıllı uşaq idi. Amma nadinclikdə Salmanla Bilqeyse dərs verərdi. Papaq həvəskarı idi. Polis papağı, əsgər papağı, günlüklü papağı sevirdi. Əsgər papağını daha çox sevirdi. Başında əsgər papağı, bədəninin yarısını aralı qapıdan mətbəxə salıb əlini tapança kimi tutar, “part, part” mənə atəş açardı. Əlimi qoluma tutardım ki, guya güllə dəyib və ufuldayardım. Tez yanıma qaçar, tutduğum yeri üfürərdi ki, ağrısı azalsın. Mən onu öpərdim, oyun başqa şəkildə davam edərdi. Ağa, Məhəmmədə əsgər papağı, oyuncaq silah

almışdısa, demək bu macəraçı ruhiyyədən xoşu gəlirdi.

Məhəmmədin məscidə getməyə də həvəsi çox idi. Atası və qardaşı ilə məscidə gedəndə hələ uşaq idi, yetkinlik yaşına çatmamışdı. Məscid uşaqların etiqadını möhkəmləndirir, əxlaqını islah edirdi. Amma uşaqlıq dövrü nadincliksiz ötmür. Bəzən iki qardaş Bilqeysi də öz şiltaqlıqlarına şərik edərtilər. Mən onlara baxanda öz uşaqlıq dövrümü görürdüm.

Bir gün bazarlığa getmişdim. Uşaqlar evdə qalmışdılar. Bazardan qayıtdım, uşaqları görmədim. Həyəti, otaqları, hətta şkafların içini axtardım. Nigarançılığım artırdı. Təkcə bir stolun altına baxmamışdım. Ağıma gəlməmişdi ki, orada yerləşə bilərlər. Əyilib stolun altında baxana üç cüt göz gördüm! Mizin altında süfrə açmışdılar. Süfrəyə çörək, pendir, üzüm qoyulmuşdu. Elə bil dünyanı mənə verdilər. Yanlarında əyləşib, soruşdum ki, nə üçün belə ediblər? Dedilər ki, küçədə fəhlələr belə oturub çörək yeyirdi!

Bir dəfə də çöldən qayıdanda uşaqları tapa bilmədim. Bu dəfə birbaşa mizə tərəf getdim. Amma mizin altında da yox idilər. Əvvəlki kimi narahat deyildim, bilirdim ki, haradasa gizlənilər. Əvvəl otaqları axtardım. Uşaqları

harada tapsam yaxşıdır, hamamda! Bir vanna qoyub, su ilə doldurublar. Soyuducudakı balıqları atıblar suya, əlləri ilə hərəkətə gətirirlər ki, balıqlar üzsün!

Salman və Bilqeys birinci sinifi bitirəndən sonra ağa dedi ki, Yaponiyaya səfər, ailənin ziyarəti üçün münasib fürsətdir. Yay idi. Ağa dəniz səfərini sevsə də, uşaqlara görə gəmi ilə getmək istəmirdi. Təyyarəyə bilet aldı. Amma birbaşa reys yox idi. Kərəçiyə, sonra Banqkoka, daha sonra Honkonqa, oradan da Tokionun Haneda hava limanına uçduq. Yeddi il ayrılıqdan sonra doğma vətənə çatdım. Uşaqlar körpə idilər, belə uzaq səfər onlar üçün maraqlı deyildi, yorucu idi.

Atam, anam, qardaş və bacılarım bizi görəndə şoka düşdülər. Aşiyadakı evimiz dağın ətəyində qədimki ikimərtəbə taxta ev idi. Qardaşım ailə qurmuşdu, elə həmin evdə yaşayırdı. Uşaqların yorğunluğu çıxandan sonra babaları, nənələri ilə isinişdilər. Təbii ki, ünsiyyət qurmaqda çətinliklər də vardı.

Bir neçə gün Aşiyada qalıb, sonra böyük bacıma baş çəkdik. O artıq ailə qurmuşdu, Aşiyadan köçmüşdü. O əvvəlkindən fərqli olaraq məni isti qarşıladı, müsəlman olduğum üçün halal xörəklər hazırladı. Süfrəyə

yaponların sevimli xörəyi olan suşi gətirildi. Suşi dəniz yosunundan hazırlanırdı. Uzunsov yumru suşinin içində düyü, göbələk, toyuq yumurtası, ispanaq olurdu. Onu bıçaqla halqa-halqa doğrayıb yeyirdilər. Uşaqlar suşini görəndə dedilər ki, ana, bu ki bizim dolmamızdır. Qaşıq əvəzi iki çubuqla 2 sm qalınlıqda doğranmış suşini götürmək asan deyildi. Amma dadını üçü də xoşladılar.

Yaponiyaya on günlük səfər ailəmin yanında çox tez keçdi. Elə görünürdü ki, bütün ailə üzvləri iranlı kürəkəni əvvəlkindən daha yaxşı qəbul edirlər. Zahirən mənə qarşı kin-küdurətləri də aradan qalxmışdı.¹ Ailə üzvlərimiz İran və İslamla daha yaxşı tanış olmuşdular. Artıq kimlərsə “qızınız Kuniko ulaqla İrana getdi”, sözləri onları narahat etmirdi. Hətta ata-anam İrana gəlib, yaxından tanış olmaq istəyirdilər. Mən on gün ayrılmaqla İran və iranlılardan ötrü çox darıxmışdım. Koka-kola məhəlləsi, Müslim ibn Əqil məscidi, azan səsi, xanımların Quran məclisləri, rahatlıq verən

---

¹ Salman Babayi xatirələrində deyir: Anamın ailəsi Yaponiya səfərində bizimlə çox mehriban idi. Sonradan atamdan eşitdik ki, anam onunla ailə qurduğu üçün problemlərlə üzləşib. Anam ailəsi tərəfindən dininə, adət-ənənələrinə qarşı çıxmış biri kimi rədd edilib.

Quran və ramazan günləri sübh minacatları
üçün darıxmışdım!

7

Ağa evimizin məscidin yanında olmasını istəyirdi. Niruye-həvayi prospektində “Ənsarul-Hüseyn” məscidinin yanında ev aldı. Ev bağ-baxçalı, ürəkaçan ev idi. Ağa işdən, uşaqlar məktəbdən gələndən sonra çox xoş keçirdi.

Salman orta, Bilqeyis orta-ibtidai, Məhəmməd ibtidai məktəbdə oxuyurdu. Bilqeyis həm də mənim munisim idi. Ona öyrətdiyim əl işləri, yapon sənətləri ilə başını qatırdı.

Uşaqlar böyüdükcə nadinclikləri azalırdı. Hətta qardaş-bacısından daha nadinclik olan Məhəmməd də dəyişilirdi. Bəhanə gətirməzdi, sadəliyi sevirdi. Ağ ya boz rəngdə geyinməyə çalışırdı. Rəngarəng geyinməyi xoşlamırdı.

Məktəbdə oğlanlara deyirdilər ki, saçları qısa olsun. Məhəmməd böyüsə də kiçik uşaqlar kimi qısa saç saxlayırdı. Ağ rəngdə idman ayaqqabısı geyinər, bir cütü dağıtmayınca ikincini almazdı. Onun dağılmış bütün ayaqqabılarını saxlayırdım.¹ Məhəmmədin nəcibliyi, mətinliyi, sadəliyi İmam Xomeyninin 1963-cü ildə dediyi “mənim əsgərlərim beşikdədir” sözlərini xatırladırdı. Düşünürdüm ki, görəsən mənim Məhəmmədim də İmamın nəzərdə tutduğu əsgərlərdəndir? Sübh azan veriləndə Salmanla məscidə gedərdi. Bu yaxşı xüsusiyyət şübhəsiz atasının təsiriylə yaranmışdı. Ağa Niruye-həvayi məhəlləsinə gəldiyi gündən evdə olanda namazlarını məsciddə Ayətullah Həmidinin imaməti ilə qılırdı. Onun namazı ilk vaxtda qılması təkcə ailə yox, bütün məhəllə üçün nümunə idi.²

---

¹ Salman Babayi xatırlayır: Məhəmmədin yaşı az olsa da, rəngarəng geyinməzdi. Məktəbin qısa saç tələbi onda adət yaratmışdı, böyüsə də qısa saç saxlayırdı.

² Məscid əhli, şəhid atası Müsəyyib Məhəmmədi xatırlayır: Cənab Babayi üç vaxt namazını məsciddə qılar, hər dəfə də bir yerdə oturardı. Səbəbini soruşanda deyirdi ki, istəyirəm qiyamət günü məscidin hər qarışı burada namaz qılmağıma şəhadət versin... Məscid əhli Məhəmmədriza Müzəyyini xatırlayır: Cənab Babayi deyirdi ki, xaricdə uşaq yaşlarımdan məni qoruyan, mənə yardım göstərən

1976-cı ildən sonra şah rejiminə qarşı hərəkət məscidlərdə və universitetlərdə üzə çıxdı. Məhəmmədin Ənsarul-Hüseyn məscidindəki dini, ictimai fəaliyyətləri artdı. Ağa hələ də inqilabçılar üçün maliyyə mənbəyi idi. Evimizə get-gəl o qədər artmışdı ki, evimiz gizli inqilabi qərərgah olmuşdu. Hər cümə sübh vaxtı evimizdə Nüdbə duası mərasimi olardı. Duadan sonra söhbət başlayırdı. Əksər söhbətlər şah rejiminin zülm və fəsadlarına aid olurdu. Məhəmmədəli Müvəhhidi, Əkbər Haşimi Rəfsəncani, İmami Kaşani, Lahuti kimi mübariz ruhanilər qonağımız olurdu. Bəzən ağa səhər üçün çəkilmiş ət, sarımsaq və ədviyyatdan hind xörəyi bişirər, isti səngək - çörək alardı. Deyərdi ki, hindlilər bu xörəyi çəngəl-qaşığız yeyir, çəngəl-qaşığız yeməyin dadını aparır... Belə yeməkdən sonra maraqlı hadisələr baş verərdi. Bir dəfə ağa tələsik mətbəxə gəldi və çəngəl-qaşığız istədi. Dedim axı deyirdin lazım deyil. Dedi: Ağa İmami Kaşani deyir ki, istiotlu yeməyi əllə yemək Savakın işgəncəsindən ağırdır.

Mübariz ruhanilərin evimizə gəlişi uşaqlarımızda inqilabi baxış formalaşmasına səbəb oldu. Gənc Məhəmməd çox istəyirdi ki,

---

namaz olub. Deyirdi cəmi bir dəst libasım olardı, təmiz saxlayardım ki, namaz qıla bilim...

ruhani libası geyinsin. Bəzən mənim çadramdan əmmamə düzəldib başına qoyar, stolu özünə minbər edərdi. Dinləyiciləri də Bilqeyslə mən olurduq. O söhbət edir, biz salavat çəkirdik. Söhbət ciddiləşəndə stolun üstündən düşüb şkafa tərəf qaçardı ki, nunçakini (döyüş çubuğu) götürsün. Bilqeyslə birlikdə dərhal qaçardıq.¹

Məhəmməddən fərqli olaraq Salman başısağrı, mütəfəkkir idi. Fizika və kimyada istedadına görə ikinci mərtəbədə olan otaq ona verilmişdi. Orada kimyəvi təcrübələr aparardı. Kitablarını bu otağa toplamışdı. Bəzən dostlarını dəvət edər, bu kitablardan onlara da verərdi.

Salman uşaqlıqdan, məktəb illərindən raket düzəltmək eşiqlə yanaşı. O vaxt müəllimi mənə demişdi ki, oğlunuz məktəbin damında raket sınaqdan çıxarır. Əvvəllər başa düşmürdüm ki, hansı raketdən söhbət gedir, müəllim nəyi nəzərdə tutur. Amma evdə

---

¹ Bilqeyns Babayi xatırlayır: Məhəmməd cüdo, karate, konfu kimi şərq döyüş idmanları ilə məşğul olurdu. Öyrəndiklərini evdə bizə nümayiş etdirirdi. Nunçaki döyüş çubuğu çox vahimə yaradırdı. Anamla mənə düşmən yerində təsəvvür edib ortası zəncir, iki başı ağac döyüş çubuğunu fırlada-fırlada ətrafımıza dolanardı.

yaratdığı laboratoriya göstərdi ki, onun elm və texnologiya sahəsində işıqlı gələcəyi var.¹

1977-ci ildə ikinci dəfə ailəmlə görüş üçün Yaponiyaya getdim. Bu dəfə uşaqlar həvəslə razılıq verdilər. Əvvəlcə təyyarə ilə Bombeyə uçduq. Orada mehriban qayınarvadının qonağı olduq. Sonra Honkonqa getdik, bir neçə gün ərimin dostu qonaq saxladı. Honkonqdan Yaponiyaya uçduq. Bu yol uşaqlara ləzzət verdi.² Yaponiya səfəri uşaqlar üçün hər dəfə əvvəlkindən maraqlı idi. Uşaqlar böyüyürdülər, ata-anam, qardaş-bacım daha asan ünsiyyət qururdular. Gözlənilmədiyi kimi bu ünsiyyət səmimi, mehriban olurdu. Amma bu dəfə kiçik bacım Suikonun əri vəfat etdiyi üçün Aşiyaya gələ bilməməsi kefirmizi pozdu. Əri suda batan adamı xilas edərkən həlak olmuşdu. Anam

---

¹ Salman Babayi xatirələrində deyir: Atam və anam mənim ruhiyyəmlə tanış idilər. Ona görə də təcrübələr üçün ayrıca otaq vermişdilər. Məhəmməd inqilabın əvvəllərində partlayıcıları da orada düzəldərdi. Hətta bir neçə dəfə gözlənilməz partlayış olmuşdu, amma salamatlıqla ötmüşdü...

² Bilqeyis Babayi xatirələrində deyir: Bir dəfə ibtidai, bir dəfə orta məktəb dövründə Yaponiyaya getdik. Atam şərait yaratmışdı ki, anam neçə ildə bir dəfə ailəsinə baş çəksin. Bu səfər arası Bombeydə, Honkonqda dayanmağımız maraqlı olurdu...

deyirdi ki, ərinin ölümü Suikonu sarsıdıb, bizi də görməyə hövsələsi qalmayıb.

Qərara gəldim ki, uşaqlarla birlikdə bacıma baş çəkək. Ümid edirdim ki, bizim ziyarətimiz onun ruhiyyəsini yüksəldəcək. Bacımla görüş üçün İtami şəhərinə getdik. Rəfiqələrindən biri də yanında idi. Mən hicablı olduğumdan Suiko məni öz böyük bacısı kimi təqdim etməyə utandı, dedi ki, rəfiqəmdir. Üzöldüm, xəcalət çəkdim. İnana bilmirdim ki, uzun illər ötsə də mənim müsəlman olmağım onu utandırmaqdadır. Əri vəfat etdiyi üçün ona haqq verirdim ki, Aşiyaya bizim görüşümüze gəlməyib. Amma məni rəfiqəsi kimi təqdim etməsi güzəştə gediləsi deyildi. Həmin gün pərtliklə ötüşdü. Suiko özü də hiss etdi ki, bu bizim son görüşümüz ola bilər. Ayrılanda dedim: “Suiko, istəmirəm ki, övladlarımla zehində bu görüşdən pis xatirə qalsın və susuram. İrana qayıdıandan sonra ürək sözlərimi sənə məktubla çatdıracağam.”

Səfərin son günləri pərişanlıqla ötüşdü, artıq qalmaq istəmirdim. Uşaqlar Yaponiyanın görməli yerlərinə baş çəkmək istəyirdilər. Oxuduğum məktəbə getdik. Sınıf yoldaşlarımdan müəllim işləyənlər vardı. Amma

müdür elə bizim vaxtımızdakı müdir idi. Çox qocalmışdı.¹

Aşiyadan yola düşdük, Osaka yaxınlığındakı Nara şəhərinə getdik. Nara qədim yapon mədəniyyətinin xülasəsi sayılacaq muzey, məbəd, tarixi binalar, ceyranların azad yaşadığı qoruqdan ibarət idi.² Ceyranlar turistlər arasında heç bir təhlükə hiss etmədən gəzişirdi. Salman və Məhəmməd ceyranların yanında şəkil çəkdilər. Ceyranlara toxunur, sıgallayırdılar. Mən ağanın fotoaparatu ilə hər anı lentə köçürürdüm. Artıq şübhəm qalmamışdı ki, bu mənim Yaponiyaya son səfərimdir.

Ceyranların qoruğundan çıxıb Todai-ci və Huriuci məbədlərinə getdik. Gözəl Todai-ci məbədinə bürünc heykəl vardı. Heykəl o qədər böyük idi ki, ziyarətçilər onun burun dəliyindən keçib-gedirdilər. Onlar inanırdılar ki, bu yol onlara sevinc gətirir. Beşmərtəbəli taxta Huriuci məbədi Yaponiyanın ən qədim taxta

---

¹ Salman Babayi xatirələrində deyir: Məktəb ziyarətində maraqlı nöqtə bu idi ki, müəllimlər otağında divarda dörd şəkil vardı. Şəkildəki hər şəxs 30 il məktəbin müdiri olmuşdu.

² Bu şəhər Yaponiyanın qədim paytaxtı Kiotonun yaxınlığındadır. Miladi 710-784-cü illərdə salınıb. Bu şəhərdəki bir çox qədim əsərlər UNESCO-nun dünya mirası siyahısındadır.

tikililərindəndir və uşaqlara çox maraqlı göründü. Uşaqlara danışdım ki, bu məbəd miladi XII əsrdə yaşamış şahzadənin evi olub. Amma digər tarixi abidələr uşaqlar üçün daha maraqlı oldu. Çünki sonrakı gəzintidə İrana aid qədim gil qab eksponatı ilə rastlaşdılar.

Son gün ata-anama dedim: “Mən daha Yaponiyaya gəlməyəcəyəm.” Səbəbini soruşdular, dedim növbə sizindir, siz İrana gəlin. Əsil səbəbini demədim. Ata-anam söz verdilər ki, ilk fürsətdə İrana gələcəklər.

Tehranda 1978-ci ilin əvvəllərindən yeni hadisələr yol üstəydi. İnqilabçılar bir-birlərinin ardınca həbs olunur, zindana salınır, işgəncəyə məruz qalır, edam edilirdi. Ağadan gündə bir mühüm xəbər eşidirdik. Demək olar ki, bizdə Nüdbə duasına gələn bütün ruhanilər ya həbs edilmiş, ya sürgün olunmuşdu. Şahın təhlükəsizlik idarəsi olan Savakla konfliktlər genişlənirdi.

Bizim məntəqə Tehranda hadisələrin mərkəzi sayılırdı. Məhəllədə əksər ailələr inqilabçı, rejimə zidd insanlar idi. Hökumətdən üz çevirən Hava Qüvvələri Qərərgahı da bizim məhəllədə yerləşirdi. Zabitlərin, pilotların hökumətə etirazı digər ordu hissələrinə də sirayət edirdi. Xalq küçələrə axışmaq üçün İmamın əmrini

gözləyirdi. Salmanla Məhəmməd İmamın Parisdən verdiyi bəyanat çap olunmuş vərəqələri evə gətirmişdilər və onların evin damındakı kiçik otaqda gizləmişdik. Hissə-hissə çıxarıb gizli şəkildə paylayırdılar.

Bir gecə sübhə qədər evin damından “şaha ölüm”, “eşq olsun Xomeyniyə” şüarlarını dedik. Sübh qapını döyməyə başladılar. Ağa bizi sakitləşdirib dedi ki, narahat olmayın. Özü düşdü ki, qapını açsın. Pəncərədən baxırdım. Qapı açılan kimi beş hərbcə həyəətə soxuldu. Əlində çubuq qabaqda gedən hərbcə ayaqqabı ilə otağa girdi. Söyə-söyə bütün evi alt-üst etdilər. Növbə kitabxanaya çatdı. Şkaflarda xeyli dini kitab, Quran, Nəhcül-bəlağə, Məfateh vardı. Kitabları bir-bir vərəqləyir, kənara atırdılar. Hiss olunurdu ki, vərəqə axtarırlar. Hətta sobanın tüstü borusunu axtardılar. Ürəyim şiddətlə çırpınırdı. Qorxurdum ki, damda vərəqələri tapalar. Tapsaydılar işimiz bitmişdi!

Ağa onlara dedi ki, yorğunsunuz, əyləşin sizə çay gətirim. Hərbcilərdən biri yerdəki siniyə bir təpik vurdu. Amma ağa yenə bir söz demədi. Sifəti qıpqırmızı qızarmış hərbcə atama müraciətlə soruşdu ki, bu qədər Quran nəyinizə lazımdır? Qeyrətim cuşa gəldi, dedim ki, Quran saxlamaq cinayətdir?! Hərbcə dedi: “Bunlar

hamısı Quran deyil, çoxu Quran təfsiridir. Quran təfsiri saxlamaq cinayətdir." Mən özümdən çıxdım, qəzəblə dedim: "Nə üçün Quran oxuyan, şüar deyənləri öldürürsünüz?" Nisbətən sakit davranan hərbiçi dedi: "Biz küçədə yalnız havaya atəş açırıq."

Ağanın mənim cəsarətimə təəccüb etdiyini görüb bir az da ürəkləndim və dedim : "Necə havaya atmısınız ki, küçə və meydanlardakı insanlar qanına bulaşdıb?!"

Onlar cavab vermək istəyəndə ağa üzünü mənə tutub dedi: "Xanım, havaya atılan güllə adam öldürməz ki!" O bu sözləri ilə işarə verdi ki, yetər, mübahisə etmə.

O gecə salamatlıqla ötüşdü. Sonradan bildim ki, gələnlər sadəcə hərbiçi olub, Savak işçiləri olmayıb. Ağa deyirdi ki, Savak işçiləri olsaydı söhbət uzanacaqdı.

Bir neçə gün sonra qapı döyüldü. Qapını açdıq, həmin beş hərbiçidən biri idi. Amma bu dəfə peşmançılığını bildirməyə gəlmişdi. Deyilən sözlər yatmış vicdanını oyatmışdı, xəcalət çəkirdi. Mən yenə də nəsihət verməyə başladım. O pak fitrətli insan idi, başını aşağı salmışdı. Dedi ki, biz xalqa atəş açmaq istəmirik, havaya atırıq; amma satqın zabitlərin ucbatından öz həyatımız təhlükədədir...

Dedim: “Siz mənim üçün övladlarım kimisiniz. Qayıdın xalqın ağuşuna.” Dedi ki, o günkü səhvimi düzəltmək istəyirm. Həyətdəki neft qablarına baxıb dedi: “Neft şirkəti tətilləndi, neft tapılmır. Yəqin ki, siz də qış üçün neft almağa çətinlik çəkirsiz. İcazə verin, sizə neft gətirim.”

Təşəkkür edib dedim: “Biz də başqaları kimi, hamı ala biləndə biz də alırıq. Allah böyükdür.”

Yayın sonlarında etiraz səsleri evlərin damından küçə və meydanlara keçdi. Yaşlı, cavan, qadın, kişi hamı küçələrə axışmışdı, şüar deyirdilər. Hərbçilər gələndə qaçır, geri çəkildilər.

Mən və qızım Mücahidlər Təşkilatına maraq göstərirdik, aksiyalarda onların bayrağı altında gedirdik. Hələ ki mücahidlərin İslam zahiri marksist təfəkkürü ilə tanış deyildik. Yüksək ruhiyyədə idik, hətta şəhadət arzulayırdıq. Ovcumuza ünvanımızı, adımızı yazırdıq ki, şəhid olsaq ailəmizə xəbər versinlər. Bəzən şəhidlərin kimliyi bilinmirdi, naməlum şəhid kimi dəfn edilirdilər. Cənab Müvəhhidi Kermanini həbs edib, polis məntəqəsinə aparmışdılar. Polis idarəsinin qabağına toplanıb

o qədər şüar dedik ki, məcbur olub azad etdilər...¹

Qoca general Əzharinin iş başına gətirilməsi ilə etirazlar gücləndi. Gecələr evlərin damından etiraz sədaları ucalırdı. Uşaqlarla dama qalxıb, “Allahu əkbər, Xomeyni rəhbər” deyirdik. Əzhari demişdi ki, bu səslər xalqın səsi deyil, damlarda səsgücləndirici qoyub, lent yazısı buraxırlar!!

Həmin günlərdə axşam saat 9-dan sonra səhərdə sakitlik olurdu. Gediş-gəlişin qarşısını almaq üçün komendant saati elan etmişdilər. Qaranlıq düşəndən sonra məscidə də gedə bilmirdik. Daha gündüzlər küçələrdən atışma səsi eşidilirdi. Əhalini dağıtmaq üçün gözyaşardıcı qazdan istifadə edirdilər. Qaz havaya qatışandan sonra külək bu havanı bizim küçəyədək qovurdu. İnsanlar küçələrdə, qapıların ağzında tonqal qalayırdılar. Üzlərini istiyə verirdilər ki, qazın acısı gözlərini az

---

¹ Xalq Mücahidləri Təşkilatını Tehran Universitetinin Məhəmməd Hənifnejad, Əliəsgər Bədizadqan, Səid Möhsin adlı üç tələbəsi 1965-ci ildə yaratmışdılar. Mücahidlər 1971-ci ildə əməliyyatlara start verdilər və 1972-ci ildə 9 mücahid edam edildi. 1973-cü ildən başlayaraq təşkilatda marksizmə meyl gücləndi. Təşkilat dini təşkilatdan kommunist təşkilatına çevrildi və bu barədə bəyanat yaydı.

yandırсын. Salman və Məhəmməd daim aksiyaların mərkəzində olduqlarından qaz acısını da bizdən çox dadırdılar.

Ağa daim siyasi məhbusların ailələrinin maddi vəziyyəti ilə maraqlanırdı. Bir gün dedi ki, Səba xanım, uşaqları hazırla, bir neçə günlük gedək bağa, Tehrandan uzaqlaşaq; şahın hərbi rejimi günahsız xalqı qırmaq istəyir.

Sentyabr ayının 8-də səhər Niruye-həvayi küçəsindən keçib Dəməvənddəki bağa getmək istəyirdik. Gördük ki, xalq küçələrdən axışib Jalə meydanına toplaşır. Ağaya dedim ki, qayıdaq, camaata qoşulaq. Uşaqlar da bunu istəyirdi. Ağa dedi ki, bu meydan evimizə yaxındır, vəziyyət gərgindir; bu gün gedək Dəməvəndə, sabah qayıdarıq...

Görünür həmin gün yerdən-göydən gülləyə tutulub qanına qəltan olacaq, şəhadətə çatacaq yüzlərlə insan arasında olmaq qismətimiz deyilmiş!

Bu qətləmin xəbəri qısa vaxtda hər yərə yayıldı. Dəməvənddə qalmağa səbrimiz çatmadı. Qəlbimiz inqilabçıların yanında idi. Hətta sübhü gözləmədik, maşına minib yola düşdük. Qürub vaxtı evə çıxdıq. Radio açıq idi. Baş nazir xalqın Jalə meydanında qətləminə don geyindirməyə çalışırdı. Həmin gecə Tehranın

şərq hissəsinə çatanda atışma səsi gəlirdi. O gecə sübhə qədər gözümüzə yuxu getmədi. Səhər küçəyə çıxanda gördük ki, hökumət məmurları küçələrdə göllənmiş qanı təmizləyir. Mən Bilqeyslə idim. Küçələrə axışmış xalqa qoşulduq. Ara-sıra atəş səsi eşidilirdi. Amma xalqın səsi güllə səsini batırırdı. Hamımız səs-səsə verib fəryad çəkirdik: “And olsun şəhidlərin qanına, ey şah, səni öldürəcəyik!”

Həmin gündən Jalə meydanına Şəhidlər meydanı dedilər. Şəhidlərin qanı tufan qopardı, artıq şah rejiminin süqutu yaxınlaşmışdı. “17 şəhrivər” şəhidləri arasında Quran dərslərindən tanıdığım bir xanım da vardı. Quran dərsləri davam edirdi. Xanım müəllimə şəhidlərin məqamından danışan ayələri şərh edirdi. Deyirdi ki, şəhidlər sağdır və Rəblərinin yanında ruziyə çatıblar...¹

Qurana iman gətirsəm də, şəhidlərin sağ olub, Allahın yanında ruziyə çatmasından heyrətdəydim.

Bir neçə ay qanlı-qadalı mübarizədən, düyünlənmiş yumruq və alovlu sinə ilə meydana çıxan minlərlə insanın şəhadətindən sonra xoş xəbər yayıldı: İmam Xomeyni deyib ki,

---

¹ Ali-İmran surəsi, ayə 169.

Tehrana qayıdır və təhlükə olsa belə, İranda xalqın yanında olmaq istəyir.

Xəbər vərəqələrlə bütün İrana yayıldı. 1 fevral günü, bahar ətri gələn qış günü İmamın təyyarəsi Mehrabad hava limanında yerə endi. Mən İmamın simasını görmək şövqündəydim. Televiziya onu Mehrabadda təyyarənin pillələrindən enəndə göstərdi. İmamın simasının nuru, vüqarı, sakitliyi adamı sehrləyirdi. Bilqeyslə hazırlaşdıq ki, özümüzü Behişt-Zəhra qəbiristanlığına çatdıraq. İmam hava limanından birbaşa Behişt-Zəhrada Golzare-şohədəya, şəhidlərin ziyarətinə getmişdi. Yolun bir hissəsini maşınla getdik. Amma yolda davamlı tıxac yarandı və maşından düşüb üzü Behişt-Zəhraya qaçmağa başladıq. Arabir nəfəsimizi dərmək üçün dayanırdıq. Yol o qədər uzun oldu ki, ayaqlarım suluqladı, barmağım qaraqançır oldu. İmamın çıxış etdiyi yerə doğru hər tərəfdən insan axışırdı. Artıq nəfəsim daralırdı. Qışın soyuğunda tərdən çim su idim. Bilqeyss də mənim vəziyyətimdə idi, amma danışırdı. Biz Behişt-Zəhraya çatanda maşın, motosikletlə, piyada qayıdanlar vardı. Hündür bir yerə qalxdım. Söhbət başa çatmışdı. İnsanlar əzəmətli dalğa kimi hərəkət edirdi. Gəlməyimiz faydasız oldu, İmamı görə bilmədik. Pərişan halda

qayıtmaq istədik. Amma maşın yox idi. Bir qədər piyada getdik, dayandıq. Birdən qarşımızda bir Peykan¹ dayandı. Maşına mindik. Girdəsifət, dolu bir adam idi. Marksist bıığı vardı. Eynən şah məhkəməsinin mühakimə etdiyi marksist şair Xosrov Qolsorxiyə oxşayırdı.² Bizim çadralı olduğumuzu görüb siyasi söhbətə başladı, sözarası ruhaniləri də yamanladı. Mübahisə etmədim, bir qədər qorxmuşduq ondan. Yarıyolda təşəkkür edib maşından düşdük...

Maşından düşəndən sonra da piyada uzun bir yol getdik. Həmin gün ağadan, oğlanlarımdan xəbərsiz oldum. Onlar Behişt-Zəhrada İmamı görə bilmişdilər.

Səhəri gün eşitdim ki, İmam Xomeyni Ələvi məktəbində yerləşib, xalq İmamı görmək üçün İran prospektinə gedir. Ələvi məktəbi uşaqlarımın təhsil aldığı məktəb idi. Yola düşdük. Dalbadal insanla dolu küçələrdən görünürdü ki, İmamın dayandığı, insanları salamladığı məktəb binasının yuxarı mərtəbəsinin qarşısından keçmək üçün saatlarla

---

¹ İran istehsalı olan sərnixin avtomobili.

² Solçu siyasətçi və şair Qolsorxi 1943-cü ildə Rəştdə doğulub. 1973-cü ildə şah ailəsinə qarşı terror ittihamı ilə edam edilib.

izdiham arasında gözləməlisən. “Bütsındıran Xomeyniyə salam” şüarı və salavat deməklə İmamın qarşısından keçdik.

Səhəri gün İmamla ötən günkü görüşün şirinliyindən məst halda Bilqeyslə birlikdə məktəbə üz tutduq. Məktəbin həyətindəki izdihama yaxınlaşdıq. Xalq Mücahidləri Təşkilatının tərəfdarları da ruhanilərlə birlikdə orada idilər. Onlardan bəzilərini tanıyırdım. Aralarında Bilqeysin tanışları da vardı. Mücahidlər orada olmalarına baxmayaraq ruhaniləri, hətta İmamı mürtəcə qüvvə, inqilaba maneə sayırdılar. Onları yaxşı tanıdığımız üçün uzaqda dayandıq.

Evə qayıdıandan sonra xalqın İmama müşahidə etdiyim eşqindən öz qırıq-qırıq fars dilimdə ağaya danışdım. Biz yaponlar bir hadisə görüb-eşidəndə iranlılar kimi dərhal təsirlənmirik. Amma həmin gün gözlərim yaşla dolu halda ərimə İmamdan danışdım. Deyirdim ki, kaş mən də İmamın ətrafında onu qoruyan, sinəsini Savakın mümkün atəşinə sipər edən inqilab keşikçilərindən olaydım. Ağa dedi ki, İmamı qoruyanların bir neçəsi, o cümlədən Mirzayi Dəməvəndi onun inqilabçı dostlarıdır.

Mən ağa və övladlarım üçün Heroşima və Naqasakinin bombalanmasından sonrakı dövrlə

İrandakı hazırki dövrü müqayisə edirdim. Bu gün şahın ordu komandanlarının başı üzərində dayanıb əmr verən amerikalılar Yaponiyaya atom bombası atandan sonra özlərini bu ölkənin ağası sayırdılar. O zaman məktəbdə oxuyurdum. Universitetlərdə amerikalıların Yaponiyaya gəlişinə etiraz güclü idi. Amerika nümayəndə heyəti Tokioya səfər edəndə Tokio Universitetinin tələbələri etiraz aksiyası keçirmişdilər. Yaponiyaya hətta öz sərhədlərini qorumaq üçün silahlı qüvvə saxlamaq icazəsi verilmirdi. Buna amerikalılar nail olmuşdular. Yaponiya hüquq-mühafizə orqanları, polis də amerikalılara tabe idi. Amerika nümayəndə heyətinin səfərinə etiraz edən tələbələrdən bir neçəsi qətlə yetirildi. Həlak olanlardan biri mənim tanışım idi. Yaponiyanın keçmişini İranın bu günü ilə müqayisə edəndə görürəm ki, İranın Amerika qarşısında iqtidarlı müqaviməti İmam Xomeyninin rəhbərliyi sayəsində mümkün olub... Söhbətin bu yerində ağa sual verdi: "Danışdığın xatirələrlə nə demək istəyirsən, biz amerikalılarla nə etməliyik?" Dedim: "Əl-ələ verək, diktator, təkəbbürlü amerikalıları bu ölkədən qovaq!"

Sözüm ağanın ürəyincə oldu. Bir ah çəkib dedi: "Millətimiz uzun illər bu günü gözləyib.

Amerikalılar və şahı qapıdan qovduqsa, pəncərədən qayıtmağa qoyarıq.”

***

Fevralın 8-dən başlayaraq küçə döyüşləri qızışdı. Pilotlar və hava qüvvələri zabitləri xalqın tərəfinə keçdi. Mən evin damından görürdüm ki, onlar xalqa silah verir, özləri də inqilabçılarla çiyin-çiyinə şaha sadıq son ordu bölmələrinə qarşı vuruşurlar.

Yalnız atəş səsi eşidilirdi. Təcili yardım maşınları, ambulanslar bir saatda neçə dəfə yaralı aparırdılar.

Fevral ayının 8-i günü günortadan sonra evimizin ətrafında döyüş gedirdi. Atəş səmindən evin şüşələri silkələnirdi. Ağa çöldə idi, biz həyətdə sabun ovur, benzin olan şüşə butulkalara töküb ağzına parça taxırdıq. Bu parça fitil rolu oynayırdı. Qumbaraya bənzər bu ixtira “Molotov kokteyli” adı ilə məşhur idi. Gənc inqilabçılar butulkaları küçədə tanklarla döyüşən inqilabçılara çatdırırdılar. Məscidlərdə, məhəllədə hamı bu işlə məşğul idi. Salman və Məhəmməd Molotov kokteyli daşımaq bəhanəsi ilə arabir küçəyə çıxır, döyüş meydanına gedirdilər.

Fevralın 9-10-da döyüşlər daha da şiddətləndi. Tehranın şərq, Şəhidlər meydanı və

bu meydana aparan küçələr döyüş zonası idi. Hadisələrin çoxunu izləyə bilirdik. Hər saatda bir hökumət qurumu, hərbi qərərgahın xalqın əlinə keçməsi barədə xəbər gəlirdi.

Bu iki gündə ağa, Salman və Məhəmməd birlikdə səhər evdən çıxır, axşam mən özümü şəhadət xəbərinə hazırlayanda qayıdirdılar. Sonradan başa düşdüm ki, polis Salmanla Məhəmmədi tutubmuş. Bunu məndən gizləmişdilər.

22 fevralda döyüşlər elə şiddətlənmişdi ki, evin damına rahat çıxma bilmirdik. Bəzən damda partizanlar kimi əyilə-əyilə gəzirdik. Bilqeyis yanımda olurdu. Qız heç nədən qorxmurdu. Güllələr başımızın üstündən vıyılıyla keçəndə yaxasından çəkib deyirdim ki, gedək aşağıya. Aşağıda əlimizdən gələn köməyi edirdik. Ağ parçalar hazırlayırdıq ki, yara sarımaq üçün xəstəxanaya aparsınlar.

Günortadan sonra, saat 16:30-da xəbər verdilər ki, İmam xalqı küçələrə çıxıb hərbi hökuməti devirməyə çağırır. İmamın müraciətindən sonra evdən çıxdıq. Hansı tərəfə getmək mühüm deyildi, güllə səsi daha çox gələn tərəfə qaçırdıq. Hər tərəfdən barıt, yanmış rezin qoxusu gəlirdi. Ambulans səsləri azalmışdı. Dedilər ki, Cəməşdiyyə hərbi hissəsi

ələ keçirilib. İnkilabçı gənclər hərbi mərkəzləri bir-bir nəzarətə götürürdü. Bu xəbərlərdən qürur duyurdum. Bəli, iranlı deyildim. Uzaq Gündoğan ölkədən gəlmişdim. Amma doğma yurtda, Heroşima və Naqasakidə qırılmış qürurumu minlərlə kilometr uzaqda geri alırdım.

***

İnkilabın səhəri günü ağa dedi ki, azadsan, istədiyini fəaliyyətlə məşğul ola bilərsən. Çadralı olsam da çöhrəmdən aydın görünürdü ki, yaponam. Bir cümlə deməyim bəs edirdi ki, qarşı tərəf iranlı olmadığımı anlasın. Bəziləri Çin, Koreya kimi Şərqi Asiya ölkələrindən olduğumu düşünürdü. Rahat danışa bilməsəm də, əl işlərində məharətli idim.

İlk dəfə Rifah məktəbində rəsmlərimi, əl işlərimi bəyəndilər. İmam Rifah məktəbindən çıxıb Quma gedəndən sonra bu məktəbdə əl işləri öyrətməklə məşğul olurdum. Rəfiqələrindən biri Bilqeysi yeni təsis olunmuş Sənət və İslam Düşüncəsi Hövzəsinə təqdim etmişdi. Ağa dedi ki, sən də Bilqeyslə get. Mənim rəsm, Bilqeysin oriqami (kağızdan fiqur

hazırlamaq) işləri müdir və sənətkarların ürəyinə yatmışdı.¹

Bir müddət sonra İrşad Nazirliyindən gələnlər dörd-beş yapon qəzetinin tərcümə olunmasında həmkarlıq təklif etdilər. Rəsm və tərcümə işi həftədə dörd günümü tuturdu.

Harada köməyimə ehtiyac olurdusa əsirgəmirdim. İmam xalqı əkinçilərin yerdə qalmış məhsulunu yığmağa köməyə çağırmışdı. Buğda və noxud biçini fəslə idi. Biz bir qrup xanımla Vərəminə biçinə getdik. Oraqla sarı buğda sünbüllərini biçməkdən ləzzət alır, əlimizi dalayan tikanlara əhəmiyyət vermirdik. Xanımlardan bəziləri buğda biçə bilmirdi. Əkinçilər narazı qalmasın deyə onlara dedim ki, buğda biçmək çətindir, siz noxud biçin...

İnqilabdan qabaq əxlaqsızlıq yuvalarında saxlanılan qadınları Tele-radio şirkəti ilə üz bəüz

---

¹ Bilqeyis Babayi xatırlayır: İnqilabdan sonra da 1979, 1980-cı illərdə təhsil ocaqlarında qızlarla oğlanlar bir yerdə olurdu. Atam buna görə universitetə getməyə icazə vermirdi. Sənət hövzəsinə gedəndə də anamla getdim - bu atamın şərti idi. Əvvəlcə anam mənə yoldaşlıq edirdi. Hövzədə anamın əl işləri tanınandan sonra mən anama yoldaş oldum. Anamın rəsmlərindən posterlər hazırlayırdılar. İmamın fevralın 1-də İrana qayıdışı, 1980-cı ildə Şəhid Mütəhhərinin əzasında ağlaması rəsmləri məşhur posterlər olmuşdu.

bir binada yerləşdirmişdilər. Onlara əxlaq, Quran dərsi keçir, əl işləri öyrədirdilər. Orada da rəsm, peşə müəllimi kimi çalışırdım. İnsan alveri ilə məşğul olan cinayətkar qrupların tələsinə düşüb əxlaqsızlıq yuvalarına cəlb edilmiş qadınlara, qızlara ürəyim yanırdı. Aralarında inqilaba düşmənin gözüylə baxanlar olsa da, xəcalət çəkənlər, doğru yola qayıtmaq istəyənlər də vardı. Biri hətta Quranı cırmışdı. Biləndə mən Yaponiyadanam, dedi çox bədbəxt adamsan ki, İrana gəlmisən, qara çadra örtməyə məcbursan. Belələri əvvəllər bizi məsxərəyə qoysalar da, müəllimlərin gözəl rəftarı sayəsində tədrisən dəyişir, öz keçmişinə görə peşman olurdu.

1980-cı il çox böhranlı il idi. Qəzetləri ardıcıl oxuyurdum. Əksər qəzetlər solçu silahlı qrupların təhriki ilə Kürdüstanda müharibədən, muxtariyyət bayrağı qaldıran separatçıların Pavə və Sənəndəci mühasirəyə almasından yazırdı. Bu dəstələr sonradan şimal meşələrindən Amola hücum etdilər. Bu proses Türkmənsəhrada davam etdirildi. İslam inqilabının qələbəsi ilə mənafeləri əldən çıxan amerikalıların Təbəssəhrası yolu ilə hərbi təcavüz planı da puça çıxdı. Bir müddət sonra Pəhləvi rejiminə sadıq təyyarəçilər Həmədanın Şəhid Noje bazasında qiyam qaldırdılar. Sadaladığım hadisələrdən biri

uğurla nəticələnsə idi, yeni yaranmış respublika devrilə bilərdi.

Xalq belə təxribatçı, separatçı hadisələr qarşısında özünü məsul görürdü. İmam Xomeyni xalqa, xüsusilə gənclərə müraciət etmişdi ki, səfərbər olsunlar. Belə könüllü dəstələr “bəsic” adlanırdı. Bəsicə üzv olmaq üçün hərbi təlim almaq zəruri idi. 1980-cı il aprel ayının 23-də mən də bir qrup xanımla düşərgəyə təlimə getdik. Nizamla addımlayır, sinə üstə sürünür, yarım metr arası olan tikanlı məftillərin altından keçirdik. Çətinlik çadra ya manto ilə bu hərəkətləri icra etməklə başa çatmırdı. Təlim keçən müəllimlər başımız üzərindən təlim güllələri atırdı. Boş güllələrin səsi vahiməli idi. Çalışırdım ki, iradəli olum. Müəllimlər tikanlı tellərə ilişər deyər çadranı kənara qoymağı məsləhət görsələr də, əhəmiyyət vermirdim. Bütün çətinliklərə baxmayaraq çadra mənə dinclik verirdi.

Çadranı dərin imanla sevirdim. Bir dəfə sərt enişdə “üçsaniyə sürünmə” deyilən yerlə sürünmə zamanı müvazinətimi itirib yumbalandım, əl-ayağım əzildi. Özümü soyuqqanlı göstərdim, yoldaşlarım da yaralarını görmədilər.

Təlimlərdən biri də əleyhqazı sürətlə taxmaq idi. Müəllimlər özləri əleyhqaz taxır, ona qədər sayıb gözyaşardıcı qaz buraxırdılar. Kim əleyhqaz taxmağa yubanırdısa qaz gözlərini, boğazını alırdı. Belə adamın gözlərindən o qədər yaş gəlirdi ki, az qalırdı gözləri hədəqəsindən çıxsın. Gözyaşardıcı qazın acısını küçə aksiyalarında çox dadmışdım. O zaman imkan verməmişdim ki, gözümdən bir damcı yaş gəlsin.

Ağır hərbi təlimlərdən, müxtəlif silahları söküb-yığıdıqdan sonra növbə atəş açmağa çatdı. Hər dəfə G3 avtomatının tətियini çəkəndə adama möhkəm bir təkən vururdu. Bununla belə mən yaxşı atəş açırdım. Mən atəş açandan sonra təlimçilər xanımlara salavat çəkirdi.

Hərbi təlimlər başa çatandan sonra bizə vəsiqə verdilər. Vəsiqəmdə yazılmışdı: “Kuniko Yamamura, Yaponiyada doğulub, Milli Bəsic Təşkilatının üzvü, üzvlük tarixi: 29-04-1980”

Sonra Tehranın cənubunda bir xəstəxanada təcili tibbi yardım təlimləri başladı. Doktor Fəyyazbəxş tibb məntəqəsi dərsləri keçirdi. Onu əvvəllər Ələvi məktəbində görmüşdüm.¹ Mömin

---

¹ Doktor Məhəmmədriza Fəyyazbəxş Doktor Rəcəi hökuməti dövründə İctimai Təminat Təşkilatının ilk rəisi

və inqilabçı olan bu şəxs bizim ağa kimi xeyir işlərdə fəal idi. Xəstəxanada müəllim kimi çalışırdı. Sarğı, iynə vurmaq (ineksiya) dərslərindən sonra iki G3 avtomat, bir odeyal gətizdirib dedi: “Kim bu üç şeydən yaralı aparmaq üçün xərək düzəldə bilər?” Əlimi qaldırıb, hazırlığımı bildirdim. Avtomatları dəstək əvəzi odeyalın iki tərəfinə bağladım, oldu xərək! Təlimlər zamanı belə ixtiralarımız çox olurdu. Hərbi təlim və tibbi xidmət hazırlığından sonra özümü partizan kimi hiss edirdim – 40 yaşlı bir partizan!

Başa vurduğum təlimlərdən məmnun və başıucalıqla, keçmişim və bu günüm barədə düşünəndə ata-anamın nigaran çöhrələri gözlərim önünə gəldi. Maraqlı idi ki, onlar mənim keçdiyim təlimlərin videosunu görsəydilər nə deyərdilər?

Yay idi, 1980-cı ilin qaynar yayı! İnqilabın qələbəsindən iki ildən az bir müddət keçmişdi. Ata-anam söz vermişdilər ki, İrana gələcəklər. Məktub yazmışdılar. Yollarını gözləyirdim. Təəssüf, gəlmədilər! Ağa Qurandan ayə oxuyub dedi: “Səbacan, ata-anana mehriban olmaq sənin vəzifəndir. Bacardığın qədər əlaqəni kəsmə.

---

olub. 1981-ci ildə İslam Cümhuriyyəti Partiyasının ofisi xalq mücahidləri tərəfindən partladılarda şəhadətə çatıb.

Əgər onlar gələ bilmirlərsə, biz gedərik.”¹ Dedim ki, Suikoya məktubumdan və onun sərt cavabından sonra Yaponiyaya gedə bilmərəm. Ağa məni razı salmağa çalışırdı: “Mən işimlə əlaqədar Yaponiyaya getməliyəm. Uşaqlarsız, ikimiz gedək.”

Salman 1978-ci ildən Şərif Universitetində oxuyurdu.² Məhəmməd məktəbdə oxuyurdu, yay təttilində idi. Yaponiya səfərindən imtina etmək üçün səbəb yox idi. Qərara gəldik ki, əvvəlcə Bombeyə uçaq. 1980-cı il sentyabrın 22-də Bombeyə çatdıq. Yenə də ağanın qardaşının qonağı olduq. Gecə televiziya xəbər verildi ki, İraq havadan, qurudan, dənizdən İranın cənub və qərb sərhədlərinə hücum edib. Hərbi təcavüz beş hava limanı, o cümlədən Mehrabad hava limanının bombardmanı ilə başlayıb.

---

¹ Olsun ki, ağa İsrə surəsindən bu ayəni oxumuşdu: Atananı sevgi və mərhəmət qanadlarının altına salıb de: “Ey Rəbbim! Onlar məni körpəliyimdən nəvazişlə tərbiyə edib bəslədikləri kimi Sən də onlara rəhm et!”

² Salman Babayi xatırlayır: Mən 1978-ci ildə Şərif adına Texnologiya Universitetinin mexanika fakültəsinə qəbul oldum. Həmin il tələbələri İsfahan Texnologiya Universitetinə göndərdilər. 1979-cu ildə Şərif Universiteti açıldı, 1980-cı ildə Mədəniyyət İnqilabına qədər oxuduq. Daha sonra müharibə başladı və universitet bağlandı...

Heç kimin gözləmədiyi müharibədən heyrətdə idik. Həm də Tehrana necə qayıdacağımıza, uşaqlara görə narahat idik. Artıq ata-anam yolumuzu gözləyirdi. Qayıtmaq istəsəydik də, Mehrabad hava limanının uçuş zolaqları dağıdılmışdı. Yaponiyaya səfərimizdə də problemlər yarandı. Moskvaya getdik ki, oradan Yaponiyaya uçaq. Səfər baş tutmadı, geri qayıtmaq istədik. Tehrana uçuş yox idi. İrana qayıtmaqla bağlı nigarançılığımız artdı.

Bir neçə saat Moskvada hava limanında qaldıq. Fransaya uçuş vardı. Ağa dedi ki, Fransadan İrana qayıtmaq asan olar. Bu ümidlə Parisə getdik. Amma Parisdəki vəziyyət Moskvadakından yaxşı deyildi. Müharibə xəbəri yayılan kimi İrana bütün uçuşlar ləğv edilmişdi. Parisdən Türkiyəyə uçduq. Demişdilər ki, İstanbuldan gündə bir İran şəhərinə uçuş olur. Üç gün İstanbulda gözlədik. Uçuş yox idi. Televiziya müharibənin şiddətləndiyini xəbər verirdi. Nigarançılığımız hər an artırdı. Ağa dedi ki, hava yolu bağlısa, yerlə gedək. Səhəri gün bizim kimi İrana qayıtmaq üçün çarpışan iranlıları aparən avtobusa mindik, Bazərgan sərhəd-keçid məntəqəsindən İrana daxil olduq.

Təcavüzkar müharibədən iki ay ötmüşdü. Tehrandə müharibə vəziyyəti idi. Salman

Tehranda deyildi. İsfahanda universitet bağlansa da demişdi orada qalırım. Amma cəbhəyə getmişdi. Salman bizimlə məsləhətləşməzdi. Özünə vəzifə saydığı işi görərdi. Amma mənimlə məsləhətləşsəydi, mane olmazdım ki, vətəni təcavüzkarlardan qorumaq üçün cəbhəyə getsin.¹

---

¹ Salman Babayi xatırlayır: “Əhməd Zərgər və Müctəba Təbatəbai adlı tələbə dostlarla Əhvaz İnkılab Keşikçiləri Korpusuna müraciət etdik. Bizi dərşini yarımçıq qoyub cəbhəyə gəlmiş bəsicilərə dərş keçmək üçün göndərdilər. Yanvar fevral ayları olardı. Bayramın ilk günlərində Fəthül-mübin əməliyyatı başladı. Bizi Əhvaz bəsicindən Dokuhe qərərgahına göndərdilər. Əməliyyatın sonuna qədər şimal cəbhəsində olduq. Geri qayıtdıq, bir ay sonra Beytül-müqəddəs əməliyyatında iştirak etmək üçün Əhvaza getdik. Könüllülər ehtiyacdən çox olduğu üçün məcbur qalıb geri qayıtdıq. Universitet cihadı, Quruculuq cihadı təşkilatlarında cəbhəyə aid layihələrim vardı. Qardaşım təkid etdi ki, o cəbhəyə getsin, mən layihələrlə məşğul olum.”

8

Cəbhədən həyəcanlı xəbərlər gəlirdi. Sərhəd şəhərləri bir-birinin ardınca işğal olunurdu. Tehran kimi cəbhədən uzaq şəhərlərdə əhali cəbhəyə bacardığı köməyi edirdi. Gənclərin çoxu könüllü olaraq cəbhəyə gedirdi. Məhəmməd adətən məcsid və məktəbin bəsic təşkilatında olurdu. Bilqeys həmişəki kimi mənim tənhalıqda munisim idi. Münasibətlərimiz ana-qız münasibətindən daha çox iki rəfiqə münasibəti idi. Onun əxlaq və rəftarlarından təsirlənirdim. Mən Bilqeys yaşda olanda atası ilə tanış olmuşdum. Tale məni Asiyanın ucqar nöqtəsindən İrana gətirdi. Bilqeysin də elçisi vardı. Ağanın böyük qardaşı Bilqeysi oğlu üçün

istəyirdi. Oğlan hərbi xidmət üçün Hindistandan İrana qayıtmışdı. Ezamiyyətə buraxılanda bizə gələrdi. Bizimlə bir süfrədə oturur, gecələr Salmanın damdakı laboratoriyasında yatardı. Bütün ailə üzvləri oğlanı yaxşı tanıyırdı və hamımız bu izdivaca razı idik. Yaponiyada əmioğlu ilə əmiqızının izdivacı ənənəsi yoxdur. Amma ağa və Bilqeyş qəbul edəndən sonra mən də razılaşdım. Oğlan sədaqətli, əxlaqlı idi. Eynən Kubedə öz əqd mərasimim kimi sadə bir mərasim keçirdik. Fərq bu idi ki, bu mərasimdə oğlanın bütün qohum-əqrəbası iştirak edirdi. Oğlanın anası bacardığını etmişdi, Hindistandan Bilqeyş üçün qızıl dəsti almışdı. İranlıların əqd mərasimində mehriyyə olaraq bir cild Quran verilməsi məni məmnun edirdi. Ağa deyirdi ki, Quran həyat yolu, səadətə çatmaq xəritəsidir, onun ayələrinə əməl edilməlidir. Ağa Quran ayələrinin mənası ilə tanış idi. Uşaqları başına toplayıb, bir neçə ayə oxuyur, mənalarını deyirdi. Bir gün cihad ayəsini oxudu və dedi: "Allah yolunda həm canla, həm də malla cihad etmək olar." Bu ayə mənə çox təsir etdi. Dərhal ağanın mənə mehriyyə verdiyi beş qızıl sikkəni ona qaytardım, dedim ki, cəbhəyə, Allah yolunda başqa işə, istədiyin yerə xərclə. Bilqeyş də boyunbağı, sırğa, bilərzik, üzükdən ibarət

qızıl dəstini cəbhəyə hədiyyə etdi. Ağa dedi ki, bu yardımlar, ixlasla, səmimi qəlbdən olsa çox dəyərlidir.¹ Mən də, Bilqeyis də çalışdıq ki, bu yardımlar gizli qalsın. Oğlum Məhəmməd isə zarafatla deyirdi: “Allah yolunda maldan vermək çox yaxşıdır, amma can vermək kimi ləzzətli olmaz.” Soruşdum ki, nə demək istəyirsən? Dedi ki, mən cəbhəyə şaquli gedib, üfiqi qayıdacağam!

Məhəmməd zarafatla danışırdı ki, mənim ürəyimi əsdirməsin. O, yaşı az olsa da, imanlı idi. Məşhur qarilər Əbdülbəsit, Mişavi səpkisində Quran oxuyanda heyran olurdum, ruhum dincəlirdi. Bəzən şəhadət ayələrindən oxuyar, mənə işarə vurardı ki, özümü onun şəhadətinə hazırlayım.

Məhəmmədə deyirdim ki, yaşın azdır, cəbhəyə getmək vaxtın deyil. Deyirdi ki, yaşda məndən kiçiklər cəbhəyə gedib. Mən deyəndə ki, məktəbi qurtar sonra get, cavabı bu olurdu ki, məktəb, universitet cəbhədədir, cəbhə ilahi

---

¹ Məscid əhli Mehdi Huşmənd xatırlayır: Şəhid atası Hacı Hüseyin Tahiri deyirdi ki, şəhid atası cənab Kaşifi və Babayi ilə birlikdə parlamentə, Rəfəscəni ilə görüşə getdik. Cənab Babayi 20 milyon tümən cəbhəyə yardım etdi. O zaman bu pula Niruye-həvayi prospektində hər biri 300 kv metrlik 5 ev almaq olardı.

universitetdir. Hər sözə cavabı vardı. Deyirdim ki, heç olmasa Salman cəbhədən gəlsin, sonra sən get. Deyirdi cəbhədə nə qədər desən iki, üç, dörd qardaş, ata-oğul var. Axırda deyirdim ki, bəs cəbhəyə getmək üçün ata-ananın razılığı lazım deyil? Deyirdi ki, imam-cümə, şəhid atası Hacı Ağa Həmididən bu barədə soruşdum, dedi ki, ata-ananın razılığı şərt deyil, amma çalış razılıq al. Susurdum. Əlimi öpüb deyirdi: “Əzab-əziyyət çəkmiş anama qurban olum!” Gedib qanuni-qanunsuz ticarət mərkəzi olan Nasir Xosrov küçəsindən kimyəvi maddələr alır, Salmanın laboratoriyasında partlayıcı qurğular düzəldirdi. Çalışdı ki, bu işi göz qabağında görməsin. Cəmi bir dəfə gördüm ki, barmağının ucu yanıb, amma özümü bilməməzliyə vurdum.¹

Arabir Quran dərindəki xanımlarla şəhid ailələrinə baş çəkirdik. Məhəmmədin mənim üçün oxuduğu ayələri oxuyur, şəhidin Allah yanındakı məqamından söhbət edirdim. Bəzən

---

¹ Salman Babayi xatırlayır: Məhəmməd dəliqanlı idi. Mənim otağında əl qumbarası kimi partlayıcı qurğular düzəldir, Dovşantəpə aeroportunun arxa hissəsində partladır. Məktəbdən atama xəbərdarlıq etmişdilər ki, oğlunuz məktəbə partlayıcı gətirməsin. Bir gün cibindəki qurğu partlamışdı, şalvarı yanmışdı.

də Ənsarul-Hüseyn məscidinə gedir, maddi yardımların qablaşdırılmasına kömək edirdik. Məscid təşkilatlanma, təlim, hətta cəbhəyə ezam kimi fəaliyyətlərin mərkəzi idi. Bir gün Məhəmməd məsciddən gəldi, dedi ki, məscidə hərbi komandanlardan kimsə gəlibmiş, cəbhədə diversiya işinin əhəmiyyətindən danışib. Məhəmməd deyirdi ki, cəbhəyə gedəndə diversiya-kəşfiyyat dəstəsinə yazılacam.¹

Mən diversiya işinin nə olduğunu bilmirdim. Müharibə deyəndə gözlərimin önünə viranəlik, günahsız insanların ölümü gəlirdi. Mən uşaqlıq dövründə Hiroşimanın bombalanması kimi faciənin yaxınlığında olmaq acısı yaşamışdım. Amma İranda qərb qonşusu İraq tərəfindən hərbi təcavüz zamanı cəmiyyətin hər zümrəsindən hər yaşda olanlar müdafiə yolunun haqq olmasına inamla cəbhəyə gedir, ya da maddi yardım edirdi. Ağa Allahın bəyəndiyi bu işi “cihad fi səbilillah” adlandırırdı. Özü də səs-

---

¹ General Cəfər Cəhruti xatırlayır: Üç diversiya qrupu təşkil etməli idim. Dəyərli gənclər toplamaq üçün məscidlərə baş çəkirdim. Ənsarul-Hüseyn məscidinə də getmişdim. Diversiya işinin əhəmiyyətindən danışdım, bir qrup bəsic öz hazırlığını bildirdi...

küysüz, kimsəyə nümayiş etdirmədən cəbhəyə yardım edirdi.¹

1981-ci ildə Bilqeysin ilk övladı dünyaya gəldi. Adını Zeynəb qoyduq. Zeynəbin gəlişi şirin bir hadisə oldu. Ata-anama məktub yazıb Zeynəbin dünyaya gəlişini xəbər verdim. Olsun ki, müharibəyə görə narahat olan ata-anama bu xəbər bir qədər təsəlli olaydı. İnanı bilmirdim ki, nənə olmuşam. Bütün əməl və rəftarlarımda bir sevinc vardı. Bu arada yenə Məhəmməd qarşımda dayanıb dedi: “Anacan, deyirdin məktəbi qurtar, qurtardım. Üstəlik dayı da oldum. İndi nənə olmağına şükür əvəzi mənə gülər üzlə cəbhəyə yola sal.” Bu sözləri o qədər zövqlə dedi ki, özümdən asılı olmayaraq üzümdə təbəssüm dedim: “Allahın icazə verdiyi yola mən necə mane ola bilərəm!” Yubanmadan məscidə baş çəkdi, çantasını yığıb yola düşdü. Yola düşməzdən qabaq Bilqeyse nəse dedi.²

---

¹ Salman Babayi xatırlayır: Cəbhədə motorlu qayığa ehtiyac vardı və sanksiyalar ucbatından heç kim İrana qayıq satmırdı. Atam Yaponiyadakı dostu Nakata ilə danışdı, birlikdə Yamaha şirkətinə gedib 165 qayıq və üzgüçülük paltarı aldılar. Mühəndis korpusunun qazıcı-yükləyici traktora ehtiyacı olanda yenə Yaponiyadan Komatsu markalı loderlər aldı...

² Bilqeyse Babayi xatırlayır: Böyük qardaşım Salman və həyat yoldaşım müharibə başlayan kimi cəbhəyə

Məhəmməd Tehranın Məhəmməd Rəsulullah korpusunun tərkibində qərb cəbhəsinə getdi. Radio bir neçə gün idi ki, ardıcıl hücum marşı yayımlayırdı. Xəbər verilirdi ki, İran qüvvələri Sumar cəbhəsindən İraq torpaqlarına daxil olub. Sakit idim, amma Məhəmməd bir an yadımdan çıxmırdı. Salman gəldi, düşündüm ki, mənə təsəlli verəcək. Dedi ki, mən də cəbhəyə gedirəm. Söz deməyə imkan vermədi, əlavə etdi: “Cəbhəyə gedirəm, tez də qayıdacam. Cəbhədəki dostlardan birinin anası yuxu görüb, narahatdır...”

Salman narahatçılığımı hiss edib sözünü yarıda saxladı. Amma mən ana idim, ehtimal edirdim ki, o ana yuxuda nə görüb. Dedim ki, get, Allah yardımçın olsun...¹

---

getmişdilər. İlk dəfə idi ki, Məhəmmədi yola salırdıq. Gedəndə mənə kənara çəkib pıçıltı ilə tapşırırdı ki, Zeynəbi Həzrət Zeynəb kimi tərbiyə et. Ürəyimə damdı ki, Məhəmməd daha qayıtmayacaq.

¹ Salman Babayi xatırlayır: Dostumun anası yuxuda görmüşdü ki, o biri oğlu şəhid olub. Məndən xahiş etdilər ki, onlarla birlikdə cəbhəyə gedim. Növbə ilə maşın sürdük, nəhayət, Allahu Əkbər qarnizonuna çatdıq. Ehtimal verirdim ki, mən də qardaşımı görəcəyəm. Soruşduq, dedilər ki, bir saat qabağa qədər burada idilər, Sumar istiqamətində gediblər. Dostumun anası dedi ki, bir də soruşun. Aydın oldu ki, dostumun qardaşı təsadüfən

Hər gün küçənin başına əzadarlıq taxtı qoyulardı. Məhəmmədin məhəllə dostlarının bir qrupu cəbhədə yaralanıb qayıtmışdılar. Məhəmməddən hələ ki xəbər yox idi. Ürəyim sıxılanda rövzə məclisinə gedir, sakitləşirdim. Rövzə mənim üçün yeni dünya açırdı. Nəhayət, bir aydan sonra Məhəmməd qayıtdı. Şəhid dostlarına görə əzadar idi. Çox könülsüz halda 1982-ci il konkursunda iştirak etdi. Məhəmməd yer aləmində deyildi, imtahana da mənə görə getdi. Adətən susurdu. Düşünürdüm ki, cəbhə bir o qədər partlayış, tank-top səsi içində mənim bu on doqquz yaşlı uşağımı necə aramlaşdırıb?! Məhəmmədin qaynarlığından əsər-əlamət qalmamışdı.

1983-cü ilin baharı idi. Bütün ailə üzvləri bayram, Həftsin süfrəsi ətrafına toplanmışdılar. Birlikdə yeni ilin gəlişi duasını oxuduq. İmam Xomeyninin Novruz müraciətini dinlədik. Ağa həmişəki kimi əvvəl Quran oxudu, sonra uşaqlara bayrampayı verdi. Hamının gözü cəbhəyə qayıtmaq istəyən Məhəmməddə idi. Məhəmməd dedi ki, ana, yadıncadır məktəbə gedəndə başımı qırıxdın? Təbəssüm və həyəcanla

---

dəstədən geri qalıb. Axtarıb tapdıq, bir saat bizimlə oldu. Anası doyunca baxandan sonra dedi ki, ürəyim sakitləşdi. Öz anama ürəyim yandı...

dedim: “Yaxşı yadımdadır. O da yadımdadır ki, güzgüdə qısalmış saçlarına baxdın, dedin çox pis olub...” Məhəmməd gülümsünüb dedi: “O qədər pis olmuşdu ki, məktəbdə irad bildirdilər. Məcbur oldum yenidən dəlləyə gedim. Dəllək o qədər deyindi ki, nə üçün əvvəlcədən buraya gəlməmişən!”

Sual verdim ki, xeyir ola, dəllək yadına düşüb? Dedi ki, istəyirəm yenə başımı qırxasan. Ana mehribanlığı ilə gülüb dedim ki, yenə də xarab olar a!

Dərhal qalxıb daraq və qayçı gətirdi. Boğazımı qəhər tutmuşdu. Saçını tumarlaya-tumarlaya qısaltmağa başladım. İş başa çatanda ucadan dedi: “Yeganə yaponiyalı şəhid anasının salamatlığı üçün salavat!” Özü də ucadan salavat çəkdi. Stuldan qalxıb mənimlə üzbəüz dayandı. Mənə elə gəldi ki, boyu əvvəlkindən ucadır, görünüşcə də gözəlləşib. Ürəyimdə bir səs deyirdi ki, daha onu görməyəcəksən, bu son görüşdür. Səhəri gün sübh çantasını yığışdırdı, ailə üzvləri ilə vidalaşib yola düşdü.

Bir həftə keçmədi ki, bəsidən məktub gətirdilər. Məhəmmədin xəttini görüb rahatlaşdım. Yazırdı: “Əvvəllər dağlıq ərazidə, qərb cəbhəsində idim. İndi cənuba gəlmişəm. Buralar şəhidlərin ziyarətگاهıdır, hər yerdə

şəhid qanı görərsən. Təki ölkə təcavüzkarların əlinə düşməsin. And olsun Allaha ki, bu müqəddəs torpaqlardan ayrılmaq çətindir.”

Məktubu bir neçə dəfə oxudum, ağladım. Qürur hissi yaşadım. Ağa məktubu oxudu, dedi: “Məhəmməd düz yol seçib, biz Allahın əmrinə təslimik.” Ağanın sözlərindən hiss olunurdu ki, o özünü iman və yəqinliklə hər hadisəyə hazırlayıb. Mən də çalışırdım ki, Quran oxumaqla yəqinliyə, qəlb aramığına çatım.

Bir neçə gün sonra bütün ölkə cənubda Vəlfəcr 1 böyük hücum əməliyyatından danışırdı.¹

13 aprel günü Rifah mədrəsəsində qızlara rəsm dərsi keçirdim. Birdən halım pisləşdi. İçimdən bir ağrı qalxdı, qəhərləndim, şiddətlə ağlamağa başladım. Qızlar təəccüblə baxırdılar. Özüm də baş açmırdım ki, nə oldu halım birdən-birə dəyişdi. Uşaqların çoxu dövlət məsullarının uşaqları idi. Qızlardan biri yaxınlaşıb dedi ki, xanım Babayi, Allah eləməmiş, cəbhədəki oğlunuza nəsə olub? Dedim bilmirəm. Sanki vücudumdan bir parçası ayrılmışdı.

---

¹ General Cəfər Cəhruti xatırlayır: “Müqəddimə Vəlfəcr əməliyyatı məğlubiyyətlə başa çatandan sonra 1983-cü il aprel ayının 9-da Vəlfəcr 1 əməliyyatı başladı. 150 kv km məsafə azad edildi...”

Müəllimlərlə sađollaşmadan məktəbdən çıxdım, evə gəldim. Evdə sakitlik idi. Salman öz laboratoriyasında məşğul idi. Bilqeyş də Zeynəblə oynayırdı. Günortadan sonra ađa evə gəldi. Rəngimin qaçdığını görüb dedi ki, deyəsən halın yaxşı deyil? Dedim ki, məktəbdə halım pisləşmişdi, indi yaxşıyam. Soruşdum ki, Məhəmməddən nəşə xəbər var? Dedi ki, yox.

Ađa söz gizləyən deyildi. Bir xəbər olsaydı, hökmən mənə deyərdi. Gecə Salmanla birlikdə Ənsarul-Huseyn məscidinə getmişdilər. Ađa həmin gecə həmişəkindən tez qayıtdı. Üzü kağız kimi ağarmışdı. Danışmađa çətinlik çəkirdi. Soruşdum ki, Məhəmməd şəhid olub? Gözlərini yumub başını aşağı saldı. Mən uçuldum, hönkürtü ilə ağlamađa başladım. Mənim ağlamađım Bilqeyşə bir işarə oldu. O da ağlamađa başladı. Amma ađa gözlərini bir nöqtəyə zilləyib susurdu. Gördü çox üzülürəm, dedi ki, Məhəmməd Allahın əmanəti idi, əmanəti aldı apardı; Allahın razı olduđuna razı olmalıyıq.

Qalxıb dəstəmaz aldım. Göz yaşlarım ara vermirdi. Bir az sonra Salman gəldi. Sükutu və baxışlarından hiss olunurdu ki, o da bilir. Mən

bilmirdim ki, Məhəmmədin şəhadət xəbərini ağaya elə o çatdırıb.¹

O gecə məscid və məhəllənin bir çox adamları, o cümlədən imam-camaat evimizə baş çəkdiilər. Onların çoxu şəhid valideyni idi.²

Ürəyim dağ qədər ağırlaşmışdı, amma şəhid analarının yanında ağlamırdım. Camaat neçə gün başsağlığına gəlmişdi. Küçənin başında Məhəmmədin şəkli olan əzadarlıq taxtı

---

¹ Salman Babayi xatırlayır: “Namazdan sonra məscidin qabağında dayanmışdıq, motosikletlə bir pasdar (sepah üzvü) gəlmişdi. Əlindəki kağızı göstərərək soruşdu ki, bu ünvanı tanıyırsınız? Kağızı alıb baxdım: Beşinci Niruyehəvayi küçəsi... Şəhid Məhəmməd Babayi... Bir an fikrə getdim. Pasdar sualını bir də təkrarladı. Dedim ki, bəli, bizim ünvandır, şəhid də qardaşımdır. Pasdar qəfil xəbərə görə üzr istədi. Dedim ki, biz onun şəhadət xəbərinə hazır idik, sən get, mən ata-anama xəbər verərəm...”

² Ənsarul-Hüseyn məscidinin imam-camaatı Ayətullah Həmidini xatırlayır: “Dedilər ki, Babaiyə oğlunun şəhadət xəbərini çatdırıram. Dəvət etdim, söhbətə müqəddimə ilə başladım. Dedim ki, hamımız öləcəyik, heç kim dünyanı tutub qalmayacaq... Sözümlü kəsdi. Dedi ki, demək istəyirsən Məhəmməd şəhid olub? Xoş halına – deyib, ayağa qalxdı. Məhəllədə adət idi ki, şəhidin evinə baş çəkərdik. Cənab Babaiyə dedim ki, evinizə gəlmək istəyirik. Çox nizamlı, dəqiq adam idi. Dedi gəlin, amma bir saatdan çox oturmayın və mənə təbrik deyirin, başsağlığı qəbul edilmir...”

qoyulmuşdu. Vidalaşma səhnəsi gözlərimin qabağından getmirdi, ciyərim alovlanırdı.

Bir neçə gün sonra evdə tək idim, qapı döyüldü. İki pasdar idi. Məhəmmədin çantasını, əşyalarını gətirmişdilər. Qapını bağlayıb, çantanı sinəmə sıxdım. Çantanı açdım, Məhəmmədin ətri gəlirdi. Çantada bir kiçik Quran, bir dua kitabı vardı. Dərdim təzələndi, iranlı analar kimi sinə vurmağa başladım. Özümü heç vaxt Həzrət Zeynəbin müsibətinə bu qədər yaxın hiss etməmişdim. Ağa rövzə və sinə vurmağın fəlsəfəsindən çox danışardı, rövzədən sonra yaranan aramlığı yada salardı. Doğrudan da, bir neçə gün sonra bir qədər sakitləşdim. Amma ürəyim ağırlaşmışdı. Bir həftə sonra Məhəmmədin cənazəsini başqa şəhid cənazələri ilə birlikdə gətirdilər. Dəfn mərasimi Ənsarul-Hüseyn məscidindən, beşinci Niruye-həvayi küçəsindən başladı, Piruzi prospektinə qədər davam etdi. Məhəllə camaatı Behişt-Zəhraya qədər gəldilər. Məhəmmədi qəbrə qoymaq istəyəndə üzünə baxdım. Uşaqlıqdakı kimi sakit uyumuşdu. Ağa əlimdən tutub cənazədən kənarlaşdırdı. Qəbir daşı üzərinə yazdırdı ki, "anası Kuniko Yamamura..."

Ağa o vaxta qədər məni yapon adıyla çağırmamışdı. Əmin idim ki, qəbir daşını belə

yazdırmaqda məqsədi var. Demək istəyir ki, sən İranda şəhid anası olmuş yeganə yapon qadınsan – Məhəmmədin son görüşdə dediyi sözlər!

Hara baxırdımsa, Məhəmməddən xatirələr görürdüm. Cəbhə yoldaşlarını görmək istəyirdim. Çox çəkmədi ki, əməliyyatı başa vurmuş dostları evimizə gəldi. Salman demişdi ki, Əhməd Nəsrullahi adlı gənc Məhəmmədin ən yaxın dostu olub. Pərişan görkəmindən hiss olunurdu ki, Məhəmmədin şəhadəti barədə danışmaq istəmir. Dostları dedilər ki, Məhəmmədin cəsədini ön cəbhədən o gətirib. Ağa bunu biləndə israr göstərdi ki, Əhməd həmin gecə baş verən hadisələrdən danışsın. Əhməd başını aşağı salıb danışmağa başladı: “Şərhani məntəqəsində idik. Diversiya qrupu kimi piyadalarından qabaq yola düşdük. Minaları zərərsizləşdirib, yol açmalı idik. Düşmən bizi gözləyirmiş. Bir neçə mina zərərsizləşdirmişdik ki, bizi atəşə tutdular. Atəş o qədər şiddətli idi ki, başımızı qaldıra bilmirdik. Məhəmməd mənimlə yanaşı yerə uzanmışdı. Dəmir papağımızla yeri qazıb, səngər düzəltmək istədik. Amma yer çox bərk idi. Güllə, 60 mm-lik qumbaralar ara vermirdi. Arxadan radiostansiya ilə bildirdilər ki, piyadaların irəliləmək imkanı

yoxdur, siz də qayıdın. Məhəmməd hərəkətsiz qalmışdı. Güllə dəbilqəni qabaqdan dəlmişdi, başının arxasından qan gəlirdi. Patron lentindən yapışıb geriyyə çəkməyə başladım...”

Əhməd Nəsrullahi Məhəmmədin şəhadətindən danışanda mən qonşu otaqda ağlayırdım. Vəziyyətim o qədər pis idi ki, ayağa qalxa bilmirdim. Sanki ayaqlarım yerə mıxlanmışdı. Bəlkə də Əhməd Nəsrullahi sözlərinin mənə necə təsir edəcəyini bildiyi üçün danışmaq istəmirdi.¹

Rifah məktəbində eşitmişdilər ki, vəziyyətim yaxşı deyil, evə məni yoluxmağa gəlmişdilər. İsrar göstərdilər ki, məktəbə gəlim. Amma bədən ağrıları, qəlb sıxıntıları əl çəkmirdi. Nəhayət, ramazan ayı yuxuda gördüm ki, qapı döyülür. Kimisə dəvət etməmişdik, gecə vaxtı kim ola bilərdi? Qarıya çıxdım, nurani bir ağa idi, qucağında körpə qız vardı. Dedi ki, bu qız Məhəmmədin qızı Reyhanədir. Dedim ki, mənim oğlum ailə qurmamışdı. Dedi ki, çevril arxaya bax. Düşündüm ki, arxada öz evimizdir, amma gül-çiçəkli, bağ-bağatlı, yamyaşıl bir düzənlik idi. Ortada bəyaz, büllur bir qəsr

---

¹ Əhməd Nəsrullahi özü Məhəmməd şəhadətə çatan il Xeybər əməliyyatında şəhid olub, cənazəsi Məcnun adasında qalıb...

ucalırdı. Nurani ağa dedi ki, o qəsr şəhid oğlunun evidir, oğlun sağdır, Allah övliyalarının yanında. ¹

Yuxudan oyanıb dəstəmaz aldım, Quran açdım, Ali-İmran surəsinin 169-cu ayəsi gəldi:

وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ
يُرْزَقُونَ

***“Allah yolunda öldürülənləri ölü zənn etmə!
Onlar diridirlər və Rəblərinin dərgahında onlara
ruzi verilir.”***

Sübh namazını qıldım, Quran oxumaq şövqüm baş qaldırdı. Fussilət surəsinin 30-cu ayəsinə çatdım:

إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةُ أَلَّا تَخَافُوا
وَلَا تَحْزَنُوا وَأَبْشِرُوا بِالْجَنَّةِ الَّتِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ

***“Rəbbimiz Allahdır” deyib doğru yolla
gedənlərin üzərinə mələklər nazil olar, onlara***

---

¹ Bilqeys Babayı xatırlayır: Anam yuxusunu danışanda məni ağlamaq tutdu. Anamın yuxusuna görə ağlamadım, sadəcə mən də oxşar bir yuxu görmüştüm. Görmüştüm ki, Məhəmmədin qucağında uşaq var. Soruşdum, dedi ki, qızımdır...

belə deyilər: "Qorxmayın, kədərlənməyin! Sizə vəd olunan cənnətə sevinin!"

Quran oxuyub yüngülləşdim. Qeyb aləminə imanım gücləndi, ağrılar uzaqlaşdı. Artıq Məhəmmədi xatırlayanda, şəkillərinə baxanda qəmlənmirdim. Quran oxuyurdum, ümid və qürur qəm-qüssənin yerini tuturdu. Hətta şəhadətindən neçə ay sonra Salman onun universitetin metallurgiya fakültəsinə qəbul olunması xəbərini gətirəndə təəssüflənmədim, Məhəmmədin öz sözlərini xatırladım. Deyirdi ki, bizim universitetimiz cəbhədir, cəbhə insan tərbiyə edən təlim-tərbiyə mərkəzidir.

9

Bir neçə ay qabaq qəm-qüssədən süstlənmiş ayaqlarım indi daim hərəkətdəydi. Ağa demişdi ki, istənilən mədəni-maarif fəaliyyəti ilə məşğul ola bilərsiniz. Daha israr göstərmirdi ki, Bilqeys də sənətlə olsun.¹

Rifah məktəbində rəssamlıq, sənət işi dərslərim davam edirdi. Tehran Universitetinin təklifi ilə həftədə üç gün universitetdə yapon dilini tədris edirdim. İrşad qurumu da dörd

---

¹ Bilqeys Babayi xatırlayır: Atam icazə vermirdi ki, anam evdən kənarında işlə məşğul olsun. Amma Məhəmməd Şəhid olandan sonra mülayimləşdi. Dedi ki, Şəhid anası kimi cəmiyyətə faydalı ola bilərsiniz. Beləcə anama fəaliyyət icazəsi verdi.

yapon qəzetinin tərcüməsində həmkarlığı davam etdirirdi. İrana aid xəbərlər üzərində işləyirdim. Günortadan sonra azad qalan vaxtı Məhəmmədə hədiyyə etmək qərarına gəldim. Texnologiya Universitetində cəbhəyə hədiyyə edilən yardımları qablaşdırırdıq. Yadımdan çıxmır ki, kənd qadınları bir miqdar toyuq yumurtası göndərmişdilər. Yazmışdılar ki, heyf, bundan artığına gücümüz çatmır, bağışlayın... Bu sözlər məndə milli qürur hissini gücləndirirdi. Evə qayıtdım, ağanın 25 il qabaq mənə hədiyyə etdiyi bahalı, yaşıl Honkonq cəvahiratını götürüb Rifah məktəbinin müdiri xanım Dəstğeybə verdim. O da cəbhəyə sərf etmək üçün Haşimi Rəfsəncaniyə çatdırdı.

Bir neçə gün sonra parlament sədrinin ofisindən ağanı və məni dəvət etdilər. Ağa Babayi cənab Rəfsəncani ilə əvvəldən tanış idi. Ağa görüş zamanı cəbhəyə kömək olaraq Rəfsəncaniyə 10 milyon yapon yeni təqdim etdi. Rəfsəncani də mənə yapon dilində Quran bağışladı. O, növbəti cümə namazı xütbəsində bu görüşü də yada salmışdı.¹

---

¹ Qəzetdə belə bir xəbər dərc edilmişdi: Yaponiya əsilli, sonradan İran vətəndaşı olmuş qadın oğlunun şəhadətinin ildönümü günü cəbhəyə kömək olaraq İslam Şura

Bir gün Yaponiya mətbuatını tərcümə edərkən öz haqqımda xəbərə rast gəldim. İran mətbuatındakı xəbərlə eyni məzmununda idi. Sevindim ki, Yaponiyada belə bir xəbər yayılıb. Yəqin ki, ailəm də bu xəbəri eşitmişdi. Dərhal ata-anama məktub yazdım. Oğlum Məhəmmədin zülm cəbhəsinə qarşı mübarizədə şəhadətə çatdığını bildirdim. Atam məktubun cavabında yazmışdı: “Bu yolu sən özün seçmişən. Baş vermiş hadisəyə görə təəssüf edirik...”

Atam, ya başqa bir yaponiyalının bu formada cavab verməsi təbii idi. Övladın şəhadəti atam üçün pis xəbər idisə, mənim üçün qürur yaradan xoş xəbər idi. Növbəti məktubda onları İrana dəvət etdim. Yazdılar ki, İraqla müharibə səbəbindən gələ bilməyəcəklər. Daha çox anam üçün darıxırdım. Çünki seçdiyim həyat yoluna münasibətdə o məni daha çox dərk edirdi.

Bir gün o zamankı prezident Ayətullah Xameneinin ofisindən evimizə gəldilər, dedilər ki, ağa Xamenei şəhid ailələrinin ziyarəti zamanı sizin də evə baş çəkmək istəyir. Ağa qətiyyətlə və ədəblə dedi ki, namaza yarım saatdan az qalır, gedək namaza, sonra sizin

---

Məclisinin (parlament) sədri Haşimi Rəfsəncaniyə 10 milyon yapon yeni məbləğində bank çeki təqdim edib...

qulluğunuzdayam. Dedilər ki, prezident elə namazdan sonra gəlməyi planlaşdırır, biz razılığınızı almaq üçün gəldik.

Tanıqlarımız, hətta məsullar və alimlər bizim ağanın sərrast, birbaşa danışığına adət etmişdilər.¹ Az olardı ki, hansısa mövzuda ağaya etiraz edim. Bu dəfə ağanın ofisinin nümayəndələri gedəndən sonra ağaya gileyləndim. Dedim ki, kaş elə deməyəydin, mən utandım. Dedi ki, utanmalı nə var, namaz bütün işlərdən mühümdür!

Namazdan sonra Ayətullah Xamenei gəldi. Evdə divan-kreslo vardı, amma prezident yerdə əyləşdi. Biz də onun kimi yerdə oturduq. Mən Rifah məktəbində cənab Xameneinin qızının müəllimi olmuşdum, amma bunu dilə gətirmədim. Ağa Məhəmmədin şəhadəti haqqında danışdı və məni təqdim edib dedi ki, xanım Yaponiya əsillidir. Söhbət gedişində Bilqeysin üç yaşlı qızı Zeynəb otağa daxil oldu,

---

¹ Müslim ibn Əqil məscidinin imam-camaatı Ayətullah Müvəhhidi Kermani xatırlayır: Cənab Babayi çox nizamlı və sözü birbaşa üzə deyən adam idi. Bir gün bizi saat 2-yə evlərinə dəvət etmişdi. On dəqiqə tez getmişdim, gördüm dəvət olunan adamlardan bir neçəsi qapıda dayanıb. Dedim nə üçün içəri keçmirsiz? Dedilər qapı bağlıdır, cənab Babayi deyir ki, hələ vaxta on dəqiqə var...

öz qızıl bilərziyini cənab Xameneiyə uzadıb dedi ki, cəbhəyə köməkdir.¹

Cənab Xamenei mehriban, səmimi söhbət edirdi. Dedi ki, siz Yəzddənsiniz, Yəzddən bir nişanəniz olmamış olmaz. Evdə Yəzd paxlavası vardı, süfrəyə qoyduq. Prezident gedəndə dedi ki, siz də bizə qonaq gəlin, sizin üçün kartof və yumurta bişirərik.²

Cənab Xamenei evimizə gələndən sonra arzulayırdım ki, kaş İmam Xomeynini də görə biləydim. Bu arzumu Rifah məktəbində həmkarlarımdan birinə bildirdim. O da mənim üçün görüşə növbə tutdu. İnana bilmirdim ki, İmamı görəcəyəm. Dindən anladıklarım İmamın vücudunda cəmlənmişdi. Onun əməl və rəftarları ilahi peyğəmbərlərin əməl və rəftarları kimi idi. Quranda bu xüsusiyyətlər barədə oxumuşdum. Cəmaranda sadə hüseyniyyədə İmamı görəni kimi göz yaşlarım selləndi. İmam eyvanda əyləşmişdi, başında ağ araçqın, dizləri

---

¹ Yəqin ki, Zeynəbi buna hazırlamışdılar.

² Səba Babyi: 36 il sonra, 2019-cu ildə bir qrup xanımla Rəhbərin görüşündə olduq. Məni təqdim edib dedilər ki, xanım şəhid arvadıdır. Rəhbər buyurdu ki, tanıyıram, şəhid arvadı yox, şəhid anasıdır. Təəccüb etdim ki, Rəhbər bunu necə yadda saxlayıb. Təklif etdim ki, Yaponiyada Heroşimanın bombalanmasının ildönümü keçirilir, İranda da Sərdəştdə də belə mərasim keçirilsin.

üstə ağ parça vardı. Üzü ay kimi işıqlı, baxışları vüqarlı idi. Bir neçə xanım danışmalı idi, siyahıda mənim də adım vardı. Növbə mənə çatanda ağlamaq tutdu, bir kəlmə də danışa bilmədim. İmamın köməkçisi məni təqdim etdi. İmam astadan buyurdu ki, Allah müvəffəq etsin.

Qayıdanda elə bilirdim ki, yuxu görmüşəm. Görüş barədə həmkarıma danışdım, təəssüf etdim ki, İmamla danışa bilmədim. Xahiş etdim ki, yenə adımlı növbəyə yazdırsın.

İkinci dəfə İmamı görmək nəsbib oldu. İmamın çöhrəsindən nur yağırdı. Mənə elə gəlirdi ki, Peyğəmbərin hüzurundayam. İmama tamaşa etməkdən doymaq olmurdu. Bu dəfə sakit idim. Özümü təqdim etdim, dedim ki, Yaponiyadan gəlmişəm, bir müddətdir İslamı qəbul etmişəm, oğlum cəbhədə şəhadətə çatıb. İmam lütfkar baxışları ilə təşəkkür bildirib dedi: "Allah qəbul etsin, Allah yardımçınız olsun." Sanki Məhəmmədin şəhadətindən sonra bir il səbrimin mükafatını bütünlüklə alırdım...

İmam Xomeyni və Ayətullah Xamenei ilə görüşün istisi getməmiş Həcc və Ziyarət İdarəsindən həcc səfərinə dəvətnamə gəldi. Məni şəhid anası kimi dəvət edirdilər. Bir qrup xanımla həcc təbliğatı bölməsində çalışırıdım.

Bəraət (öz muşrikin) mərasiminə hazırlaşırıdım. Görüləcək işlərdən biri İmamın fotoları və bəyanatlarını xalq arasında yaymaq idi. Qəddar Ərəbistan polisindən gizli iş görmək çətin idi. Həcdə nümayəndəlikdə olduğumuz zaman polislər basqın etdi. Bəyanatlar və şəkilləri gizlədə bildik. Basqın zamanı yaralananlar oldu. Nümayəndəliyi alt-üst etdilər. İmamın pəncərədən üzü küçəyə asılmış böyük şəklini çıxarıb cırdılar. Məsullar bilirdi ki, yaxşı rəsm çəkirəm. Fırça, boya, lazım olan başqa şeyləri aldılar, İmamın şəklini çəkdim. Bəraət mərasimi üçün plakatlar da hazırladım. Parçalara şüarlar yazdım, kənarlarını tıkdım. Səbirsizliklə Ərəfə gününü gözləyirdik. Üç-dörd xanımdan ibarət qruplar şəklində Məscidül-Həram yaxınlığındakı evə gedirdik. Parol deməsəydik qapını açmazdılar. Təbliğat vərəqələrini oradan götürərdik.

Heç istəmirdim ki, həcc mərasimi başa çatsın. Məkkəyə getməmiş Kəbənin şəklini görmüşdüm. Amma bu qədər insanın müqəddəs yer ətrafında dövrə vurduğunu görməmişdim. Təvaf edən insanların sevgisinə təəccüblənirdim. İslamı qəbul etmək nemətinə görə daim Allaha şükür edirdim. Hər dəfə Kəbəni təvaf edəndə Məhəmmədi yanımda hiss edirdim.

Həcc ayinlərini yerinə yetirəndən sonra Peyğəmbər şəhəri Mədinəyə getdik. Avtobusdan düşən kimi özümdən ixtiyarsız Həzrət Əli və Həzrət Fatimənin müsibətlərini xatırladım. Qəhərləndim, ağlamağa başladım. Mədinə mənə daha çox təsir etdi. Hər gün Həzrət Fatimənin evini ziyarət edirdim. Sonuncu gün bir yer göstərib dedilər ki, Peyğəmbərin sevimli qızı burada əyləşib ağladığı üçün adını Beytül-əhzan qoyublar. Həmin yerdə oturmaqdan doymurdum. Ravinin sözləri ürəyimi alışırdı. Başım qarışmışdı, karvan başçısının səsinə eşitməmişdim. Zəvvarları çağırırdı ki, heç kim yubanmasın. Axırda bir az qaşqabaqla mənə üz tutdu ki, siz getmək istəmirsiniz?! Avtobusa minib hava limanına yola düşdük. İrana qayıdırdıq. Amma ürəyim Beytül-Əhzanda qalmışdı.

10

Səddamın Bəəs rejimi cəbhədə məğlub olduğundan arxa cəbhəni, Tehran kimi böyük şəhərləri bombalayır. Bombardmana məruz qalmamaq üçün kiçik şəhərlərə, kəndlərə sığınanlar vardı. Amma əhalinin əksəriyyəti evini tərk etməmişdi. Bu bombardman mənə Kubenin bombardmanını xatırladı. O zaman kiçik qız idim, kəndə getmişdim. Burada isə bütün ailə şəhərdə qalmağa qərar vermişdi.

Salman cəbhənin mühəndis işlərində çalışırdı. Məhəmməd cəbhəyə getməmişdən qabaq Salmana demişdi ki, sən istedadlısan, cəbhəyə böyük xidmətlər göstərə bilərsən. Məhəmməd deyirdi ki, İranda ilk döyüş dronunu Salman

layihələndirib. Məhəmməddən soruşdum ki, dron nədir? Güldü, dedi ki, səsi sonra çıxacaq.¹

Salman tezliklə Müdafiə Sənayesində işə başladı. Ağaya dedim ki, Salmanın ailə qurmasını istəyirəm. Soruşdu ki, kimisə nəzərdə tutmusan? Dedim məhəllədəki xanım Kəriminin qızını. Dindar ailə idilər, mərasimlərdə, heyətdə iştirak edirdilər.

Ağa qızın atasını tanıyırdı. Tehranın ilk imam-cüməsi Ayətullah Taleqani qızın anasının dayısı idi. Elçiliyə getdim. Zəhra xanım o zaman məktəbdə oxuyurdu, Salmandan çox kiçik idi. Ailələri istəyirdi ki, qız təhsil alsın. Amma qızın atası imam-camaat cənab Həmididən bizim haqqımızda soruşandan sonra izdivaca razılıq verdilər. Salman və Zəhra da ikilikdə söhbət edib razılaşdılar.²

---

¹ Salman Babayi xatırlayır: 1984-cü ildə universitetdə bir dron düzəlttik. Ona kamera quraşdırdıq. Bu yolla hərbi hədəfləri havadan izləmək olardı. İsfahanın Əlqədir hərbi hissəsini havadan çəkdik, cənab Rəhim Səfəviyə göstərəndə təəccübləndi, soruşdu ki, necə çəkmişiz? Növbəti mərhələdə İraqda Hurul-huveyzənin şəkillərini çəkdik. İraqlılar ilk dəfə idi dron görürdülər, aparatı atəşə tutmuşdular. Sonra Sepahda dronun daha mükəmməl modelini hazırladıq.

² Zəhra Kərimi, ailənin gəlini xatırlayır: Xanım Babayi elçiliyə gələndə məktəbdə oxuyurdum. Atam razı deyildi.

İzdivac əqdi (kəbin) oxutdurmaq üçün Ayətullah Xamenei ilə görüşməyi qərara aldılar. Rəhbər əqd siğəsini prezident qərargahında oxumuşdu. Mərasim çox sadə və gözəl keçdi. Küçəmizin başındakı şəhid taxtı və şəhid analarına hörmət olaraq şadlıq mərasimi olmadı. Evimizdə qohum-əqrəbasız süfrə açdıq. Ağa sağlam, sadə, davamlı izdivacdən danışdı. Sağollaşanda Zəhraya dedi: “Qızım, sizə iki hədiyyəm var, ümid edirəm həmişə özünüzlə saxlayacaqsız. Biri odur ki, yatmazdan qabaq hökmən dəstəmazlı ol, ikincisi hər gecə üç ayə Qurandan oxu, sonra yat.”¹

Salman ailə qurub köçəndən sonra eynən ilk günlərdəki kimi ağa ilə tənha qaldıq. Deyirdim kaş kişi olaydım, cəbhəyə gedəydim. Ağa sözlərimə gülüb dedi: “Xanım, sənin üç-dörd

---

Həm yaşım az idi, həm də təhsil alırdım. Atam Hacı Ağa Həmididi ilə məsləhətləşmişdi. Cənab Həmididi demişdi ki, mənim qızım olsaydı, o mömin və mübariz gəncə yox deməzdim...

¹ Zəhra Kərimi xatırlayır: Mən anamın dayısı Ayətullah Taleqaninin get-gəl etdiyi evdə böyümüşəm. Fəxr edirdim ki, hər dəfə yola salanda əsasını mən gətirib verirdim. Bəlkə də onun dualarının təsiri idi ki, Babayılərin gəlini oldum. Qaynatam varlı idi, onlarla qıza cehiz vermişdi. Amma onun iki tövsiyəsi – dəstəmaz və Quran – dünyada bütün hədiyyələrdən dəyərlisi idi.

işin var, nə üçün narahatsan?! Mən köməkçin olub telefon zənglərinə cavab verməyə hazırım.”¹ Ağa tanışlar zəng vuranda zarafata deyirdi: “Xanım Babayinin katibiyəm, buyurun!!”

***

1986-cı ildə cəbhədə döyüşlərin ən şiddətli vaxtı idi. Gündə onlarla şəhid cənazəsi gətirilirdi, xalq şəhidlərini bomba, atəş altında dəfn edirdi. Düşmən öz millətindən olanlara da rəhm etmirdi. Əhalisi kürd olan Hələbçəyə kimyəvi bomba atmışdılar. Beş min nəfər uşaq, qadın, qoca siyanur və xardal qazında boğulub ölmüşdü. Televiziyada Hələbçədən göstərilən şəkillər Hiroşimanın bombalanmasının təkrarı idi.

Əvvəlcə Səddama gizli kömək edən Amerika bir neçə ay sonra özü müharibəyə qatıldı. Fars Körfəzi üzərində İrənin 367 sərnişini olan

---

¹ Bilqeyis Babayi xatırlayır: Məhəmmədin şəhadətinə qədərki dövrdə anam işdə yubananda atam narahat olardı. Amma bir söz deməzdi. Sonradan çöldə öz işləri azaldı, daha çox evdə olur, ev işləri görürdü. Daha anama görə narahat deyildi. Hətta evdə telefona cavab verəndə zarafatla deyirdi ki, xanımum işləyir, mən ev işləri görürəm.

təyyarəsini vurdular. Amerika ilə qədim düşmənçilik yeniləndi.

Təcavüzkar Bəəs rejiminin başladığı müharibə heç bir nəticə vermədən 1988-ci ilin yayında, mənə - bir şəhid anasının fikrincə, iftixarla başa çatdı. Tez-tez Behişt-Zəhraya gedir, Məhəmmədin qəbri kənarında oturdum. Gözlərim baş daşından məsumca mənə baxan şəklinə zillənirdi. Onunla dərdləşirdim. Evə qayıdandan sonra növbəti ziyarətin intizarında olurdum.

4 iyunda səbh vaxtı radio gözlənilməz xəbər yaydı: "İmamın vəziyyəti yaxşı deyil, xalq dua etsin." Ağa ilə məscidə gedib Təvəssül duası oxuduq. Evə gözləri yaşlı, həm də ümidlə qayıtdım. Ağa məsciddə qaldı. Gecəni səbhə qədər yata bilmədim.

Ağa camaat namazından sonra evə qayıtdı, ağlamaqdan gözləri qızarmışdı. Gördüm qara köynəyini axtarır, ürəyim silkələndi. Televizoru açdım, üç şəbəkədə Quran oxunurdu. Ağa dizlərini qucaqlayıb bir guşədə oturmuşdu. Səbh saat 7-də diktör cənab Həyati titrəyən səslə xəbər oxudu: "Müsəlmanların rəhbərinin uca ruhu ərşi-ələyə yüksəldi." Xəbərin davamına qulaq asa bilmədim. Bu xəbər ömrümdə eşitdiyim ən acı xəbər idi. Məhəmmədin şəhadət

xəbəri də məni bu qədər sarsıtmamışdı. Bilqeyş də yanında Zeynəb, ağlaya-ağlaya gəldi. Küçədə qara geyinmiş insanların pərişanlığı üzücü idi. Sanki bütün millət yetim qalmışdı. İmam Xomeyni imperator, ya padşah deyildi. O, qəlblərə hakim olmuş ilahi rəhbər idi. Kimsənin ağlına gəlmirdi ki, bir gün İmam aramızda olmayacaq.

O gecə hamılıqla Tehran müsəllasına getdik. İmamın cənazəsi bir hündür yerdə şüşə tabuta qoyulmuşdu. Xalq İmamın vücudunun sönmüş şamı ətrafında dövrə vururdu. Müsəllanın ətrafı göz işlədikcə çıraq və şam idi. İnsanlar sübhə qədər İmamın kənarında dua, namaz, əzadarlığa məşğul olmuşdu. Növbəti gün bu əzəmətli insan seli Behişt-Zəhraya üz tutdu. Bilqeyslə piyada uzun bir yol getdik. İmamın İrana qayıtdığı günə bənzəyirdi. İnsanlar o zaman sevincdən, indi isə qəmdən ağlayırdı!

İmamdan sonra Ayətullah Xameneinin rəhbər seçilməsi ilə İmamdan ayrılıq qüssəsi xeyli sakitləşdi. Qardaşımın xanımı xəbər verdi ki, atam dünyasını dəyişib. Amma İmamın vəfatının təsiri altında idim. Ağa təklif etdi ki, uşaqlarla birlikdə Yaponiyaya gedək. Amma tələbələrimlə birlikdə cənubda müharibə bölgəsinə getmək istəyirdim. Dedim ki,

Məhəmmədin şəhadətə çatdığı yeri görmək istəyirəm...

Rahiyanə-nur karvanı ilə cəbhə bölgəsinin müqəddəs torpaqlarına qədəm qoyduq. Xürrəmşəhr və Ərvənd çayından başlamış Təlaiyyə və Fəkkəyə qədər ərazini, Məhəmməd şəhadətə çatdığı yeri ziyarət etdik. Kərbəlanın zəhmimdəki təsvirini bu hamar və susuz çöllərdə gördüm. Keçmiş döyüşçü olan ravi bizə əməliyyatlardan danışdı. Elə bir yerə çatdıq ki, sağımız-solumuz mina idi. Dörd metrlik yolla getməli idik. İki ağ lent göstərirdi ki, yalnız bu yol minadan təmizlənilib. Döyüşçü-ravi dedi: “Bu yolları müharibə zamanı diversantlarımız açıb.” Mən demədim ki, diversantlardan biri mənim oğlum olub. Özləri xahiş etdilər ki, onlar üçün söhbət edim.

Tehrana qayıdandan sonra ağa elə bil ürəyimi oxuyub dedi: “İstəyirəm ki, Məhəmmədin adına xeyriyyə cəmiyyəti, ya da məktəb açaq. Nə düşünürsən?” Cavabını Quran ayəsi ilə (Bəqərə, ayə 110) verdim: “Özünüz üçün gördüyünüz xeyir işlərin əvəzini Allah yanında taparsınız.” (وَمَا نُفَعِّمُوا لِأَنْفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ اللَّهِ)

Ağa bundan həzz aldı, dodaqlarına razılıq təbəssümü qondu. Dedi: “Yəzddə böyük bir təhsil müəssisəsi tikərik, qoy Məhəmməd kimi

gənclər təhsil alsın.” Ağa Şəhid Məhəmməd Babayi adına 1310 kv metrlik məktəbin tikintisi üçün lazım olan məbləği Yəzd şəhərinin Təmir-bərpa idarəsinin hesabına köçürdü.¹

Mən də bir xeyir iş görmək istəyirdim. Bu arada Yaponiyanın NHK tele-şəbəkəsindən zəng vurdular. Tərcüməçi kimi həmkarlıq təklif edirdilər. Əvvəlcə maraq göstərmədim. Tərcümə və tədris mənəvi ehtiyacımı qane etmirdi. Amma Bəm şəhərində zəlzələ, Yaponiyadan xilasedicilərin gəlişi vəziyyəti dəyişdi. NHK şəbəkəsi növbəti dəfə məni həmkarlığa çağırırdı. Şiddətli zəlzələdən iki gün sonra Yaponiyadan gəlmiş 3 xilasedici qrupla xüsusi təyyarə ilə Bəmə getdik. Bəmin palçıq kərpicdən tikilmiş dəyərli tarixi binaları viran qalmışdı. Dağıntı altında qalanlar çox idi. Əhali və xilasedici qruplar torpaq altında qalanların axtarışı ilə məşğul idilər. Yaponlar peyk anteni gətirmişdilər, mənim tərcümə etdiyim xəbərləri yayımlayırdılar. Həftənin sonuna qədər xaricdən xilasedicilər gəldi, xeyli xəstəxana və poliklinika tikildi. Amma afterşoklar (zəlzələdən sonrakı təkanlar) davam edirdi. Çadırdə gecələməyə məcbur idik. Tərcümə işi hər gün çoxalır,

---

¹ Məktəb 1998-ci ildə istifadəyə verilib.

ağırlaşdı. Yaponiyadan gələnlərə hər işdə kömək etdiyimdən əhali elə bilirdi ki, mən də xaricdən gəlmişəm. İmkanlı-İmkansız əhali yaponların tibb məntəqəsi kimi fəaliyyət göstərən çadırın qarşısında növbəyə düzülürdü. Onların şikayətlərini yapon həkimlərə çatdırırdım. Mənə “xanım doktor” deyər müraciət edirdilər. Üç ay vaxt necə keçdi bilmədim. Yalnız Bəmdə həyat adı axarına düşəndən sonra Tehrana qayıtdım.

Bəm zəlzələsi Yaponiya televiziyası ilə əməkdaşlığımın başlanğıcı oldu. İslam oyanışı, İran mədəniyyəti məni maraqlandıran mövzular idi. Yapon şəbəkəsi “Sivilizasiya yolu” adlı sənədli film hazırlayırdı. İran haqqında olan hissəni iranlı rejissor Davud Mirbaqiriyə tapşırıbmışdılar. Mövzu İsgəndərin Təxtə-Cəmşidə hücumu idi. Film Lovşan məntəqəsində çəkilirdi, yüzlərlə süvari və mancanaq gətirilmişdi. Film hazır olanda cənab Mirbaqiri və məni Yaponiyaya dəvət etdilər. Bir həftə qalsaq da, ailəmi görməyə imkan olmadı.

Yaponiya səfəri barədə ağaya danışır qurtarmamış Misirə dəvət etdilər. Mən mütəxəssis, tələbələr arasında müsabiqənin qalibi xanım Mühibbi yapon dili üzrə müsabiqəyə iştirakçı kimi dəvət olunurduq.

Dünyanın müxtəlif guşələrindən gələnlər dil üzrə yarışmaya qatılacaqdı. Misirə dəvət barədə ağa ilə məsləhətləşəndə ağa zarafatla dedi: “Çox səfərə görə bir zaman mənə Marko Polo deyirdilər. Belə davam etsə, sənə şagird olacağam...”

Dedim ki, sən razı olmasan getməyəm. Yenə zarafatla cavab verdi və sakitləşdim: “Hansı katib müdirinə göstəriş verib ki, mən də ikincisi olum?!”

Misir səfəri də Yaponiya səfəri kimi bir həftə çəkdi. İranlı nümayəndə xanım Mühibbi ikinci yeri tutdu. Mənim yapon qadın olaraq hicab taxmağım xarici qonaqlar üçün sual olmuşdu. Səfərin son günlərində Misirin tarixi yerlərinə ekskursiyaya çıxdıq. Bu gəzinti mənə həzrət Musa və Fironun, Yusif peyğəmbərin qissələrini xatırladırdı. Son gün piramidaların kənarında dəvəyə minmək təklif olundu. Mənim kimi çoxları o vaxta qədər dəvə görməmişdi. Hamı dəvəyə minmək istədi. Şərt qoyulmuşdu ki, dəvənin belində qabaq hürgücdə misirli bələdçi oturmalıdır. Mən qəbul etmədim və təkid göstərib qəbul etdirdim ki, tək oturum. Hicabla dəvənin belinə oturdum, bələdçi dəvəni ayağa qaldırdı. Fotoqraflar hazır dayanmışdı, gözləyirdilər ki, mən yıxılacağam. Mənsə

məharətini göstərmək üçün cəsərlə əllərini dəvənin hürgücündən çəkdim. Dəvə qalxdı, hamı əl çalmağa başladı. Xanım Mühibbi hamıdan çox sevindi və dedi: “Xanım Babayi, müsabiqədə mən ikinci oldum, siz birinci!”

İrana qayıdandan sonra Misirdəki hadisələrdən danışdım. Ağa ötən 42 il müştərək həyatımızda demədiyini dedi: “Səbacan, mən səni müsəlman etdim, amma sən öz rəftarınla bir iranlı müsəlman xanım kimi hamıya nümunə oldun.” Düz eşitmişdim, ağa məni iranlı müsəlman qadın adlandırmışdı. On illər İranda yaşayandan sonra da danışığım, geyimimdən iranlı olmadığım aşkar görünürdü. Mən öz hisslərimi, qəlb etiqađımı ağa kimi çatdırıb bilmirdim. Ağa bir müddət idi ki, ürək ağrılarından əziyyət çəkirdi. Bir gecə əyləşib dua oxudum, ona şəfa istəmək niyyəti ilə namaz qıldım.

Ağa uzun müddət idi ki, işə getmirdi. Özünə qapılmışdı. Hətta Yaponiyadan avtomobil hissələrinin idxalını telefonla idarə edirdi. Peyğəmbərdən hədis vardı ki, sübh namazı və başqa namazlarda məscidə tələsənlər qiyamət gününün bayraqdarlarıdır, behiştə gedənlərə yol göstərərlər. Ağa da namazlarını məsciddə qılar, bu hədisə görə sevinib deyirdi: “Biz inşaallah

qiyamət gününün bayraqdarlarıyıq.” Ağa elə bir məqama çatmışdı ki, dünyaya bağlılığı qalmamışdı. Var-dövlət, dəbdəbədən qaçar, özü üçün çalışmazdı. Başqalarına ev tikdiyi halda öz evinin tavanı təmirə ehtiyacları idi. Mən tavanı göstərəndə deyirdi ki, çoxlarının başı üzərində tavanı yoxdur. Keçmişlə müqayisədə indi ehtiyaclarına daha çox yardım edərdi.¹

Cibində həmişə kiçik Yəzd şirni, “Haci badami” adlı şirni olardı. Məsciddə başına toplananlara Haci badami verərdi. Şəkər xəstəliyi olsa da, özü də yeyərdi. Zaman keçdikcə qəlb ağrıları şiddətləndi. Həkimlər qərar çıxardı ki, ürəyi əməliyyat olunmalıdır. Ağa mənim həyatımın sütunu idi, ata-anamı,

---

¹ Məscid əhlindən olan Məhəmmədriza Müzəyyəni xatırlayır: Mən məktəbdə müəllim idim. Şagirdlərin bir qismi imkansız ailələrdən idilər. Onların ehtiyaclarından cənab Babaiyə danışanda şax zərfə şax pullar qoyub göndərirdi. Bir dəfə şagirdlərdən birinin qulağı əməliyyat edilməli idi. Valideynləri demişdi ki, 7 milyon lazımdır, 2,5 milyon toplamışdıq. Cənab Babaiyə vəziyyəti danışdım, dedim ki, 7 milyona qarşı 2,5 milyon pulları var. Qalan pulu təqdim etdi, əməliyyat keçirildi. Əməliyyatdan sonra ona məlumat verdim. Dedi ki, düzgün xərcləmişənsə savaba şəriksən, düzgün xərcləməsən cavabdehsən, bu pul Allahın əmanəti idi, qiyamət günü cavab verəcəksən.

bacı-qardaşımı əvəz edirdi. Mən onun narahatlığını görə bilmirdim. Həmişə sübh azanına bir saat qalmış oyanar, gecə namazı qıldadı. Sübh azanına qədər Quran oxuyardı, sonra gedərdik məscidə. O müdhiş gecə adəti üzrə qalxıb gecə namazı qıldı, astadan Quran oxumağa başladı. Onu dinləyə-dinləyə yuxuya getdim. Bir də azan səsinə oyandım. Təəccüb etdim ki, nə üçün məni oyatmayıb. Yaxınlaşdım, başı aşağı əyilmişdi, qarşısında Quran açıq idi. Elə bildim yorğun olub yatıb. Dedim ki, camaat namazına az qalıb. Cavab vermədi. Onu silkələdim, “ağa, ağa, ağa” çağırdım. Üzünün rəngi qaçmışdı, əlləri buz kimi idi. Nəfəs almırdı. Evdə tək idim. Yanında əyləşib ağlamağa başladım. Sübh namazı gözlərimin yaşı ara vermədi. Bilmirdim nə edim. Salmana zəng vurdum, dedim ki, gəl, atan sakit oturub, danışmır. Salman həkim dostu ilə gəldi. Bilqeyns və əri də eşidib gəldilər. Həkim nəbzini, ürək döyüntüsünü dinlədi, göz qapaqlarını aralayıb baxdı. Dedi ki, təəssüf, gecdir!

Bilqeynsin əri məscidə gedib namazqılanlara xəbər verdi. Şəhid valideynləri, məscid əhli, ağanın əl tutduğu adamlar, hamı gəlmişdi. O qədər gül gətirmişdilər ki, məsciddə boş yer

görünmürdü. O vaxta qədər bir yerdə bu qədər gül görməmişdim.

Bulud kimi dolmuşdum. Salman vardı, Bilqeys vardı, nəvələr vardı. Amma heç kim ağanın yerini doldura bilməzdi. Son tövsiyəsi qulağımda idi: “Mədəniyyət yolu yaxşıdır, amma savab yolunun sonu yoxdur.”

Mətbuatda siyasi xəbərlər gündəmdə idi. Qərb İrani nüvə silahı hazırlamaqda ittiham edirdi. Hiroşima və Naqasakiyə atom bombası atanlar heç bir əsas olmadan İrani məhkum edən qətnamə qəbul etmişdilər. İran özü kütləvi qırğın silahının, kimyəvi silahın qurbanı idi. Mən hər gün şam kimi sönən əlilləri, kimyəvi silahdan zəhərlənənləri müşahidə edirdim. Buna görə də Kimyəvi zəhərlənən əlillərə dəstək təşkilatının beynəlxalq münasibətlər şöbəsinin müdiri doktor Şəhriyar Xatiriyə təklif etdim ki, təşkilatda yeni fəaliyyətlərə başlayaq. Doktor təklif etdi ki, Yaponiyanın bir ictimai təşkilatı üçün tərcümə işi görüm. Yaponiyada iranlı kimyəvi qaziləri tanıtdırmaq savab iş idi, çoxdan bu barədə düşünürdüm. Yapon qrupunu xanım doktor Şizuka Tisuya idarə edirdi. Bu fədakar həkim əri və bir qrup yapon əlillə ilk dəfə idi

Tehrana gəlirdilər. Mehrabad hava limanında onları qarşıladıq.¹

Yaponiyadan gələnler bilmirdilər ki, kimə qazi deyilir. Onlar Heroşima kimi kütləvi qırğın silahına hədəf olmuş məntəqələri gəzirdilər. Bu qrup kimyəvi silahın istifadəsinə qarşı çıxırdı. Onlar İrana gəlmişdilər ki, nüvə silahının istifadəsinə etiraz etsinlər. Mən onlara dedim ki, İran atom silahı hazırlamır, özü kimyəvi silaha məruz qalıb, qazilər var. Atom silahı kimi kimyəvi silaha da dünyada qadağa qoyulmalıdır. Aramızdakı müştərəkliklər dostluğumuz üçün zəmin yaradırdı. Yaponların nüvə, iranlıların kimyəvi silaha hədəf olması səbəb oldu ki, yaponlar İrana gəlsin, iranlılar Yaponiyaya getsin.² Çox istəyirdim ki, yapon

---

¹ Doktor Şizuka Tisuya xatırlayır: Xanım Kuniko ilə ilk dəfə 2014-cü ildə görüşdüm. Hava limanında bizi tərcüməçi kimi müşayiət edirdi. Bilmirdim ki, o iranlı ilə izdivac edib şəhid anası olmuş ilk yapon qadındır. Şahid idim ki, o təkcə yaponları yox, bütün xariciləri hərəarətlə, mehriban qarşılayır.

² Doktor Şizuka Tisuya xatırlayır: Xanım Babayinin hüzzuru özümüzü iranlı əlillələrlə bir ailədə hiss etməyimizə səbəb oldu. Xanım Babayi tərcümə edə-edə ağlayırdı. Mən İranda olmaqla, onunla əlaqənin təsiri altında Allahın varlığını hiss edirdim. Eşq olmasa, həyatın mənası qalmır. Xanım Babayinin söhbətləri bizi yuxudan

dostlarım Quranın, imanın, müsəlmanlığın şirinliyini hiss etsinlər. Gözəl əməl kimi dəyərli təbliğatçı yoxdur. Sonradan Cameətul-Mustafa Beynəlxalq Universitetinin tərcüməçiləri sırasına qatıldım. Quma getdim. Ağanın dostu Suadanın oğlu da atası kimi İslamı qəbul etmişdi, Qumda təhsil alırdı. O və digər yaponlar üçün dini maarifin təbliği dərslərinə başladım. “Səməvi hədiyyələr” kitabını yaponcaya tərcümə etdim. Cənab Suadanın köməyi ilə Tokioda Camiatul-Mustafanın tərcümə bölməsinin şöbəsini açdıq. Altı ay Yaponiyada oldum, amma ata-anam artıq həyatda deyildilər. Aşiya Tokio-Hiroşima yolunun kənarında idi. Aşiyaya gedib ata-anamın qəbirlərini tapdım. Onların bağışlanması üçün dua etdim. Sonra Kube məscidinə baş çəkdim. Hər yerdən ağanın ətri gəlirdi. Gilas ağacının çiçəklədiyi fəsil idi. Ağ çiçəklər mənə xatirələrin qoynuna aparırdı. Onu ilk dəfə ingilis dili məktəbinə gedəndə gördüm. O bir guşədə əyilib-düzəlir, səcdə edirdi. Həmin gün onun ibadətdə zahiri hərəkətləri mənə mənasız göründü, hətta suallar yaratdı. Amma hazırda o namaz qılırdı, mən ləzzət alırdım. Yenə də namazdan sonra gülümsündü, “xanım” deyər

---

oyatdı. Allaha təşəkkür edirəm ki, xanım Babayi və iranlı qazilərlə tanış oldum.

məni çağırdı. Mən də onu çağırdım: “Mənim müsəlman olmağımın tam dəlili sən oldun ağa! Səndən və Məhəmməddən ötrü darıxıram...” O baxır, gülümsünürdü...